

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه و قانون افغانستان

رساله ماستری

محصل: هدایت الله (محمدی)

استاد رهنما: دکتور محمد یونس (ابراهیمی)

سال: ۱۴۰۱ هـ ش - ۱۴۴۴ هـ ق

پوهنتون سلام
پوهنځی شرعیات و قانون
پروگرام ماستری فقه و قانون

امارت اسلامی افغانستان
وزارت تحصیلات عالی
معینیت امور علمی

مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه و قانون افغانستان

رساله ماستری

محصل: هدایت الله (محمدی)

استاد رهنما: دکتور محمد یونس (ابراهیمی)

سال: ۱۴۰۱ هـ ش - ۱۴۴۴ هـ ق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پوهنتون سلام

پوهنځی شرعیات و قانون

دپیارتمنت فقه و قانون

بورد ماستری

تصدیق نامه

محترم هدایت الله ولد عین الله: ID: نمبر SH-MSF-s1400-844 محصل دور نهم فقه و قانون که رساله ماستری خویش را زیر عنوان: مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه و قانون افغانستان به روز ۱۳۰۲/۱۲/۱۷ هـ ش موفقانه دفاع نمود، و به اساس بررسی هیات تحکیم مستحق ۸۷ (نمره به عدد) هشتاد و هفت (نمره به حروف) گردید، موفقیت شان را از الله متعال خواهانیم.

اعضای هیات تحکیم:

ردیف	نام استاد	عضویت	امضاء
۱	دکتور عبدالملک ثاقب	عضو هیات	
۲	دکتور عبدالله حقیار	عضو هیات	
۳	دکتور محمد یونس ابراهیمی	استاد رهنما و رئیس جلسه	

..... معاون علمی

..... امر بورد ماستری

اهداء

به کسیکه دور نمود از من تنگای دنیا و مشکلات ان را در حین تحصیل، مادرم (حفظها الله)، و به پدرم (رحمه الله) که همیشه مرا نصیحت مینمود به تحصیل، و برای تمام دوستان ام که همیشه بنده را تشویق می نمودن.

و همچنان تقدیم به تمام اساتید گرامی ام به ویژه استاد مشفق و مهربان دکتور صاحب محمد یونس (ابراهیمی) که از نظریات شان بهره پر ثمری را اخذ نمودم، لطف شان فراتر از لطف پدرانه و توجه شان بالاتر از توجه فرزندانه برایم بود.

سپاسگزاری

شروع می‌نمایم به قول پیامبر اکرم (صلی الله علیه و سلم) که می‌فرمایند: (لایشکر الله من لایشکر الناس) (من لم یشکر الناس لم یشکر الله) .

بالای خود لازم دانستم، و تقاضامندی واجب اخلاقی همین است که سپاس‌گذاری کنم از: الله متعال که بنده ضعیفش را توانایی بخشید و جرأت و قوت دست به قلم بردن را برایم عطاء فرمود.

و بعد از شکر‌گذاری از الله متعال که در قرآن کریم شکر به والدین نیز قرین به آن تذکر رفته است، از این منظر بسی شایسته می‌بینم از پدر، مادر، برادر و همه اعضای فامیل و دوستان مهربانم که مرا در جریان این دوره‌ی ماستری باوجود قبول همه چالش‌ها، مشکلات و نابسامانی‌های روزگار که آن را به دوش خویش حمل نموده و فداکاری فراتر از تصورم را برایم ارزانی داشته، و در نهایت بذل و جهد خویش را با انتهای طاقت فرسای شان در مورد من دریغ نداشتند، همیشه کوشیدند تا بنده در محیط و فضای مملو از امنیت و آرامش کامل روحی و روانی به سر بیرم، این ایثار و فداکاری‌شان که در زبان قلم نمی‌گنجد، بسی ارج و احترام می‌گذارم، و از الله متعال متمنی هستم بنده را توفیق مزید عطا کند! تا بتوانم سبب سر بلندی ایشان باشم.

و در پی این با احساس اینکه در مدتی که تحت نظر یک مجموعه‌ای از نخبگان قرار داشتم و از نظریات‌شان بهره‌پر ثمری را اخذ نمودم، مناسب می‌بینم از تمام اساتید به ویژه آنانی که لطف‌شان فراتر از لطف پدران و توجه‌شان بالاتر از توجه فرزندان برایم بود، باکمال عشق و محبت ابراز امتنان می‌نمایم، و در فرجام از استاد محترم و مشرف ام، دکتور صاحب محمد یونس (ابراهیمی) در واقع الگوی از شرافت و کرامت انسانی و مزین با سجایا و مکارم اخلاقی را در بر خورد و رهنمای‌شان در فضای حقیقی تجسم بخشیدند، و بنده را در راستای به اختتام رساندن این اثر ار رهنمایی‌ها و مبذول داشتن عطف توجه‌شان مستفید ساختند، با قلب سرشار از اخلاص تقدیر و تشکری می‌نمایم

و همچنان از وزارت محترم تحصیلات عالی و ریاست پوهنتون سلام، از اساتید دانشکده شرعیات، و اداره‌بورد ماستری و از همه علم‌برداران اهل علم و دین، مراتب تقدیر و سپاسگزاری و ارج گذاشتن خویش را حضور‌شان تقدیم می‌مایم، و از الله متعال سعادت دارین را در وهله نخست برای خود، و در پی این به همه اهل علم و معرفت رجامندم.

خلاصه بحث

یکی از بخش های مهم فقه که امروزه مورد توجه قانون گذاران قرار گرفته است بحث مسئولیت مدنی است و از جمله مهم ترین مسئولیت ها مسئولیت مدنی تولید کنندگان و عرضه کنندگان مواد خوراکی است که مصرف آن برای انسان ها یک امر ضروری و غیر قابل اجتناب می باشد انسان ها اعم از کوچک و بزرگ به آن نیاز دارند و مصرف آن تأثیر مسقیم بر سلامت انسان دارد. از این رو اهمیت موضوع : باعث شده است که تمام کشورهایی که از نظام حقوق (cammoiaiw) پیروی می کنند مسئولیت محض را مبنای مسئولیت تولید کنندگان مواد خوراکی قرار دهند و نظریه تضمین سلامت و فرض آگاهی بایع حرفه ای از عیب های مخفی راهی دیگر است که آن را پیش بینی نموده اند.

بنابراین سؤالی که مطرح می شود این است که مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی که در فقه و قانون چگونه است؛ این تحقیق به گونه تطبیقی با روش توصیفی تحلیلی به پیدا کردن جواب سؤوال مزبور پرداخته و در یافت نموده است که در فقه با توجه به این که هیچ ضرری نباید بدون جبران باقی بماند با اشاره به قاعده (لاضرر ولاضرار فی الاسلام) و قاعده (من له الغنم فعليه الغرم) فقها نیز عقیده دارند که تولید کنندگان و عرضه کنندگان مواد خوراکی نیز باید مسئولیت داشته باشند و در قوانین افغانستان برای مسئولیت مدنی تولید کنندگان قانون مدنی در ماده ۷۷۷ و ماده ۱۹ حمایت از مستهلک اگر چه به صورت صریحی بیان نشده اما از آن استنباط می شود که مسئولیت در تولید بنا بر اساس تقصیر است. بنا بر این علماء و دانشمندان بر این باور اند که تولید کنندگان و عرضه کنندگان مواد خوراکی نیز باید مسئولیت داشته باشند از این رو در تحقیق حاضر تلاش می شود که ضمن بررسی مبنای متفاوت که در زمینه مسئولیت تولید کنندگان محصولات معیوب وجود دارد منا سب ترین مبنای بیان نموده و تاحد مقدور راه هایی برای جبران ضرر ناشی از تولید مواد خوراکی ارائه و پیشنهاد شود.

کلید واژه ها: مسئولیت مدنی، تولید کننده، عرضه کننده، مواد خوراکی، مبنای، و جبران خسارت.

فهرست موضوعات

1.....	مقدمه
1.....	الف) بیان مسئله
2.....	ب) سوالات تحقیق
2.....	ج) فرضیه یا فرضیه های تحقیق
2.....	د) اهمیت و ضرورت تحقیق
3.....	هـ) اهداف تحقیق
4.....	و) خلاهای تحقیقات موجود
4.....	ز) میزان نیاز به موضوع
4.....	ح) فواید احتمالی نظری و عملی
5.....	ط) پیشینه تحقیق
5.....	ن) روش تحقیق:
6.....	فصل اول: کلیات
7.....	مبحث اول: مفاهیم
7.....	مطلب اول: مفهوم مسئولیت
14.....	مطلب دوم: مفهوم تولید کننده، عرضه کننده، مصرف کننده و مواد خوراکی
	مبحث دوم: ضرورت، اهمیت، پیشینه تاریخی حمایت از مصرف کننده و منابع حمایت از حقوق
24.....	مصرف کننده
24.....	مطلب اول: ضرورت، اهمیت و سیر تاریخی حمایت از مصرف کننده

- 27.....مطلب دوم: منابع و قلمرو حمایت از مصرف کننده.....
- مطلب سوم: مقایسه مفهوم مسئولیت، تولید کننده، عرضه و مواد خوراکی در نظام
 36حقوقی افغانستان و ایران.....
- 37.....خلاصه و نتیجه.....
- فصل دوم: مبانی مسئولیت تولید کنندگان مواد خوراکی در قرآن کریم و فقه و قانونم
 افغانستان.....**
 38.....
- مبحث اول: مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد غذایی از منظر قرآن کریم و فقه: ... 39
- مطلب اول: مبانی مسئولیت مدنی تولد کننده و عرضه کنندگان مواد خوراکی در قرآن کریم 39
- مطلب دوم: مبانی مسئولیت تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه اسلامی 43
- مبحث دوم مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان..... 45
- مطلب اول: مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی معیوب در قوانین افغانستان 46
- فصل سوم ارکان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی..... 56
- مبحث اول: ارکان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه..... 57
- مطلب اول: فعل زیان بار..... 57
- مطلب دوم: ضرر..... 65
- مبحث دوم ارکان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان..... 67
- مطلب اول فعل زیان بار عیب مواد خوراکی..... 67
- مطلب دوم ضرر..... 72
- مطلب سوم: رابطه سببیت..... 77

فصل چهارم: آثار مسئولیت مدنی تولید کنند گاه مواد خوراکی در فقه و قوانین افغانستان.	81
مبحث اول: آثار مسئولیت مدنی تولید کنند گان مواد خوراکی در فقه اسلامی.....	82
مطلب اول:تعریف جبران،خسارت و انواع ضرر.....	83
مطلب اول: آثار مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان	87
مطلب دوم : آثار جزایی مسئولیت تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان.....	91
نتیجه گیری:	93
مراجع و مصادر	97
Summary:.....	101

مقدمه

ان الحمد لله نحمده و نستعينه و نستغفره و نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له و من يضلل فلا هادي له و اشهد ان لا اله الا الله وحده و اشهد ان محمد عبده و رسوله. تولید و عرضه مواد خوراکی یکی از زمینه‌های حیاتی و حساس در جوامع است که مستلزم رعایت استانداردهای بالا در زمینه بهداشت و سلامت عمومی می‌باشد. در این زمینه، مسئولیت مدنی تولید کنندگان به عنوان یکی از مباحث اساسی در حوزه فقه و قانون بررسی می‌شود. تحقیق حاضر تحت عنوان "مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه و قانون افغانستان"، با هدف بررسی و تحلیل نگرانی‌ها و مفاهیم مرتبط با این مسئله، از منظر فقه و قانون افغانستان، به سراغ مطالعه و بررسی قوانین و ضوابط مرتبط با مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی می‌رود. این تحقیق از رویکرد تحلیلی و توصیفی استفاده می‌کند تا مباحث و آراء مختلف مرتبط با مسئولیت مدنی در این زمینه را به صورت جامع و دقیق مورد بررسی قرار دهد. از اهمیت و حساسیت بالای این موضوع در حفظ سلامت و بهبود کیفیت زندگی جامعه است. تحقیق حاضر با آرمان‌های علمی و پژوهشی دانشگاهی می‌تواند به نتایج مفید و قابل استفاده انجامیده و در نهایت به بهبود سیاست‌ها و قوانین مرتبط با این حوزه کمک کند.

الف) بیان مسئله

انسان یک موجودی است که مانند دیگر موجودات برای ادامه حیات نیاز به تغذیه سالم دارد و به تنهایی نمیتواند تمام مواد خوراکی خویش را تولید و یا زرع نماید؛ بنابراین هر کس آنچه را که توان دارد تولید میکند و سایر نیازمندی‌های خود را از هم‌نوع خود خریداری مینماید. برای دولت‌ها تأمین امنیت تولید مواد خوراکی سالم یک ضرورت اساسی محسوب میشود، حتی در کشورهایی که تابع بازار آزاد هستند، نظارت و کنترل لازم برای مواد خوراکی صورت می‌گیرد، کشورها با وجود اینکه تفاوت‌ها در ساختار نظام حقوقی خود دارند باز هم بر محصولات غذایی (اعم از مواد اولیه و فرآورده شده) نظارت و کنترل دارند و مقررات در این خصوص وضع نموده‌اند. مسئولیت مدنی ناشی از تولید محصولات مواد خوراکی معیوب، مسئولیت است که: در نتیجه استفاده از محصولات خوراکی‌های معیوب رخ می‌دهد و به مصرف‌کننده گان ضرر وارد می‌کند. و به همین لحاظ محصولات مذکور را محصولات غیر امین می‌نامند؛ بنا بر این سوالی که مطرح میشود این است که مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد غذایی در فقه و قوانین افغانستان

چگونه است؟ این تحقیق به گونه تطبیقی با روش توصیفی تحلیلی به پیدا کردن جواب سؤال پر داخته و در یافت نموده است که در قوانین افغانستان برای مسئولیت مدنی تولید کنندگان قانون مدنی در ماده ۷۷۷ و ماده ۱۹ قانون حمایت از مستهلک اگر چه به صورت صریح بیان نشده اما از آن استنباط می شود که مسئولیت در تولید بر اساس نظریه تقصیر است، و همچنان برای تحقیق مسئولیت باید یک سلسله ارکان وجود داشته باشد. که: در فقه وقوانین افغانستان همان ورود ضرر، فعل زیان بار و رابطه سببیت می باشد، و در مورد آثار آن نیز باید بیان داشت که افرادی که از مواد خوراکی معیوب آنها، ضرری به مصرف کنندگان می رسد دارای مسئولیت حقوقی (جبران خسارت مادی و معنوی) و کیفری (اعدام و جزایی نقدی) هستند.

ب) سوالات تحقیق

سؤال اصلی: مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه و قانون افغانستان چیست؟
سوالات فرعی:

- ۱- مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه و قانون افغانستان چیست؟
- ۲- ارکان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان چیست؟
- ۳- آثار مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان چیست؟

ج) فرضیه یا فرضیه های تحقیق

به نظر می رسد که مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی معیوب عبارت از مسئولیتی است که در نتیجه استفاده آن محصول به مصرف کننده ضرر وارد می شود که در صورت عدم رعایت استانداردهای قانونی تولید کننده باید پاسخگو به جبران خسارت وارده در اثر مصرف آن محصول به مصرف کنندگان باشد.

د) اهمیت و ضرورت تحقیق

الف) ضرورت کار بردی

مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی معیوب به عنوان یک مسئولیت برای جبران خسارت وارده به مصرف کنندگان در محکمه می تواند مورد استناد قرار گیرد.

از مسئولیت مدنی تولید کنندگان می توان به عنوان عوامل باز دارنده از تقلب شرکت های تولیدی و همچنان عرضه کنندگان مواد خوراکی استفاده کرد و همچنین می توان گفت که مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی معیوب حامی خوب برای مصرف کنندگان در مقابل تولید کنندگان و توزیع کنندگان مواد خوراکی باشد.

ب) ضرورت علمی

این تحقیق در زمینه مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی معیوب جزء محدود آثاری است که نگاشته شده به ویژه در قوانین افغانستان، که می توان در امر گسترش جلوگیری عدم استفاده مواد خوراکی معیوب مفید واقع شود و زمینه سازی برای پژوهش های دیگری در این بخش باشد. مسئولیت مدنی مواد خوراکی معیوب فرایند است که مطابق آن دادرس در حدود انجام و وظیفه و در جهت تعیین مدلول قاعده ای که نوعاً فاقد صراحت کافی است یا تعیین حدود شامل قاعده هر ضرری باید جبران شود مبادرت به شناسایی و اعمال مفهوم مشخص و معین برای آن می نماید. علاوه بر این بیان چگونگی جبران خسارت وارده بر متضرر می تواند در زمینه بیان نمود.

ه) اهداف تحقیق

بدون شک هر تحقیق دارای اهداف است که محقق را وادار به انجام آن می سازد. تحقیق حاضر دارای اهداف کلی و جزئی است.

الف) هدف کلی

تبیین مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه و قوانین افغانستان.

ب) اهداف جزئی

- ۱) بررسی مبانی حقوقی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه و قوانین افغانستان به عنوان یک مسئولیت.
- ۲) بررسی ارکان تشکیل دهنده مسئولیت مدنی تولید کنندگان محصولات خوراکی در فقه و قوانین افغانستان.

۳) بررسی آثار و احکام مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه و قوانین افغانستان.

و) خلاهای تحقیقات موجود

در قوانین افغانستان کتاب، رساله، پایان نامه و مقاله جامع که حق موضوع را کامل ادا کرده باشد نوشته نشده است و تنها چند قانون که در افغانستان به اسم قانون حمایت از حقوق مستهلك و قانون قرار داد های تجارتي و فروش اموال یاد می شود از طرف قانون گذاران وضع شده است و بعضی مسوده های دیگر نیز طرح مسوده قانون غذا.

ز) میزان نیاز به موضوع

به نسبت نبود شرح و تفسیر جامع از مسئولیت مدنی تولید کننده گان مواد خوراکی در فقه و قانون افغانستان چه در ساحه عمل و چه در ساحه تدریس به مشکل مواجه ایم. اگر چه در ساحه تدریس در ایران و افغانستان غالباً در پوهنچی های شرعیات و حقوق این موضوع به شکل یک پهلوی بحث می گردد. اما در ساحه علمی و عملی به این مبحث نیاز مبرم احساس می گردد. و نیز در راستای جلب باور عمومی این مورد ضرورت به کند و کاوی دارد.

ح) فواید احتمالی نظری و عملی

شرح و تفسیر جامع مبحث مسئولیت مدنی تولید کننده گان مواد خوراکی در فقه و قانون افغانستان رفع ابهامات و عموض نهفته در فقه و قانون در مبحث مسئولیت مدنی تولید کننده گان مواد خوراکی در فقه و قوانین افغانستان .

رفع نیاز علمی در زمینه برای نهاد های اکادمیک.

روش و یا فرآیند که در این تحقیق مورد استفاده قرار می گیرد.

از اینکه لیسانس را در همین رشته شرعیات به اتمام نموده ام، و حالا هم در استانه اتمام ماستری خویش در رشته هذا قرار دارم؛ بناء اینرا رسالت خویش می دانم تا در قسمت شرح و تفسیر مسئولیت مدنی تولید کننده گان مواد خوراکی در فقه و قانون افغانستان ، توام با پشتوانه فقهی ، و حقوقی همت گمارم.

ط)پیشینه تحقیق

البته در رابطه با این موضوع تحقیقات خارجی وجود دارد که برخی از آنها قرار دارند: مسئولیت مدنی(الزامات خارج از قرار داد) دکتر سید حسین صفای،مسئولیت مدنی کالاها ، مسئولیت مدنی و الزام های خارج از قرار داد محمد اسحاق رحمی،حقوق مصرف کننده عبدالله شفایی و پامیر حازم،و غیره کتب که در منابع معرفی خواهم نمود.ولی در منابع داخلی در مورد این موضوع کتاب ویا مقاله وجود ندارد و اگر وجود دارد به نظر من کافی نبوده است چون به سطح یک مقاله ویا هم درضمن یک موضوع دیگری به شکل ضمنی وکلی بحث شده است که لازم است تا این موضوع به شکل رساله تحقیقی تقدیم شود.

• در میان عناوین رساله های ماستری نگاشته شده در پوهنحی های شرعیات چنین عنوان به ثبت نرسیده است.

ولی در خارج از کشور تحقیقات علمی در این رابطه به زبان فارسی وجود دارد مانند :

• مسئولیت مدنی تولید کننده گان مواد خوراکی و آشامیدنی در نظام ایران هانیه بحری، پایان نامه کارشناسی ارشد.

• حقوق مسئولیت مدنی و جبران ها دکتر حسن ره پیگ.

• مسئولیت مدنی غیر قراردادی حقوقی افغانستان دکتر عبدالحسین رسولی.

• الزام های و مسئولیت مدنی بدون قرار داد دکتر سید مرتضی قاسم زاده.

و از این پیش تا به حال در دست رسی من قرار نگرفته است.

ن) روش تحقیق: تحلیلی - توصیفی است.

توضیح: در این تحقیق کوشش می شود که با روش تحلیلی ، توصیفی به داده ها مراجعه شود، در نخست به داده ها به شکل توصیفی پرداخته می شود و سپس مورد مقایسه و تطبیق قرار گرفته و در آخر مورد نقد، بررسی و تحلیلی قرار می گیرد.

فصل اول: کلیات

در آغاز بر سی هر عنوان علمی ضروری است که پیش از شروع به اصل بحث مختصراً، در مورد کلیات، مفاهیم تاریخیچه مبانی آن روشنی انداخت تا خواننده ای که در زمینه مطالب اطلاعات نداشته باشد، بتواند با مطالعه اجمالی آشنایی پیدا کند و با آگاهی نسبتاً کامل از مفاهیم و کلیات بحث آنچه پیش از این در جهت تکامل این علم رخ داده، به بخش های اصلی پایان نامه، قدم گذارد. از همین جهت فصل اول شامل دو مبحث است که مبحث نخست آن به تحلیل مفاهیم مربوط است و مبحث دوم آن به تاریخچه حمایت از حقوق مصرف کننده گان مواد خوراکی معیوب

مبحث اول: مفاهیم

در این مبحث روی مفهوم مسئولیت از لحاظ لغوی و اصطلاحی و همچنان مفهوم تولید، عرضه و مواد خوراکی بحث می شود که در مطلب اول مفهوم مسئولیت در دو جزء بیان می گردد و در مطلب دوم مفهوم تولید، و عرضه مواد خوراکی.

مطلب اول: مفهوم مسئولیت

مطلب مذکور دارای دو جزء است که در جزء اول آن مفهوم لغوی مسئولیت و در جزء دوم آن مفهوم اصطلاحی آن مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت.

جزء اول: مفهوم لغوی مسئولیت: مسئولیت در لغت مصدر صناعی است به معنی ضمانت، تعهد و مؤاخذة است¹. یعنی چیزی با کسی بودن، به گردن او و عهده او و در ضمانت و پای بندان و یا اینکه مسئولیت داشتن، مسئول بودن، متعهد بودن و موظف بودن است. به عبارت دیگر مسئولیت از وظایف، اعمال و افعال آمده در اسلام احساس مسئولیت در زندگی افراد و گروه ها دارای اهمیت و فواید فراوانی است، و همه ی جامعه را در بر می گیرد، به طور کلی سلامتی و تباهی و وضعیت اجتماعی و کلیه ی امور اجتماعی به احساس مسئولیت و وظیفه شناسی بستگی دارد. در یک جامعه هرگاه فرمانروای به تباهی رود و فاسد شود مردم هم فاسد می شوند. صلاحیت فرمانروا به این معناست که خود را در هر امر کوچک و بزرگی باز خواست کند و اعمال نیک و بد خود را مقایسه کند و باور داشته باشد که در پیشگاه خداوند مورد باز خواست قرار می گیرد.

1 دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷، ج ۱۲، ص ۲۰۹۰۷

برای این که جامعه یک جامعه ی قوی و سالم و از ناهنجاری های اجتماعی به دور باشد دین مبین اسلام، مسئولیت را بر عهده ی همه ی افراد جامعه اعم از زن و مرد حاکمان و شهروندان گذاشته است، البته به جز کودکان، و دیوانگان که این هامکلف نیستند.¹ یعنی آنچه که انسان در عهد خود دار و مسئول آن می باشد، و مسئول به کسی گفته می شود که در مورد اعمال و افعال خود باز خواست می شود.

جزء دوم مفهوم اصطلاحی مسئولیت: مسئولیت در اصطلاح گرفته شده از همان معنای لغوی آن است که عبارت است از رابطه ای حقوقی که ناشی از فعل یا ترک زیان بار باشد. این رابطه از طریق ایفای تعهد مسئول و یا اجرای کیفری در باره او زائل می گردد. از نظر حقوق دانان، مسئولیت عبارت است از: «تعهد قانونی شخص بر رفع ضرری است که به دیگری وارد کرده است خواه این ضرر ناشی از تقصیر وی باشد یا ناشی از فعالیت او شده باشد».² همان طور که در تعریف مسئول گفته شد، مسئول شخصی است که مورد باز پرس و سؤال واقع می شود و این باز پرس بر خی وقت ها از درون خود انسان است که انسان در مقابل خدای خود مورد باز خواست واقع می شود و خود را شرمسار می بیند، بر خی اوقات این باز پرس از سوی جامعه و افراد صورت می گیرد، بنابراین این می توان گفت مسئولیت بر سه نوع است: شرعی و اسلامی، اخلاقی، و حقوقی.

الف) مسئولیت اسلامی

۱. یکی از خصوصیات که این دین بزرگ را ممتاز کرده، مسئولیت شناسی در مقابل دیگران است، این احساس مسئولیت کاملاً با مسئولیت های دیگر انسان متفاوت و منحصر به فرد است، زیرا این نوع وظیفه شناسی در نتیجه ی نظارت خدا بر انسان و ترس وی از آفریدگار و طمع در پاداش بزرگ، از درون، حقیقت و گوهر انسان مسلمان سرچشمه می گیرد. به عبارتی دیگر این وظیفه شناسی و احساس مسئولیت را، هیچ کس بر عهده ی انسان نگذاشته است و پیکرد قانونی و ترس از مجازات هم آن را به وجود نیاورده است. بلکه در حقیقت این همان تقوا پیشگی و بندگی است که موجب تقرب انسان به مولا می شود این مدعایی است که

1 عمد، حسن، فرهنگ عمید، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۷، ص ۱۰۸۲

2 جعفری لنگرودی، محمدجعفر، حقوق انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۹، ج ۳۲، ص ۶۷۱

دشمنان هم به آن گواهی می دهند. دو ژنرال فرانسوی در سال ۱۹۴۴ مقاله ای نوشتند و در آن گفتند: «ماهه‌ی تلاش و تجربه خویش را در زمینه‌ی نظام‌های اقتصادی و سرمایه‌داری و اداری به کار برده ایم و شکست خورده ایم، و مهم‌ترین چیزی که باعث شکست ما شد رعایت نکردن عدالت در توزیع، و نبود نظارت بوده است و متوجه شدیم که در اسلام چیز عجیبی وجود دارد، زیرا نظارت در آن جا از یک شخص بر شخص دیگر و یا یک گروه بر گروه دیگر نیست، بلکه نظارتی که اسلام آورده این است که انسان باید مواظب رعایت حدود پروردگار باشد و این مواظبت از وجدان درونی انسان سرچشمه می‌گیرد، وجدان به تنهایی در واقع نیروی مخفی و پلیس نامحسوس است»^۱.

باقرار دادن مسئولیت بر دوش همه‌ی افراد و گروه‌ها توازن در اجتماع به وجود می‌آید، و هر فرد از افراد جامعه می‌داند که باید جوبگوی کردار و گفتار و منویات خویش باشد و از این راه اهداف والای انسانی و اسلامی و مقاصدی که شریعت فرزانه آن را دنبال می‌کند تحقق می‌یابد.

۲. مبنای مسئولیت‌پذیری در اسلام این گفتار پیامبر (صلی الله علیه وسلم) است:

وبسندہ عن عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما، أنه: سمع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول: «کُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَالْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ فِي أَهْلِهِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالْمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا، وَالْخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ»، قَالَ: فَسَمِعْتُ هَؤُلَاءِ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَحْسِبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «وَالرَّجُلُ فِي مَالِ أَبِيهِ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ»^۲

ترجمه: از عبدالله بن عمر (رضی الله عنهما) روایت است که او از رسول الله (صلی الله علیه وسلم) شنید که او می‌گفت: «همه شما مسئولیت دارید و از حوزه‌ی مسئولیت خویش بازخواست می‌شوید، بنابراین این امام رهبر جامعه در برابر رعیت مسئولیت دارد، مرد سرپرست خانه است و نسبت به افراد تحت مسئولیت خود بازخواست خواهد شد، زن در خانه‌ی شوهر و نسبت به فرزندان مسئولیت دارد و نسبت به افراد تحت مسئولیت خود بازخواست خواهد شد، و خدمتکار نسبت به اموال آقایش مسئولیت دارد، باید پاسخ گو باشد، آگاه باشید که همه‌ی شما مسئولیت دارید و هر کس نسبت به مسئولیتش باید پاسخ گو باشد».

^۱الهمشری، استاد مصطفی، الأعمال المصرفية و الإسلامية، ج 1، ص 200 ط بیروت
^۲الصحيح البخاری، باب العبد راع في مال سيده، ج 2 ص 20

طیبی ۱می گوید: در این حدیث راعی (سرپرست) مطلوب به ذات نیست بلکه وی تعیین شده تا از چیزی که مالک مقرر کرده حفاظت نماید. از این رو سزاوار است که سرپرست تنها در چیزی دخل و تصرف کند که شارع دستور داده است، و این من باب تمثیل است و لطیف تر و جامع تر و بلیغ تر از این حدیث در این باب و جود ندارد. در ابتدا به صورت مجمل سپس مفصل و به طور مشروح بیان شده و در پایان همان مطلب را برای تأکید با حرف تنبیه می آورد.

برخی اندیشمندان گفته اند: لفظ «راعی» عام و شامل همه ی افراد جامعه می شود حتی شخصی راکه همسر، فرزند، خدمت کار و افراد تحت تکفل ندارد هم شامل می شود، زیرا انسان نسبت به اندام بدن خویش مسئولیت دارد، و اندام خویش را ملزم به اجرای فرامین الهی می نماید و آن هارا از ارتکاب زشتی ها باز می دارد، بدین جهت اندام انسان افراد تحت مسئولیت وی می شود. و راعی بودن انسان منافاتی با رعیت بودنش ندارد، یعنی می شود انسان همزمان هم راعی باشی و هم رعیت.

در ادامه این حدیث در روایت انس جمله ی دیگر آمده است: «فأعدوا للمسألة جواباً». «برای این مسأله جوابی آماده سازید». گفتند: جواب آن چیست؟ فرمود: «أعمال البر» «کارهای نیک»². طبرانی در کتاب «الأوسط» به نقل از ابوهریره (رضی الله عنه) حدیثی را روایت می کند: «ما من راع إلا يسأل يوم القيامة، أقام أمر الله أم أضاعه».

ترجمه: «هیچ سر پرست و عهده داری مسئولیتی و جود ندارد مگر این که در قیامت از وی پرسیده می شود که: آیا فرمان خدا را در مورد رعیت اجرا کرده و یا آن را زیر پای نهاده و نسبت به آن بی توجه بوده است»؟

ابن عدی حدیثی را باسندی صحیح از انس (رضی الله عنه) نقل کرده که پیامبر (صلی الله علیه وسلم) فرمود: (إن الله سائل كل راع عما استرعاه، حفظ ذلك أم ضيعه)³.

« خداوند از هر صاحب مسئولیتی در مورد کسانی که مسئولیت شان را به عهده دارد می پرسد که آیا مسئولیت خود را نسبت به زیر دستان انجام داده یا که حقوق آن هارا ضایع کرده»؟

1 الطیبی شرف الدین الحسین بن عبد الله (ت: 743 هـ) فتوح الغیب فی الكشف عن قناع الریب (حاشیة الطیبی علی الكشف) ج5، ص323 ط1435

2 الطبرانی سلیمان بن أحمد بن آیوب بن مطیر اللخمی الشامی، أبو القاسم (ت: 360 هـ) المعجم الأوسط، ج4 ص103 (ح 3714)

3 همان ص 105

حافظ ابن حجر در تعریف راعی می گوید: راعی همان فرد مورد اطمینان و متعهدی است که امانتی را که به وی سپرده شده حفظ نماید و عدالت را در بارهی آن رعایت نموده و به نفع آن رعایت نموده و به نفع آن اقدام کند.

خطابی¹ می گوید: «امام (فرمانروا) و همه کسانی که در این حدیث از آن ها نام برده شده است راعی نامیده شده اند، یعنی همه در این نام گذاری مشترک اند، و لی مفهوم راعی برای هر کدام متفاوت است، راعی بودن پیشوای بزرگ (رهبر) با اجرای قوانین اسلام در جامعه، و رعایت عدالت و داد گستری در حکومت است. و راعی بودن مرد در خانواده به این مفهوم است که خانواده را مدیریت و حقوق آن ها را ادا کند. و راعی بودن زن به معنی اداری خانواده و امور مربوط به فرزندان و خدمتکاران است و در همه این موارد نسبت به شوهرش خیر خواه باشد. و راعی بودن خدمت کار به معنی نگه داری و حفاظت از اموال و اشیائی است که در اختیارش گذاشته شده و انجام دادن کارهایی است که به عهده ی اوست.

هر گز مفهوم حدیث این نیست که مسئولیت را در این چهار کس منحصر کند، بلکه این حدیث پایین ترین و بالا ترین فرد مسئول در جامعه را نام برده و افراد دیگر مسئول را جاگذاشته (تا بگوید همه ی افراد در جامعه مسئولیت دارند). این حدیث مانند این سخن پیامبر است که می فرماید: «الإيمان بضع وسبعون شعبة فأفضلها لا إله إلا الله وأدناها: إماطة الأذى عن الطريق»². ترجمه: «ایمان هفتاد و چند قسمت است که برترین آن ها گفتار لا إله الا الله و پایین ترین آن ها پاک کردن راه و مسیر مردم از آزار و اذیت است».

این حدیث از سخنان جامع پیامبر (صلی الله علیه و سلم) است که چهار تا از مسئولین شاخص در جامعه را ذکر نموده و بقیه را شامل این سخن جامع خویش کرده است که: «كلکم راع، ومسئول عن رعیتة».

ترجمه «همه ی شما مسئولیت دارید و هر مسئول در مورد افراد تحت سرپرستی خود باز خواست می شود».

¹ خطابی، ابوسلیمان حمد بعضی ها گفته اند که احمد بن محمد بن ابراهیم بن خطاب بستنی، محدث، محدث، فقه
ولغت شناس قرن چهارم، غریب الحدیث للخطابی، ج 2، ص 33
² صهیب عبد الجبار، الجامع الصحیح للسنن والمسائید، ج 4 ص 22 ط 2014

ب) مسئولیت اخلاقی

مسئولیت اخلاقی عبارت است از مجموعه قواعد که در طول حیات یک جامعه محرک فطرت و اندیشه های گوناگون آن جامعه باشد و افراد آنها را محترم شمرده به معرض اجرا در می آورند و مخالفت از آن وجدان اکثریت جامعه را درد مند می سازد¹.

برای مسئولیت اخلاقی از سوی دانشمندان تعاریف مختلف ارائه شده است؛ مانند "قابلیت مدح اجتماعی" یا "در معرض کیفر بودن" و برخی نیز آن را به معنای "اقرار شخص به افعال صادره از خویش و آمادگی برای تحمل نتایج آن تعریف کرده اند."² و به عبارت دیگر مسئولیت اخلاقی از شرمساری و وجدان و احساس گناه است و مسئولیت اخلاقی بیشتر جنبه فردی دارد. در صورت تعرض به این قواعد فرد نزد وجدان خود، مسئول خواهد بود و می گویند آن دارای مسئولیت اخلاقی است. از این جهت می توان گفت مسئولیت اخلاقی اینکه «هر نوع مسئولیتی است که قانون گذار متعرض آن نشده باشد، مانند مسئولیت انسان به خود یا خدای خود یا دیگری».

ج) مسئولیت حقوقی

گاهی باز پرس از سوی جامعه و افراد آن صورت می گیرد که در این صورت فرد مسئولیت حقوقی پیدا می کند و همان طوری که مسئولیت حقوقی از نامش پیدا است مسئولیتی است که از طرف قانون گذار برای آن ضمانت اجرا در نظر گرفته شده باشد و فرد در صورت تخلف دارای مأخذ قانونی است و مسئولیت حقوقی در این مفهوم مقابل مسئولیت اخلاقی است.

مسئولیت حقوقی نیز به دو شاخه مسئولیت کیفری و مدنی تقسیم می شود که هر یکی از این نوع مسئولیت از خود تعریف، موضوع، و نوع الزامات قانونی مستقل و جداگانه دارند.

1. مسئولیت کیفری

هدف از مسئولیت کیفری، مسئولیت است که شخص مرتکب جرایم مصرح در قوانین کیفری گردد و شخص مسئول به یکی از مجازات های مقرر شد در آن قانون محکوم شود.³ برای روشنایی بیشتر تفاوت مسئولیت کیفری و مدنی به مقایسه آنها خواهیم پرداخت؛

¹ جعفری لنگرودی، پشین، ص ۲۱

² مصباح، یزدی، درس فلسفه اخلاق، تهران، انتشارات اطلاعات، سال ۱۳۸۶، ص ۱۲۰

³ ساکت، محمد حسین، حقوق دان، انتشارات ثالث ۱۳۸۷ ج ۱، ص ۱۰۷

در مسئولیت مدنی متضرر از عمل مسئول، افراد می باشد بر خلاف مسئولیت کیفری که متضرر از جرم اجتماعی است. در مسئولیت مدنی اسقاط حق به سازش و صلح امکان پذیر است بر خلاف مسئولیت کیفری که اسقاط حق توسط صلح و سازش میسر نیست و در مسئولیت مدنی علی الاصل عمد (قصد نتیجه) شرط تحقق آن نیست که در قوانین افغانستان حتی و جود اهمال، خطا و مسامحه هم در آن شرط نیست. برخلاف مسئولیت کیفری که در آن وجود عمد (قصد نتیجه) شرط است و علاوه بر این مجرمان باید در صورت مرتکب جرم علم، اطلاع، اراده و سوی نیت یا قصد مجرمانه داشته باشند و همچنین باید رابطه سببیت هم موجود باشد و دیگر اینکه هدف از مسئولیت مدنی حفظ منافع شخصی افراد جامعه است و مجازات های از قبیل دیه، قصاص، حبس و مجازات های تعزیری و مجازات های باز دارنده و مهم تر اینکه ضمانت اجرای دارد.

2. مسئولیت مدنی (ضمان قهری)¹

مسئولیتی است که در مقام خسارتی که فرد و افراد که تحت مراقبت و اداره او است و یا اشیاء تحت حفاظ وی به دیگری وارد می کنند و همچنین مسئولیت فرد بر اثر تخلف از انجام تعهدات ناشی از قرار داد را می گویند. به عبارت دیگر «در هر موردی که شخص ناگزیر از جبران خسارت دیگری باشد، می گویند که وی در برابر شخص جبران خسارت شونده دارای مسئولیت مدنی است و بر مبنای این مسئولیت شخص زیان رساننده ملزم به جبران زیان وارده به متضرر می شود. این نوع مسئولیت بر اساسی یک رابط دینی بین زیان زننده ایجاد می شود و اصلاحات نظیر بدهکاری، طلبکار، پرداخت دین و بدهی، در این نوع مسئولیت استعمال می گردد»² در این تعریف مسئولیت مدنی در مقابل مسئولیت جزایی قرار خواهد گرفت.

نکته توضیح آن لازم است این است که منشأ تعهد و الزامات آن ممکن است قرارداد و غیر قرارداد ی باشد، مسئولیت مدنی نیز در جایی بکار می رود که فرد ممکن بدون نقض یک تعهد قرار داد ی پیشین به شخص دیگری خسارت وارد کند و یا هم اینکه در اثر نقض قرار داد، فرد دیگری متحمل خسارت سازد. از این جهت نیز مسئولیت مدنی به دو دسته تقسیم می گردد که عبارت اند از:

مسئولیت قرار دادی و غیر قرار دادی

۱ ساکت، محمد حسین، حقوق شناسی، انتشارات ثالث، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۱۰۷
۲ کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی الزام های خارج از قرارداد (ضمان قهری - مسئولیت مدنی) ج ۱، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۶، ج ۸، ص ۴۶

مسئولیت قراردادی مسئولیت است که شخصی در عقود (اعم از عقود معین و غیر معین) تعهدی را پذیرفته باشد و به علت عدم انجام آن تأخیر در انجام آن تعهد یا در حین انجام و یا به سبب انجام آن تعهد به متعهدله ضرری وارد نمایند. به عبارت دیگر آن را مسئولیت ناشی از قرار داد نامیده می شود.

منظور از مسئولیت غیر قرار دادی آن است، مؤلفه های مسئولیت قرار دادی در آن وجود نداشته باشد و همچنین مسئولیت خارج از قرار داد نیز نامیده می شود.

مطلب دوم: مفهوم تولید کننده، عرضه کننده، مصرف کننده و مواد خوراکی

در این مطلب مفاهیم همچون تولید کننده، مصرف کننده و مواد خوراکی بحث می شود که در جزء اول آن مفاهیم تولید کننده و عرضه کننده مورد تحلیل قرار گرفته و در جزء دوم آن مفاهیم مصرف کننده و مواد خوراکی.

جزء اول: مفهوم تولید کننده و مصرف کننده

در این جزء اولاً مفهوم تولید و تولید کننده بحث می شود و در ادامه آن مفاهیم مصرف کننده. **الف) مفهوم تولید کننده:** برای اینکه مفهوم روشنی از تولید کننده به دست بیاوریم ضرور است تا تعریف از تولید داشته باشیم. واضح است که انسان آنچه را که نیاز دارد همواره و بدون تلاش در دسترس آن نبوده و نمی باشد. باید انسان کوشش نماید تا به تصرف در طبیعت و کار تلاش خود احتیاجات خویش رفع نماید و این تصرف و تغییر می توان در امکانات طبیعت عبارت از تبدیل یک چیزی به چیزی دیگر باشد و یا هم می توان انتقال کالا از یک نقطه به نقطه دیگر باشد و از ترکیب چند کالا چیزی دیگری به دست آید.

تولید در لغت چیزی را از چیزی دیگر ساختن و به وجود آوردن، حاصل کردن چه از طریق زراعت و صناعت آمده است.¹ در اصطلاح تولید را می اتوان از دونظر تعریف کرد.

یک از نظر اقتصادی؛ از نظر اقتصاد تولید عبارت است از «ایجاد فایده و مطلوبیت برای ارضای خواسته ها و نیازهای بشر»² بنابراین این هر فردی که ایجاد فایده می کند اقدام به تولید نموده است.

دو از نظر حقوقی، از نظر حقوق اصطلاح تولید کنند نسبت به آنچه در اقتصاد بیان شد محدود تر است قانون گذار افغانستان تولید را چنین تعریف کرده است که تولید عبارت از

¹ عمید، حسن، ذیل واژه (ت)

² توانای فرد، حسن، فرهنگ تشریحی اقتصادی، تهران، انتشارات جهان رایانه، ۱۳۸۵، ص ۸۱۷

«ایجاد، استخراج، استحصال، پروسس، یابسته بندی جنس می باشد».¹ و همچنین تولید کننده را نیز قانون گذار افغانستان تعریف نموده است: تولید کننده شخصی حقیقی یا حکمی است که جنس را ایجاد، استخراج، استحصال، پروسس، یابسته بندی نموده باشد.²

به اساس تعریف مذکور شامل پنج مرحله است که عبارت اند از: ایجاد، استخراج، استحصال، پروسس و بسته بندی». هدف از ایجاد ساختن می باشد. کار برد استخراج اکثر در معادن است. استحصال همان مبدل کردن مواد خام به اجناس قابل استعمال را گفته میشود. پروسس نیز تبدیل و فرآوری یک محصول به محصول دیگر مانند تبدیل انگور به کشمش است و بسته بندی همان قرار دادن محصولات تولید شده در بسته های مناسب و حمل و نقل آن است.

قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید جامعه اروپا مصوب ۱۵ دسامبر ۱۹۸۹ میلادی گفته است که: تولید کننده به کسی اطلاق می شود که محصول نهایی یا بخش عمده و اساسی آن یا یک جزء تشکیل دهنده محصولات را ساخته باشد. علاوه بر آن هر فرد دیگری که با استعمال از نصب نام خود یا علامت تجارتي یا هر گونه علائم مشخصه دیگر خود را به عنوان تولید کننده معرفی کند، از دید این قانون تولید کننده به حساب می آید. علاوه بر آن هر فردی که مشخصات ذیل را داشته باشد تولید کننده محسوب می شود:

1. شخصی که در زمینه فعالیت تجارتي خویش اقدام به وارد کردن محصولی به مقصد فروش، اجاره شرط تملیک یا هر نوع دیگر از توزیع در مناطق تحت حاکمیت اقتصادی جامعه اروپا نماید.

2. اگر سازنده محصول معین نباشد هر فردی که توزیع کننده آن محصول باشد به عنوان تولید کننده مسئول شناخته خواهد شد؛ مگر اینکه فرد آخری (توزیع کننده) مدت یک ماه از تاریخ در یافت در خواست جبران خسارت تولید کننده را به متضرر معرفی نماید. همین قواعد در مورد فرد وارد کننده محصول نیز قابل تطبیق است حتی اگر نام تولید کننده معلوم باشد.³ و دستور العمل جامعه اقتصادی اروپا (EEC) تولید کننده چنین تعریف نموده است: تولید کننده، به معنای سازنده یک کالای نهایی، به وجود آورنده هر ماده خام، یا سازنده هر قسمت جزء و هر شخصی می باشد که به وسیله گذاشتن نام یا علامت تجاری و یا مشخصه های متمایز کننده دیگری

¹ قانون، حمایت از مستهلك، ماده ۳

² همان اثر ماده 4

³ شفایی، عبدالله و حازم، پامیر، حقوق مصرف کننده، انتشارات بنیاد آسیا - افغانستان، ۱۳۹۸، ج ۱، ص ۹

بر روی کالا، خودش را به عنوان تولید کننده آن معرفی می نماید. این تعریف را قوانین کشور های اروپایی با تغییر جزئی پذیرفته اند. کشاورزان و تهیه کننده گان محصولات زراعت را نمی توان تولید کننده نامد مگر اینکه بروی محصولات خود کاری انجام داده باشند و آنها را به شکل فرآورده به مصرف کنندگان عرضه نمایند پس بنابراین تولید کننده شامل سازندگان کالاهایی نهایی می شود. قانون مسوولیت ناشی از عیب تولید جمهوری اسلامی ایران در ماده ۲ خود تولید کننده را چنین تعریف نموده است: تولید کننده شخصی است که:

- ✓ کسی که کالای تمام شده یا مواد خام یا بخشی از کالاها را ساخته باشد.
- ✓ کسی که خود را از طریق چسباندن نام، علامت تجاری یا دیگر علائم مشخص کننده تولید کننده معرفی کند.
- ✓ کسی که محصول را باهدف فروش، اجاره، کرایه یا دیگر انواع توزیع وارد جریان تجارت نماید.¹

چنانچه که دیده شد دستورالعمل اتحادیه اروپا تعریف وسیعی و دقیق تر از تعریفی نموده است که در قانون افغانستان برای تولید کننده بیان شده است، زیرا قانون افغانستان صرفاً ایجاد، استخراج، استحصال، پروسس و بسته بندی تولید کننده معرفی نموده است. در حالی که در قواعد و مقررات اتحادیه اروپا و بسیاری از کشور های دیگر مفهوم تولید کننده گسترده تر به کار رفته است و شامل اشخاصی که در این پنج مورد نبودند و لی از طریق چسباندن نام، علائم تجاری و سایر علامت های که مشخص کننده و یا فردی که در فرایند توزیع کالا نقش داشته است نمی گردد. برای افغانستان که تقریباً همه اجناس مصرفی آن واردات از کشور های دیگر است ضروری است که در تعریف تولید کننده مورد فوق را بگنجانند؛ چراکه در واردات اجناس بیان شده تاجران وارد کننده در آن پنج مورد یاد شده در قانون هیچ نقشی ندارند. از مفهوم بند ۶ و ۷ ماده ۳ قانون حمایت از مستهلكین افغانستان استفاده می شود؛ افرادی که در ایجاد، استخراج، استحصال، پروسس و بسته بندی نقش نداشته باشند شامل تعریف تولید کننده نمی شوند. در حالی که مصلحت جامعه و لزوم حمایت از مصرف کننده تقضا می کند که افغانستان همانند کشور های دیگر وارد کننده کالا و هر فردی را که با چسباندن نام، علامت تجاری یا هر علائم مشخص کننده و نیز اشخاصی را که در فرایند توزیع نقش داشته باشند تولید کننده بپنداریم تا دامنه حمایت از حقوق مصرف کننده گسترده

¹ قانون مسوولیت ناشی از عیب تولید، ایران، ماده ۲

ترشود و اشخاصی بیشتر تحت پوشش قرار گیرند. به طور خلاصه تولید کننده را چنین می توان تعریف نمود: تولید کننده فردی است که کالایی را از مواد خام اولیه کالای را می سازد و به بازار عرضه می کند. این تعریف شامل فرد سازنده ای که فقط برخی کالا را تولید نموده است نیز می شود.¹

ب) مفهوم مصرف کننده: اولین و مهم ترین شرط برای تحقق و اجرای قانون حمایت از مستهلك (مصرف کننده)، وجود مستهلك است. باید مستهلك و جود داشته باشد تا موضوع اعطای حقوق و حمایت از آن مصداق پیدا کند. از این جهت زمانی که از حقوق مستهلك و حمایت از او سخن به میان می آید، این سوال مطرح می شود که مصرف چیست؟ مصرف کننده کیست؟ مصرف در لغت از واژه صرف گرفته شده، است به معنی بکار بردن و خرچ کردن است. در فرهنگ عمومی واژه مستهلك بار منفی دارد و جامعه مستهلك به جامعه می گویند که برای صادرات و تولیدات در کشور خود چندان سعی و کوشش نکرده و باتنبلی و تن پروری خو و عادت گرفته اند و از کالا و تولیدات دیگر کشورهای ضروریات خود را مرفوع می سازند. از نظر اقتصادی مصرف بار منفی ندارد، بلکه مصرف را علم اقتصاد لازمه گردش چرخ اقتصادی می داند.

علم اقتصاد مصرف را چنین تعریف نموده است: بکار بردن کالا و خدمات برای اجابت خواسته های انسان یا به عبارت دیگر مصرف؛ همان از بین بردن مطلوبیت است.³ در کشور های که وضعیت کار و تولید عادی است، مصرف دارای اهمیت ویژه است زیرا از یک طرف هدف اقتصادی توزیع و تولید است و از طرف دیگر به چگونگی سرمایه گذاری، تولید و تخصیص منابع جهت داده میشود. از نظر اقتصادی مصرف آخرین مرحله فرایند اقتصادی و متفاوت از مرحله های توزیع و تولید است که تقسیم ثروت، جمع آوری و تبدیل آن را صورت می دهد. از این جهت مصرف نه تنها منفی نبوده بلکه بر خلاف برداشت عمومی لازمه چرخش اقتصاد پویا و سالم است کالای سرمایه در مقابل کالای مصرفی بکار می رود و کالای سرمایه بر خلاف کالای

¹ جعفری تبار، حسن، مسئولیت مدنی کالاها، مؤسسه انتشارات نگاه معاصر، 1396

² دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران، 1377، ج 13، چ 12، ص 20907

³ منوچهر، فرهنگ علوم اقتصادی، انتشارات امیرکبیر، ج 2، 1372، ص 925

استهلاکی و مصرف از دوام، ثبات و ارزش بیشتر برخوردار است. پس کالای استهلاکی محصول است که برای برآوردن نیاز شخصی استفاده می‌شود و عموماً در برابر تولید بکار می‌رود. **مصرف کننده (مستهلك)** عبارت از شخصی است که چیزی و یا کالای را مورد استعمال یامصرف و استفاده قرار می‌دهد.

عناصر مصرف کننده قرار ذیل است:

- ✓ فرد، مصرف کنند، شامل فرد حقیقی و حکمی می‌گردد.
- ✓ خریدار، کالا را برای بهره مندی و رفع نیازهای روزانه شخصی یا خدمات عامه خریداری کرده باشد.
- ✓ خرید، به صورت جزء باشد.
- ✓ خرید، باید به قصد مصرف و معامله باشد.
- ✓ خرید باید جنس، خدمت و یا هر دو باشد.

بنا بر این در صورتی که فرد شی یا خدمت را به قصد فروش دوباره و به دست آوردن مفاد خریداری نماید و یا آن را به صورت هدیه در یافت کند. شامل مفهوم مستهلك نگردیده و در نتیجه حمایت قانونی خود را از دست می‌دهد. شخصی که کالا را به قصد فروش دوباره خریداری می‌نماید، از مهارت و تجربه لازم برخوردار است و چنین فرد مشمول حمایتی نخواهد شد که افراد مصرف کننده بدون تجربه و کم اطلاع صورت می‌گیرد. حقوقدانان مصرف کننده را که مورد حمایت قانون قرار گرفته از لحاظ قلمرو به سه دسته تقسیم نموده اند.

1. مصرف کننده به عنوان طرف قرار داد: چنین فردی بر مبنای قرار داد با فرد حرفه مالکیت یا استعمال از کالا یا خدمتی برای رفع ضرورت های شخصی یا خانوادگی به او واگذار می‌شود.
2. مصرف کننده به عنوان استعمال کننده: ممکن است شخصی کالایی را استعمال نماید که طرف قرار داد نبوده باشد. وقتی اعضای خانواده خریدار کالایی را استعمال می‌کنند هر چند از لحاظ قانونی فرد سوم است، لیکن در نظام حقوق مصرف کننده محسوب می‌شود.

3. مصرف کننده به عنوان زیان دیده: هر شخص که از عیب کالا و خدمات صدمه ببیند، هر چند طرف قرار داد نبوده باشد و حتی استعمال کننده آن هم نباشد مانند اینکه در اثر نقص فنی ماشین به عابر پیاده رو آسیب برسد.

از ظاهر قانون معلوم می شود که حمایت از مصرف کننده ویژه به جایی است که بین مصرف کننده و تولید کننده رابطه قرار دادی وجود داشته باشد. این مفهوم حمایت از مصرف کننده را بسیار مقید و محدود می سازد. سایر استعمال کننده گان و نیز افرادی که در اثر عیب کالا یا خدمات زیان دیده شامل نمی گردد. واقعیت امر چنین است این گونه محدودیت رانمی توان پذیرفت، زیرا بین زیان دیده یا افراد ثالث و تولید کننده یا عرضه کنند رابطه قرار دادی نیست، لیکن بر اساس فلسفه حقوق حمایت از مصرف کننده و مطابق قوانین مربوط به مسئولیت مدنی مستحق حمایت حقوقی است. محدود ساختن حمایت صرفاً به مصرف کننده طرف قرار داد توجیه حقوقی ندارد، براین اساس اگر فردی از دوست خود داروی را که مطابق به مجوز دکتر است مجانی به دست بیاورد و در اثر استعمال آن دچار بیماری گردد تولید کننده آن دارو مسئولیت دارد و چنین فردی (مستهلك) است مورد حمایت قانون قرار می گیرد. تعریفی که قانون گذار افغانستان از مصرف کننده ارائه کرده است محدود به خریدار (بیع) کالا می شود از این جهت قابل نقد است پس جامع ترین تعریف از مصرف کننده است: «شخصی حقیقی یا حقوقی است که اموال یا خدمتی را برای خود تهیه می کند یا آن را مورد استعمال قرار می دهد». این تعریف از یک سو شامل اشخاص می شود که طرف قرار داد نیستند، ولیکن کالا و خدمات را مورد استعمال قرار می دهند و از سوی دیگر شامل اشخاص حقیقی و حقوقی می گردد.

تعریف مصرف کننده: در قانون حمایت از مستهلك (افغانستان) مصرف کننده را چنین تعریف نموده است که «مصرف کننده شخصی است که جنس یا خدمت را جهت مصرف شخصی یا خدمات عامه در بدل قیمت، خریداری نموده باشد»¹ از تعریف که قانون گذار افغانستان انجام داده چنین نتیجه به دست می آید که مصرف کننده دو نوع است مصرف کننده عام و خاص.

¹ قانون حمایت از مستهلك، افغانستان ماده ۳ بند ۱

مصرف کننده عام: عبارت است از فردی که کالای سرمایه، واسطه و نهایی را مورد استفاده قرار می دهد. این تعریف در برگیرنده تمام شهروندان است؛ زیرا که در این مفهوم تولید کننده که مواد خام را خریداری می کند نیز مصرف کننده است.

مصرف کننده خاص: عبارت است از هر فردی که کالای نهایی را در جهت رفع حوایج زندگی خود مورد استعمال قرار می دهد در نظام های حقوقی که از مصرف کننده حمایت می کنند تنها مصرف کنندگانی را مورد حمایت قانونی خود قرار می دهند. مصرف کنندگان که بر معنی خاص باشد. برخی از نویسندگان نیز گفته اند: مصرف کننده افراد حقیقی یا حکمی استند که برای رفع ضرورت های خود بدون در نظر داشت سود تجاری، عوضی را در بدل مقدار از کالا و خدمات جزئی که رافع آن نیاز مندی باشد می پردازد.¹

جزء دوم: عرضه مفهوم کننده و مواد خوراکی

در این جزء بحث در مورد مفهوم عرضه کننده و مواد خوراکی است

الف) مفهوم عرضه کننده

اگر چه تعریف عرضه کننده محصولات تا حدودی واضح است، با این حال باید اظهار داشت که شناخت دقیق و تشخیص دایره شمول این مفهوم نیز از دیگر سختی های فراروی اجرای قواعد حمایت از مصرف کنندگان است. بر اساسی این که مفهوم عرضه کننده هم در شناسایی قلمرو قوانین مورد بحث، عاملی تشخیص کننده است. از این جهت لازم است تا تعریف مشخصی از عرضه کننده داشته باشیم تا اینکه زورمندان و تقلب کاران از حمایتی که قانون برای زیر دستان مد نظر گرفته فرار نکنند و فلسفه وجود قانون حمایت از مصرف کننده از بین نرود. بر همین اساس بسیار از قوانین اعم از (داخلی و بین المللی) عرضه کننده را تعریف و ویژگی های لازم را برای آن بیان کرده اند.

در علم اقتصاد عرضه کننده این گونه تعریف شده است: «عرضه کننده مقادیر کالاست که فروشندگان کالا حاضر و قادرند در قیمت های مختلف و در واحد زمان برای فروشند به بازار ارائه کنند».² عرضه در مقابل تقضا به کار می رود و خاص تر از توزیع است.

¹ اکبری، مرضیه، تحلیل حقوق مصرف کننده خود رو در حقوقی ایران، ص 3، ط: 1391
² نوفرستی، محمد، مبانی اقتصاد، 1390، تهران مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ص 104

قانون گذاران افغانستان عرضه کننده را در قانون حمایت از مستهلك در فقره ۸ و ۹ ماده ۳ خود به تعریف عرضه و عرضه کننده پرداخته است، در فقره ۸ ماده ۳ در تعریف عرضه چنان بیان می دارد: «عرضه: فروش طور نقدی یا به اقساط، مبادله و اجاره جنس یا خدمت می باشد، به استثنای هبه، مگر که به منظور تبلیغات تجارتي صورت گرفته است که جنس یا خدمت را عرضه نموده باشد»¹. در این جا قانون گذار افغانستان بین شخصی که پیشه و شغل تجاری همیشگی اش اجاره، فروش، مبادله و هبه به هدف تبلیغات است و شخصی که پیشه اش این ها نیست تفاوت قایل نشده است. فقره ۹ ماده ۳ به صورت مطلق بیان کرده: «عرضه کننده شخصی است که جنس یا خدمت را عرضه نموده باشد.» در حالی که قوانین خارجی نوعاً حرفه بودن عرضه کننده را و این که اجاره، مبادله و فروشنده اجناس یا خدمات شغل همیشگی او باشد پذیرفته اند. از این جهت در معاملاتی که فروشنده غیر حرفی باشد معامله توجیه قانونی ندارد. به عنوان نمونه اگر دکتری که پیشه اش طبابت است مایشینش را به فردی بفروشد. دوکتر مذکور نباید در معامله فروش مایشین عرضه کننده محسوب شود البته در شغل طبابتش که بیمار داری و ارائه خدمت به آنها است عرضه کننده محسوب می شود. در این جا مورد حمایت قانونی قرار می گیرد اما در مسئله فروش مایشین اعمال مقررات عمومی بسنده است و نیاز به حمایت ندارد. نکته دیگر نیز لازم به ذکر است و او آن است که هرگاه فردی به نیابت از یک شخص صاحب حرفه اقدام به فروش کالا و خدمات کند در حکم آن شخص است و صاحب حرفه محسوب خواهد شد مشمول قانون حمایت مصرف کننده می شود. بر این اساس کسانی که به نمایندگی از شرکت یا کسانی دیگر اقدام به فروش کالا و خدمات نمایند هم نماینده عرضه کننده استند و هم کس یا شرکتی که وی به نمایندگی از او می فروشد. به این ترتیب عرضه کننده شامل اجاره، مبادله، و فروش غیر مستقیم اشیا و خدمات نیز می شود. و هم چنان برای تأیید تعریف قانون گذار افغانستان خواستم که به تعریف قانون گذار ایران اشاره نمایم در قانون حمایت از مصرف کننده ایران نیز عرضه کننده خدمات و کالا به عنوان طرف عقد با مصرف کننده نام برده و چنین تعریف نموده است: «به کلیه تولید کنندگان، وارد کنندگان، توزیع کنندگان، فروشندگان کالا و ارائه کنندگان خدمات اعم از فنی و حرفه ای و همچنین کلیه دستگاه ها، مؤسسات و شرکت هایی که شمول قانون بر آنها مستلزم ذکر یا تصریح نام است و به طور مستقیم یا غیر مستقیم و به صورت کلی یا جزای کالا یا خدمات به مصرف کننده ارائه

¹ قانون حمایت از مستهلك، افغانستان، ماده ۳

می نماید، اطلاق می شود.^۱ نکته ای که لازم به ذکر است این است که قانون گذار ایران به تعریفی که خود از عرضه کنندگان در متن قانون کرده پایبند نمانده است زیرا تعریف مذکور شامل تولید کنندگان نیز می شود و مجدداً تعریفی از تولید کننده بی فایده است چون مفهوم عرضه کننده عام است و از تولید کننده خاص ذکر خاص بعد از عام بی مورد است. شاید چنین برداشت شود که قانون گذار ایران تمایل بیشتر به تفکیک بین تولید کننده و عرضه کننده نشان داده است.

تعریف درست عرضه کننده «عرضه» عبارت از مقدار مجموعه ای از هر نوع کالای تجاری است که جهت فروش در بازار عرضه شده باشد، و خواسته مشتری ها که آن کالای تجاری را با چه، قیمت از بازار خریداری کنند، «تقاضا» نام دارد.

1. عرضه: مقدار کالای اقتصادی است که در زمان معینی، به قیمت معینی با قیمت های مختلف، برای فروش ارائه می شود.

2. تقاضا: مقدار کالای اقتصادی است که در زمان معین، به قیمت معین یا قیمت های مختلف خریداری می شود.²

ب) مفهوم مواد غذایی و یا خوراکی

خوراکی در لغت به معنی غذا، خوردنی، طعام و هر آنچه که قابلیت خوردنی را داشته باشد آمده است.³ مواد غذایی: عبارت از هر ماده پخته، نیمه پخته یا خام که به منظور مصرف برای انسان ها تهیه و جهت تغذی و رفع نیازمندی های انساج عضویت برای تامین انرژی و ادامه حیات استفاده می گردد. مواد آرایشی و دخانیات یا موادی که صرف به صفت ادویه بکار میروند، شامل این بخش نمیگردد.⁴

ج) مفهوم فقه

کلمه «فقه» و «تفقه» در قرآن کریم و در احادیث، زیاد به کار برده شده است. مفهوم این کلمه در همه جا همراه با تعمق و فهم عمیق است. در قرآن کریم آمده است:

1 قانون حمایت از مصرف کننده، ایران، ماده ۱

2 عثمانی، محمد تقی مبادی اقتصادی اسلامی

3 عمید، حسن، ذیل واژه (خ)

4 طرح مسوده قانون غذا، افغانستان، ماده، ۳

{فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ}

1} ترجمه: چرا از هر گروهی یک دسته کوچ و حرکت نمی کنند تا در امر دین بصیرت کامل پیدا کنند و پس از بازگشتن، مردم خود را اعلام خطر نمایند، باشد که از نا شایست ها حذر نمایند.

در حدیث است که رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) فرمود: «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ حَفِظَ عَلَيَّ أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا فِيمَا يَنْفَعُهُمْ فِي أَمْرِ دِينِهِمْ بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» يَعْنِي فَقِيهًا عَالِمًا».²

ترجمه: هر کس چهل حدیث بر امت من حفظ کند که در امر دین شان برای آنها نفع برساند خداوند او را در روز قیامت فقیه و عالم محشور کند. علم فقه یکی از رشته های علوم دینی است که در صدر اسلام و قبل از آنکه به صورت رشته علمی در آید، معمولاً از احکام و مسائل فقهی به حلال و حرام تعبیر می شد. وبعد از آن که به صورت رشته علمی در آمد فقهای کرام علم فقه را چنین تعریف نموده اند: **الْفِقْهُ لُغَةً هُوَ الْفَهْمُ وَالْعِلْمُ وَفِي الْإِصْطِلَاحِ هُوَ الْعِلْمُ بِالْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ الْعِلْمِيَّةِ بِالْإِسْتِدْلَالِ وَيُقَالُ فِقْهٌ بِكَسْرِ الْقَافِ إِذَا فَهَمَ وَبِفَتْحِهَا إِذَا سَبَقَ غَيْرَهُ إِلَى الْفَهْمِ وَبِضَمِّهَا إِذَا صَارَ الْفِقْهُ لَهُ سَجِيَّةً**³.

ترجمه: فقه در لغت بمعنی فهم دانش علم و در اصطلاح: عبارت است از علم به احکام شرعی و عملیه به همراهی ادله آن. و همچنان گفته شده فقه بکسر قاف وقتی بفهمد، و بفتح قاف وقتی غیر را در فهم سبقت نماید، و به ضم قاف و قتیکه علم فقه برای آن یک طبیعت بگردد.

د) مفهوم قانون»

قانون عبارت است از مصوبه ی هر دو مجلس شورای ملی که به توشیح رئیس جمهور رسیده باشد.⁴ اگر چند فعلاً قانون کار برد ندارد ولی بجای آن از فرامین استفاده میشود.

1 سورة التوبة: (۱۲۲)

2 أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخسروجردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (ت: 458هـ) شعب الإيمان، ج3، ص239

3 ابن نجيم، زين الدين ابن ابراهيم، البحر الرائق شرح كنز الدقائق، ج1، ص3

4 قانون اساسی، افغانستان، ماده ۹۴

مبحث دوم: ضرورت، اهمیت، پیشینه تاریخی حمایت از مصرف کننده و منابع

حمایت از حقوق مصرف کننده

در این مبحث لازم میدانیم که روی موضوعات همچون ضرورت، اهمیت حقوقی مصرف کننده در نظام های حقوقی کشور های گوناگون پرداخته شود که در گفتار اول روی ضرورت آن و در گفتار دوم روی اهمیت آن بحث خواهیم کرد. تا که جایگاه مسئولیت تولید کنندگان مواد خوراکی در قبال مصرف کنندگان واضح شود و هم چنان در گفتار سوم پیشینه تاریخی حمایت از مصرف کنندگان را در سطح ملی و بین المللی مورد مطالعه قرار می دهیم.

مطلب اول: ضرورت، اهمیت و سیر تاریخی حمایت از مصرف کننده

در این گفتار روی موضوعات همچون ضرورت، اهمیت و پیشینه تاریخی حمایت از حقوق مصرف کنندگان بحث می شود که در جزء اول ضرورت و اهمیت و در ادامه پیشینه تاریخی آن بیان خواهد شد.

جزء اول: ضرورت و اهمیت

الف) ضرورت: جامعه بشری به عنوان بزرگ ترین مرکز فعالیت های بین المللی بایستی در همه ابعاد گوناگون مورد حمایت قانون و اعمال آن قرار گیرد. اشخاص من حیث مستهلک ها ضرورت دارند که تا از کالا مورد استعمال خود اطمینان کامل پیدا کنند¹ ایجاد نظام حمایت از مصرف کننده و رعایت آن توسط افراد جامعه در صورت که به عنوان یک فرهنگ در جامعه رشد کنند سبب تأثیرات مثبت در رفتار های فردی و گروهی افراد جامعه می شود. هر جامعه که حمایت از حقوق مصرف کننده را به عنوان فرهنگ در خود جای دهد می تواند در عرصه سیاست، بهداشتی و اجتماعی پیشرفت کند. رعایت حمایت از مصرف کننده تنها در رشد جامعه کمک می کند بلکه اعتماد میان تولید کننده، عرضه کننده و مصرف کننده ایجاد می کند و جلوی تنش ها میان این افراد را می گیرد در قرن بیست و بیست یکم، از سوی کشورهای جهان فعالیت های مهمی در زمینه حمایت از حقوق مصرف کننده انجام شده است که در نهایت منجر به تصویب قانون خاص در این مورد شده است در کشورهای گوناگون، برخی افراد به این باور اند که مصرف کننده بایستی به صورت جدی مورد حمایت قرار گیرد و این عقیده به سه موضوع خاص استوار است که (۱) تولید

¹ آزادی، محمد رضا، حقوق کار بردی مصرف کننده، ۱۳۹۱، انتشارات مجد، مشهد، ص ۲۰

کننده نسبتاً به مصرف کننده از قوت بیشتر بر خور دارند(۲)قانون باید از افراد ضعیف(مصرف کننده)در مقابل افراد قوی (تولید کننده)حمایت کند (۳)عدم کافی بودن حقوق خصوصی کلاسیک در این مورد.

ب)اهمیت : در موضوعات قبلی بیان شد، وضع قانون در زمینه حمایت از شخص ضعیف طرف قرار داد (مصرف کننده) از جمله و ظایف اساسی نظام های حقوقی کشورها می باشد.در این بخش از نوشتار روی موضوع اهمیت حمایت از مصرف کننده می پردازیم و بیان خواهیم کرد که چه مواردی به صورت مشخص در زمینه ایجاد قواعد و مقررات در مورد حمایت از مصرف کننده می افزاید. یکی از اصلی ترین نکاتی که به اهمیت حقوق مصرف کننده می افزاید، وضع مقررات حمایت از مصرف کننده اهمیت و قاپوی دارد. یعنی مانع استفاده تقلب و اعمال گمراه کننده تولید کننده و عرضه در برابر مصرف کننده می شود. ¹ اشخاص در جامعه در زمینه زندگی خود نیاز به ضرورت های اولیه و لوکس دارند. بر اساس اینکه در جامعه امروری ناچار از ارتباط با جامعه می شود زندگی کرد، افراد با اشخاص حقیقی و متخلف در ارتباط شده و به تأمین نیاز های خود می پردازند.تجربه در دنیای کنونی نشان داده است که برخی از شرکت ها برای افزایش فروش اجناس یا ارائه خدمات خود به یک سلسله راه های تقلب و اعمال گمراه کننده دست می زند. علاوه برآن چون اکثریت مصرف کنندگان از جزئیات مواد مورد ضروری خود به صورت دقیق آگاهی ندارند و گاهی فریب می خورند، به عنوان مثال می توان از خرید موتر صحبت نمود. برای خرید موتر که یکی از ضرورت های افراد محسوب می شود که نیاز است خریدار موتر از همه جزئیات موتر و عیوب آن آگاهی داشته باشد. از آنجایی که معرفت و آشنایی با تمام جزئیات و مشخصات آن برای خریدار کاری بسا مشکل، بنا ضروری به نظر می رسد تا در این مورد نظام حقوقی و جود داشته باشد تا به اعتماد به نظام حقوقی بتوان از تقلب و اعمال فریب دهنده که سبب زیان به مصرف کننده می گردد، جلوگیری شود. نظام حمایت کننده از مستهلک تولید کننده عرضه کننده را مجبور می کندتا معلومات دقیق در زمینه برای مصرف کننده ارائه نماید. ² برای مصرف کننده ضروری است تادر زمینه کالا مورد مصرف خود معلومات اساسی داشته باشد و این آگاهی برای مصرف کننده توان قضاوت در خرید و اختیار گرفتن خدمات را افشامی سازد. داشتن آگاهی بیشترین نقش بنیادین را در به دست آوردن مبیع و خدماتی می نماید که ارتباط مستقیم با زندگی

¹ قانون حمایت از مستهلک، افغانستان، ماده ۲

² همان اثر، ماده ۲

فرد داشته باشد. به عنوان مثال در مورد خریداری مواد خوراکی یا داروی برای معالجه فرد. افراد به عنوان مستهلک مواد خوراکی از نوع، ترکیب، فواید و مضرات آن بایست معلومات داشته باشد و این معلومات و قتی به دست مصرف کننده می رسد که تولید کننده و عرضه کننده این مواد، اطلاعات مربوط به آن را برای تمام اشخاص ارائه نماید.

حمایت از مصرف کنندگان بر علاوه موارد فوق الذکر می تواند در رشد و توسعه اقتصادی کشور نقش اساسی داشته باشد. دسترسی به کالا و خدمات مطابق به استاندارد از قبیل مواد خوراکی و خدمات صحی، در بلند بردن میزان وسط سنین در کشور کمک نماید. یکی از راه های رسیدن به این هدف می توان از راه ارائه در ست خدمات و کالا از طریق تولید کننده و عرضه کننده باشد. به طور خلاصه حمایت از مصرف کننده از تقلب و فریب عرضه کننده و تولید کننده می کاهد و سبب می شود که مصرف کننده با اعتماد به نظام حقوقی حامی از مصرف کننده با خاطر آرام و اطمینان به خریدار کالا یا به اختیار گیری خدمات، با وجود آنکه در مورد آن اطلاعات کافی ندارد، بپردازد، و همین گونه حقوق حامی از مصرف کننده سبب ارائه اطلاعات کافی در زمینه کالاها یا خدمات ارائه شده شود. این امر باعث اعتماد لازم در زمینه خریداری و به خدمت گرفتن می گردد. حقوق حامی از مصرف کننده می تواند در رشد و توسعه اقتصادی کشور مددگیرد.

جزء دوم: پیشینه تاریخی حمایت از مصرف کنند.

در سطح بین المللی: افراد بشر به عنوان مصرف کننده مواد خوراکی تولیدی ضروری است تا در کشور ها یک سلسله حقوق و امتیازات بر خور دار باشند. اشخاص برای در یافت ضروریات روز مره زندگی خود می کوشند تابهترین صورت ضرورت های اولیه خویشتن و خانواده خویش را تهیه کنند. برای این که بتواند این ضرورت را برآورده سازند، به دست آوردن اعتماد اینکه مواد خوراکی و کالاها مطابق استاندارد هستند و یا خیر این خود یک چالش عمده فرا روی مصرف کننده می باشد. برای حل این چالش یک تعداد از اشخاص آینده نگر و حامی این نیاز های حیاتی بشر دست به یک سلسله اقدامات زدند تا از مصرف کننده حمایت شود بسبب این اقدامات امروزه کشور های توسعه یافته این مشکل را حل ساختند. کشور های در حال توسعه برای تأمین این ضرورت روزبه روز تلاش هایی فراوانی انجام می دهند.

اقدامات برای تأمین ضرورت های مصرفی بشر اولین بار در قالب اتحادیه ها و سازمان های غیر دولتی انجام گرفته است. اکنون در سطح بین الملل بیش از دو صد سازمان مستقل و آزاد مشغول

فعالیت های حمایت از مصرف کننده اعم از (مصرف کننده مواد خوراکی و غیر...) در کشور های مختلف هستند. به دلیل اندازه این سازمان ها سازمانی دیگری ایجاد شده به نام (بین المللی مصرف کننده) که در پایان به تفصیل آنها خواهیم پرداخت.

هم اکنون سازمان های غیر دولتی نیز می توانند به عنوان نهادهای تأثیر گذار در زمینه تولید کننده در تأمین حمایت از مصرف کننده مواد خوراکی نقش اساسی را بازی کنند. از آنجایی که این سازمان ها در بین مردم از نفوذ و قدرت بیشتر برخوردار هستند، می توانند از این امتیاز و اختیار برای دسترسی به مردم جهت حل معضل و مشکلات و بلند نمودن صدای آن بهره مند شوند. با توجه به پیشینه تاریخی، جلب اشتراک مردم در چهار چوب سازمان های غیر دولتی و حتی اتحادیه ها، برای اعمال فشار و زور در موارد ضروری امری اجتناب ناپذیر است. این امر برای بوجود آوردن سازمان ها و اتحادیه طبعی به نظر می رسد و امروزه در کشورهای توسعه یافته و صنعتی، حقوق مصرف کنند: چه مصرف کننده کالا و خدمات باشد و چه مصرف کننده مواد خوراکی این طایفه حمایت می شوند. تأثیر چشمگیر این نهادها به دلیل عدم وابستگی این ها با دولت و داشتن شخصیت حقوقی مستقل است.

سازمان بین المللی مصرف کننده، قبلاً به نام اتحادیه بین المللی سازمان های مصرف کننده، در سال ۱۹۶۰ میلادی از سوی چند سازمان حمایت از مصرف کننده در آمریکا، اروپای شرقی، و استرالیا بنیان گذاری شده است. بین المللی مصرف کننده باشرکای خود برای ایجاد تغییرات بین المللی در وضعیت مصرف کننده کار می نمایند. این سازمان در ارتباط با موضوعاتی کار می کند مصرف کننده ها را در کشور های مختلف و فراتر از مرزها متأثیر می نماید. بنیان گذاری این سازمان یک نکته عطفی در مورد هماهنگی فعالیت های حمایت از مصرف کننده به حساب می آید.

مطلب دوم: منابع و قلمرو حمایت از مصرف کننده

در این مطلب روی موضوعات همچون منابع و قلمرو حمایت از حقوق مصرف کننده بحث می شود که در جزء اول آن منابع حمایت از حقوق مصرف کننده مورد تحلیل قرار گرفته و در ادامه قلمرو آن بیان خواهد شد.

جزء اول: منابع

هدف از منابع نوع شکلی و رسمی آن است، نه منابع مادی و ماهوی. اگر منابع را به مفهوم دومی یعنی مادی و ماهوی بگیریم با مفهوم مبنایی نزدیک است. منابع رسمی عبارت از قواعد و مقرراتی است که به صورت قاعده قانونی الزامی آور از طرف مقام دارای صلاحیت برای قانون گذاری صادر شده باشد.¹ این گونه منبع ها چهره ظاهری قواعد حقوقی الزام آور را آشکار می نمایند و بر اساس این نوع منابع قواعد حقوقی لازم الاجرا می شود. علاوه بر آن که شناخت منابع این مفاد را در بر دارد در مقام تفسیر قانون نیز می تواند ما را در تبیین معنای دقیق و مراد قانون همکاری نماید و خواننده را نیز متوجه سازد که بر اساس کدام منابع مادی اعتبار قوانین محک می خورد. منابع علم حقوق به طور کلی و باقطع نظر از اینکه مربوط کدام بخش از حقوق می شود چهار چیزند که عبارت هستند از: قانون، عرف، رویه قضایی، و نظریه دانشمندان حقوق است که متأسفانه رویه قضایی و نظریه دانشمندان حقوق در زمینه حمایت از حقوق مصرف کنندگان در افغانستان چندان رشد نکرده است، تنها من در اینجا به چهار منبع حدیث، فقه، قانون و عرف در مورد حقوق مصرف کننده به صورت اختصار اشاره می کنم.

الف) حدیث: مفهوم حدیث، حدیث در لغت: جدید، نو و در اصطلاح: «مأضيف إلى النبي (صلى الله عليه وسلم) من قول أو فعل، أو تقرير، أو صفة»²

ترجمه: حدیث در اصطلاح: آن است که نسبت داده شده بسوی قول، یا فعل، یا تقریری نبی اکرم (صلى الله عليه وسلم). و حدیث مهم ترین منبع اساسی برای حمایت از مستهلک است، چنانچه رسول الله ((صلى الله عليه وسلم)) در حدیث ذیل برای حمایت از مصرف کننده ارشاد فرموده است:

۵۱۱۳ - حدثنا خَلْفُ بن الوليد حدثنا أبو مَعْشَرٍ عن نافع عن ابن عمر قال: مرَّ رسول الله -صلي الله عليه وسلم- بطعام وقد حسَّنه صاحبه، فأدخل يده فيه، فإذا طعام رديء، فقال: "بِغِ هذا على حدة، وهذا على حدة، فمن عَشَّنَا فليس منَّا"³

ترجمه: از نافع از ابن عمر (رضی الله عنه) روایت شده که گفت: رد شد رسول الله ((صلى الله عليه وسلم)) بربریک فروشنده مواد خوراکی، که صاحب آن طعام بالا را خوب کرده بود،

¹ صده، عبدالمنعم، اصول القانون، دارالنهضة العربية، بی تا بیروت، ص ۸۳

² طحان، محمود، مصطلح الحدیث، ص ۱۶، ط: رشیدیة.

³ الشیبانی ابو عبد الله، أحمد بن محمد، مسند الإمام أحمد بن حنبل، ج ۴، ص ۵۱۵، ۱۴۱۶

ورسول الله(صلى الله عليه وسلم) دست خود را در آن وارد کرد دید که زیر طعام ردی و خراب است، ورسول الله(ص) گفت: این را جدا بفروش و این را جدا، وکسی که خیانت کند از جمله ما نیست.

ب) فقه: در نظام قانون گذاری افغانستان فقه اسلامی جایگاه خاص دارد که در ماده ۱۳۰ و ۱۳۱ قانون اساسی افغانستان بیان شده است که فقه هم می تواند که مستند حکم قاضی قرار گیرد. فقه اسلامی نیز یکی از منابع قانون حمایت از مصرف کننده می باشد؛ زیرا که در فقه اسلامی احکام، قواعد و فتوی زیادی وجود دارد که در حمایت از حقوقی مصرف کننده بکار می رود و هم جهت حل و فصل دعاوی ناشی از آن کار برد دارد. مانند نفی ضرر، منع غش، قرار داد، منع تدلیس کم فروشی که در فقه تمام مذاهب اسلامی حدیث و فتوی معتبر وجود دارد که در نبود حکم قانون در مورد قضیه قاضی می تواند بر اساسی آن حکم صادر نماید. از این جهت فقه اسلامی می توان مبنای قانون حمایت از مصرف کننده قرار گیرد.

ج) قانون: مفهوم قانون در اصطلاح حقوقی عبارت است از هر نوع قاعده حقوقی که به صورت گزار [نوشته از طرف مقام های ذی صلاح تصویب شود.¹ قانون در معنای گسترده آن شامل قانون اساسی، قوانین عادی، مقررها، طرز العمل و لوایح می شود.² نظام حقوقی افغانستان با اسناد به ماده ۱۳۰ و ۱۳۱ قانون اساسی³ و ماده ۱ و ۲ قانون مدنی شامل نظام های حقوقی مدون (رومن ژرمن) می گیرد چرا که در مواد فوق الذکر قضات راملزم به اصدار حکم مطابق قوانین نافذ افغانستان دانسته است. در صورت نبود قانون مدون قضایا را مطابق فقه حنفی به گونه که به وجه احسن عدالت را تأمین بکند حل و فصل می نماید. قانون مدنی افغانستان در ماده ۱ و ۲ خود به صورت آشکار بیان داشته که در صورت نبود حکم قضیه در قانون قاضی باید آن را مطابق فقه حنفی رسیدگی نماید و در صورتی که در فقه حنفی یافت نشده به عرف مراجعه کند. البته بشرط آن که عرف عدالت را مراعات نماید.⁴ و همچنان نظام حقوقی ایران نیز از جمله نظامی مدون به استناد اصل ۱۶۸ که قاضی را مکلف ساخته تا حکم را مطابق قوانین ایران حل و فصل نماید و در صورت عدم وجود حکم به منابع معتبر اسلامی و فتوی باید رجوع کنند.⁵ بر اساسی قوانین

¹ دانش پژوه، مصطفی، منابع حقوق، تهران، انتشارات جنگل باهمکاران، ۱۳۹۱، ص ۲۰

² کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق، انتشارات گنج دانش، ج ۷، ص ۱۱۴

³ قانون اساسی، افغانستان، ماده ۱۳۰-۱۳۱

⁴ قانون مدنی، افغانستان، ماده ۱-۲

⁵ قانون اساسی، ایران ماده ۱۶۷

هر دو کشور منبع حقوقی مصرف کننده اولاً قانون بوده و در درجه دوم فقه اسلامی. و در آخر منبع حمایت از حقوقی مصرف کننده عرف معقول است. مطابق روش های معمول منابع قانون حمایت از مصرف کننده مهم ترین آن ها شکل می دهد. دامنه حمایت حقوق مصرف کننده بسیار گسترده بوده و بابخش های دیگر حقوقی عجین است، منابع آن نیز وسیع و متنوع خواهد بود. از یک سو بادنش سنتی حقوق چون حقوق جزا، تجارت و مدنی مرتبط است و از طرف دیگر با بخش های مدرنی همچون حقوق رقابت، توزیع و حقوقی محیط زیست که در بخش بزرگ تری به نام حقوقی اقتصادی قرار گرفته است. به لحاظ ماهیت حقوق مصرف کنند، گروه وسیع از قوانین در زمره منبع این بخش جدید قرار خواهد گرفت.

1. قانون اساسی؛ اولین منبع در مورد حقوق مصرف کننده قانون اساسی است که قانون اساسی در سلسله مراتب در درجه اول قرار دارد. در حقیقت در مورد حقوق مصرف کننده هیچ موادی وجود ندارد در قانون اساسی افغانستان و لیکن در ماده اول قانون حمایت از مستهلک افغانستان ماده ۱۱ و ۱۳ این قانون را مبنای خود معرفی نموده است. مصرف کننده به عنوان یک شهروند کشور از حقوق و آزادی های مندرجه در قانون اساسی مانند دیگر شهروندان برخوردار است. از این جهت همه مواد قانون اساسی منبع برای حمایت از مصرف کننده است، ولیکن قانون حمایت از مستهلک افغانستان در ماده اول خود به صورت مشخص مواد ۱۱ و ۱۲ قانون اساسی را منبع خود قرار داده است که لازم می بینم که آنها را تصریح نمایم.

ماده ۱۱ قانون اساسی افغانستان چنین مشعر است: «امور مربوط به تجارتی داخلی و خارجی مطابق به ایجابات اقتصادی کشور و مصالح مردم، توسط قانون تنظیم می گردد». تحلیل امور ذکر شده در این ماده شامل وضع قانون و تنظیم امور مصرف کننده و رابطه بین آن تولید کننده و توزیع نیز می شود. از طرف دیگر ایجابات اقتصادی و مصالح مردم که در این ماده مورد تأیید قرار گرفته است، کاملاً از حقوق مصرف کننده که نسبتاً به تولید کننده ضعیف تر است استوار و تطبیق می گردد. به این ترتیب حقیقتاً این ماده، ماده مبنای درستی برای حمایت از مصرف کننده است که قانون حمایت از مستهلک افغانستان آن را منبع خود قرار داده است.

¹ قانون اساسی، افغانستان، ماده ۱۱

ماده ۱۳ قانون اساسی افغانستان چنین بیان می‌دارد « دولت برای انکشاف صنایع ، رشد تولید، ارتقای سطح زندگی مردم و حمایت از فعالیت خاصی پیشه‌وران پروگرام های مؤثر طرح و تطبیق می‌نماید».^۱ ماده مذکور از یک طرف دولت را مکلف ساخته به انکشاف صنایع و رشد تولید و از سوی دیگر نیز دولت موظف است به ارتقای سطح زندگی مردم و حمایت از فعالیت های پیشه‌وران. وضع و تصویب قانون حمایت از مستهلک در جهت تحقق بخشیدن هر دو مکلفیت فوق می‌باشد. بر این اساس تمام مواد قانون اساسی افغانستان به خصوص مواد فوق آن منبع حمایت از مصرف‌کننده است. در قانون حمایت از مصرف‌کنندگان و قانون مواد خوراکی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی ایران مانند قانون حمایت از مستهلک افغانستان قانون اساسی ایران را منبع معرفی نکرده و لیکن با رجوع به آن قانون در میابیم که به درستی اصل ۴۳ و ۴۴ از حقوقی مصرف‌کننده حمایت کرده است و دولت مکلف ساخته تا در رشد اقتصادی کشور تلاش نماید و این خود یک منبع اساسی از آن باشد. برای تصریح بیشتر به ذکر مواد فوق پرداخته است.

2. قوانین عادی؛ دومین منبع در زمینه حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان قوانین عادی است که در ذیل به چند نمونه از آنها اشاره خواهد شد:

یک قوانین حمایت از مصرف‌کننده و قانون مواد خوراکی، و آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی: در افغانستان برای اولین بار قانون خاص در زمینه حمایت از حقوقی مستهلک در سال ۱۳۹۵ به تصویب رسیده و در این قانون صراحت و جزئیات بیشتر مکلفیت های تولیدکننده و عرضه‌کننده در برابر مصرف‌کننده را به صورت جداگانه مورد بحث قرار داده است. این قانون نه تنها مکلفیت و حقوق تولیدکننده و عرضه‌کننده در مقابل مصرف‌کننده می‌پردازد بلکه یک اداره برای حمایت از مستهلک را در زیر مجموعه و زارت تجارت و صنایع در نظر گرفته است و کمیونی به هدف جلوگیری از تولید، توريد و توزیع اجناس تاریخ گذشته، تقلبی و بی کیفیت و همین گونه کمیته عالی در قانون مذکور مدنظر گرفته شده است و همچنین صلاحیت، وظایف و نحوی فعالیت این ادارات در مواد متعدد بیان شده است. مطابق این قانون وزارت تجارت و صنایع می‌توانند تحت نظر این قانون لایحه و طرز العمل را وضع نمایند. قانون و ادارات مذکور حمایت از مصرف‌کننده یک نوآوری بی سابقه در قانون افغانستان است، اگر چه از تصویب این قانون چند سال گذشت اما در عمل وزارت تجارت و صنایع در اجرای احکام آن ناکام بودند.

^۱همان ماده ۱۳

3. سومین منبع برای حمایت از حقوق مصرف کننده قانون مدنی است: ارتباط میان حقوق مصرف کننده و قانون مدنی¹ (افغانستان) ارتباط بنیادی و گسترده می باشد. در اکثر موارد معامله بین عرضه کننده و مصرف کننده در چوکات قرار داد های مدنی منعقد می گردد. همین گونه برخی از تئوری های سامان یافته حقوق مدنی مانند ضمانت عیوب پنهانی، تعهد به امنیت سلامتی و یا هم تعهد به دادن اطلاعات در ست اهمیت ویژه برای مصرف کننده داشته و در قالب حقوق مصرف داخل می گردد.² بر این ترتیب برای تعیین تعهدات طرفین عقد، آثار آن قرار داد، ضمانت اجرایی نقص تعهدات ناچار به قانون مدنی رجوع گردد. در صورت تعارض بین احکام قانون مدنی و قانون حمایت از مصرف کننده احکام قانون حمایت از مصرف کننده مقدم است؛ زیرا این قانون خاص است و قانون مدنی عام و قانون خاص مقدم می باشد بر قانون عام.

4. چهارمین منبع حقوق مصرف کننده قوانین تجارتي است: اگر چه قانون حمایت از مصرف کننده شامل همه افراد می شود و تنها برای تجار وضع نشده است، و لیکن تولید و عرضه کالا و خدمات نوعاً از سوی تجار و شرکت های تجارتي صورت می گیرد، از این جهت بخش های نافذ اصول نامه های تجاری، قوانین شرکت ها اعم از تضامنی و محدود المسئولیت، قوانین اسناد تجاری و اسناد قابل معامله و غیر... ممکن است در تنظیم، تعیین، شرایط و طریقه های معاملات تجارتي تأثیر گذار و قابل اعمال باشد.

5. پنجمین منبع قوانین حمایت از مصرف کننده قوانین جزایی می باشد مورد پیگرد قرار دادن مرتکب جرم در زمینه حقوق مصرف کننده یکی امری است لازمی. در نظام های حقوقی کشور های توسعه یافته مانند فرانسه این پذیرفته شده است و از جایگاه ویژه بر خوردار می باشد در افغانستان نیز قانون حمایت از مستهلک در ماده ۴۵ خود اداره حمایت از مصرف کننده را مکلف ساخته است که در صورت ارائه معلومات غلط به اداره یا کمیته، فروش اجناس با وزن کم به مصرف کننده، عدم درج تاریخ تولید و تغیر و تقلب در آن و همچنین تقلب در مشخصات و ترکیب جنس، فرد مرتکب را باز جوی به نهاد های عدلی و قضایی معرفی نماید. در قانون مواد خوراکی، آشامدنی و بهداشتی ایران همچنین در قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان نیز برای افراد مختلف کیفی در نظر گرفته

¹ره پیک، حسن، حقوق مسئولیت مدنی و جبران ها، انتشارات خرسندی، ۱۳۹۰، ج ۱۷، ص ۱۲
²الو، ژاکله، معرفی حقوق مصرف با مقدمه ای از مترجم، عباس قاسمی حامد، مجله حقوق بین المللی، ۱۳۸۷، شماره ۲۳، ۲۴۸

است که مجال بحث در اینجاست؛ بنا بر این ثقل و فریب در کالا و مواد که تاریخ آنها انقضا شده است دارای ضمانت اجرای کیفری بوده و نقش اساسی در حمایت از حقوق مصرف کننده بازی می کنند که در چنین موارد ناگزیر به قوانین کیفری مراجعه نمایم.

ج) عرف: هدف از عرف که بعنوان منبع قرار می گیرد؛ رفتار و گردار مشخص و معین است که از سوی مردم بار ، بار انجام می گیرد و خود به خود بدون اینکه دولت آن را بالای مردم تحمل نماید آن را پذیرفته اند و خود را ملزم به انجام دادن آن می دانند.¹ مطابق تعریقی مذکور از عرف، عرف دارای دورکن اساسی مادی و معنوی است.

رکن مادی آن است که باید عرف پایدار و قدامت داشته باشد، عملی عرف شمرده می شود که مردم در طول تاریخ به صورت پیوسته آن انجام داده باشند و به گونه نباشد که در برخی وقت ها آن را انجام دهند و در برخی دیگر از آن صرف نظر نمایند. علاوه بر پایداری، عمل بایستی از نوع قدامت نیز برخوردار باشد تا اینکه از عرف های زود گذر روز گار تفاوت شود.

رکن معنوی عرف داشتن الزام حقوقی است. عرف علاوه بر داشتن ویژگی های مادی، باید الزام آن از نظر عرف رنگ حقوقی نیز داشته باشد؛ بر این اساس الزام اخلاقی و اجتماعی که همراه با اعتقاد به قابل محاکمه و مجازات بودن متفاوت نباشد، منبع حقوقی شمار نمی شود؛ چراکه اکثریت از عادت های اخلاقی و اجتماعی هستند که مردم رعایت آنها را لازمی می دانند و حتی بیشتر از قانون خود را بر آن ملزم می دانند، اما در عین حال متخلف را مورد پیگرد قرار نمی دهند. و با استناد از ماده دوم قانون مدنی افغانستان عرف در درجه بعد از قانون و احکام فقه اسلامی قرار دارد و به عنوان منبع رسمی شناخته شده است و بیان می دارد: «در صورت که حکمی در قانون و یا اساسات کلی فقه حنفی شریعت اسلامی موجود نباشد، محکمه مطابق به عرف عمومی حکم صادر می نماید، مشروط بر این که عرف مناقض احکام قانون یا اساسات عدالت نباشد.»² این گونه عرف تکمیل کننده قانون به حساب می رود.

جزء دوم: ساحت قلمرو قانون حمایت از حقوق مصرف کننده

در مورد ساحت تطبیقی قانون حمایت از حقوق مصرف کننده از دو جهت مکانی و موضوعی قابل بررسی است. در این زمینه ماده چهارم قانون حمایت از مستهلک افغانستان چنین بیان می

¹ کاتوزیای، ناصر، مقدمه علم حقوق، انتشارات گنج دانش، چ ۷، ص ۱۶۹
² قانون مدنی افغانستان، ماده ۲

دارد: « احکام این قانون بالای اشخاص ذیل قابل تطبیق می باشد: ۱. تولید کننده و عرضه کننده که در داخل کشور جنس یا خدمت را عرضه می نماید. ۲. تولید کننده خارجی که نمایندگی در داخل کشور داشته و از اثر اعمال یا اهمال وی مستهلک در داخل کشور متضرر شود. ۳. تصدی ها شرکت هایی دولتی که فعالیت هایی انتفاعی آن ها را تباط به عرضه جنس یا خدمت در داخل کشور داشته باشد». 1 همچنان بر تأیید قانون حمایت از مستهلک افغانستان در مورد ساحت تطبیق قانون حمایت از مصر کنندگان قانون ایران اعم از قانون حمایت از مصرف کننده و قانون مواد خوراکی و آشامیدنی و بهداشتی مانند قانون گذار افغانستان به صورت صریحی آن بیان نکرده و لیکن از مفهوم ماده ۲ قانون حمایت از مصرف کننده که چنین مشعر است: «کلیه عرضه کنندگان کالا و خدمات، منفرداً یا مشترکاً مسئول صحت و سلامت کالا و خدمات عرضه شد مطابق با ضوابط و شرایط مندرج در قوانین و یا مندرجات قرار داد مربوطه یا عرف در معاملات هستند». 2 از این ماده و ماده ۴ همین قانون که بیان می کنند «کلیه عرضه کنندگان اعم از تولید کنندگان و وارد کنندگان کالاهای سرمایه ای و ...». چنین نتیجه به دست می آید که ساحت تطبیق این قانون بالای تمام تولید کنندگان اعم از (داخلی و خارجی) می باشد که این موضوع را به طور خلاصه در دو جز الف و ب بررسی می کنیم.

ف) قلمرو مکانی (جغرافیه): تابعیت مصرف کننده در قانون حمایت از مستهلک افغانستان و قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان جایگاه ندارد، بلکه هر فردی که از ناحیه جنس یا خدمات زیانمند گردیده مشمول حمایت لازمی از قوانین حمایت از مصرف کننده می شود. همچنین تابعیت تولید کننده و عرضه کننده نیز در مسئولیت آن در برابر زیان های وارده مصرف کننده عرضه کننده جایگاه ذاتی ندارد، ولیکن نظر به این که هر کشور قانون خاص خود را دارد و در محدودیت سرزمین همان کشور قابل اجرا می باشد. قانون حمایت از مصرف کنندگان ایران در ماده ۴ خود کلیه افراد عرضه کننده اعم از افراد خارجی و داخلی را که اجناس و خدمات عرضه می کنند، شامل این قانون دانسته است و چنین قانون گذار افغانستان در ماده ۴ قانون حمایت از مستهلک تمام تولید کنندگان و عرضه کنندگان که در داخل افغانستان جنس و یا خدمات را عرضه می کنند مشمول این قانون می داند. در قوانین هر دو کشور تابعیت مطرح نگردیده؛ بر این اساس اتباع

1 قانون حمایت از مستهلک

2 قانون حمایت از مصرف کننده، ایران، ماده ۲

خارجی و داخلی، اگر تولید و عرضه جنسی را در داخل افغانستان یا ایران تر تیب می دهند، شامل قوانین حمایت از مصرف کنندگان هر دو کشور می باشند. با این ویژگی بند ۲۲ ماده ۴ قانون حمایت از مستهلک افغانستان تولید کننده و عرضه کننده خارجی را مشمول این قانون دانسته است، البته با دو ویژگی؛ اولاً این که شرکت خارجی نمایندگی در افغانستان داشته باشد و یا اینکه در افغانستان تأسیس شده باشد. دوم این که مصرف کننده در داخل افغانستان در اثر احرا یا اهمال آن زیان ببیند. با این ویژگی، تولید کنندگان و عرضه کنندگان اتباع خارجی که در افغانستان شرکت و یا نمایندگی ندارند یا مصرف کننده از اعمال آن در خارج افغانستان متضرر گردد از شمولیت این قانون خارج است و این گونه دعوی مطابق این قانون مورد بررسی قرار نخواهد گرفت.¹

ب) قلمرو موضوعی قانون حمایت از مصرف کننده

همان گونه در بحث مفاهیم شناسی بیان شده حقوق مصرف کننده تنها شامل مصرف کننده قرار داد نمی باشد، بلکه هر فردی که از ناحیه مواد خوراکی، اجناس، کالا و خدمات عیب دار زیان مند شود می گردد. از طرف دیگر دامنه تولید کننده و عرضه کننده گسترده است شامل تمام تولید کننده، عرضه کننده، توزیع کننده و فروشنده می شود. همچنین حقوق مستهلک شامل تولید کننده و عرضه کنند خدمات و کالا است بر خلاف بعضی کشور ها که عرضه خدمات را شامل حمایت لازمی نمی دانند و تنها عرضه کالا را مورد حمایت قانونی حمایت از مصرف کننده می شمارند. قانون گذار افغانستان در ماده ۲ بند اول قانون حمایت از مستهلک هم اجناس و هم خدمات را تحت پوشش خود قرار داده است. همین گونه قانون حمایت از مصرف کنندگان ایران در ماده ۲ خود هم عرضه کالا و خدمات را مورد حمایت قرار داده است. از سوی دیگر قوانین حمایت از مصرف کننده ایران و افغانستان شامل بخش های دولتی و خصوصی می شود. به عبارت دیگر هر شخصی که اجناس و خدمات را برای مردم عرضه می نمایند اعم از اشخاص حقیقی مانند شرکت های خصوصی و اشخاص حقوقی مانند شرکت های دولتی و تصدی ها شامل قوانین حمایت از مصرف کنندگان می شود.²

¹قانون حمایت از حقوق مصرف کننده افغانستان، ماده 4

²قانون حمایت از مصرف کنندگان ایران

مطلب سوم: مقایسه و ربط مفهوم مسئولیت، تولید کننده، عرضه و مواد خوراکی در

نظام حقوقی افغانستان و ایران

در این گفتار روی تبیین مقایسه مشابهت ها و مفارقت های مفهوم مسئولیت مدنی، تولید کننده، عرضه کننده و مواد خوراکی در نظام حقوقی ایران و افغانستان بیان می گردد.

جزء اول: مشابهت

اولین شباهت که در هر دو نظام وجود دارد در مورد مفهوم مسئولیت مدنی است که در هر دو نظام حقوقی افغانستان و ایران مفهوم مسئولیت به چشم نمی خورد و مفهوم آن را قانون گذار ایران به عرف و آگزار نموه است و تولید کننده، عرضه کننده را هر دو نظام در قوانین خود تعریف کردن همین گونه مواد خوراکی را نیز هر دو نظام تعریف نکرده اند.

دومین شباهت که در هر دو نظام دید می شود در مورد منابع مسئولیت تولید کنندگان است یعنی اینکه در هر دو نظام فقه اسلام از مهم ترین منبع حمایت از حقوق مصرف کنندگان است زیرا که قوانین هر دو کشور قواعد را که مخالف به فقه اسلامی باشد نمی پذیرند و قانون گذار در هنگام وضع قوانین باید مطابق به اصول فقه اسلامی قوانین را وضع نماید.

جزء دوم: افتراقات

نخستین افتراق بین نظام حقوقی افغانستان و ایران در مورد مفهوم تولید عرضه و مصادیق آن وجود دارد این است که قانون گذار ایران مفهوم تولید و عرضه را در قوانین جداگانه بیان نموده است به عنوان مثال: مفهوم تولید را در قانون مسئولیت ناشی از عیب تولید بیان کرده است و مفهوم عرضه را در قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان و اینها در خود مصادیق جداگانه دارند اما در نظام حقوقی افغانستان مفهوم تولید و عرضه در یک قانون بنام قانون حمایت از مستهلک بیای شده و شامل پنج موارد است.

دومین افتراق که بین هر دو نظام وجود دارد در مورد ساحت قلمرو حقوق حمایت از حقوق مصرف کنندگان است که در نظام حقوقی افغانستان به صورت واضح قلمرو حقوق حمایت از مصرف کنندگان را بیان نموده است اما در قوانین ایران به صورت روشن بیان نکرده که قلمرو حقوق حمایت از مصرف کنندگان از زمان و مکان کدام است.

خلاصه و نتیجه

فصل اول این رساله دارای دو مبحث بود که در مبحث اول آن روی مفاهیم همچون مفهوم مسئولیت در فقه و قانون مهموم تولید کننده، مفهوم عرضه کننده و مفهوم مواد خوراکی بیان شد و در مبحث موضوع از قبیل منابع حقوق حمایت از مصرف کننده در فقه و نظام حقوقی، اهمیت حقوق حمایت از مصرف کنندگان و پیشینه تاریخی آن مورد بحث قرار گرفت که نتایج ذیل را می توان بیان کرد:

اول: اینکه در مفهوم مسئولیت مدنی و انواع آن، مفهوم تولید کننده و مواد غذایی کدام تفاوتی در فقه و قانون افغانستان و حتی ایران وجود ندارد اما در مصادیق آن تفاوت وجود دارد.

دوم: جدای از دیدگاههای عمومی در مورد منابع مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی با توجه با اینکه نظام حقوقی افغانستان اسلامی است؛ می توان منابع مسئولیت مدنی تولید کنندگان از فقه متأثر بوده که در این زمینه نظریات موافقین و مخالفین وجود دارد.

سوم: با توجه به گسترش صنعت و تولید از لحاظ قلمرو زمانی و مکانی هر فرد را مسئول دانست که از ناحیه تولید مواد خوراکی معیوب آن به دیگران زیان برسد تفاوت نمی کنند که فرد تولید کننده داخلی است یا تولید کننده است و یا هم عرضه کننده، در نهایت می توان گفت هر فردی محصولات معیوب را تولید کند از این ناحیه به مصرف کنندگان ضرر وارد شود در قبال فعل زیان بار خود هم مسئولیت مدنی دارد و هم مسئولیت جزایی.

**فصل دوم: مبانی مسئولیت تولید کنندگان
مواد خوراکی در قرآن کریم و فقه و قانون
افغانستان**

شناخت دقیق هر علم وابسته می باشد به شناخت مبانی سازنده و استحکام بخش آن علم، در صورت عدم شناخت دقیق از مبانی آن در مقابله با استدلال مخالف را دارا نمی باشد و مسئولیت مدنی تولید کننده نیز از این قاعده استثنا نیست

و بایست به شناخت دقیق مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان پرداخت و از سوی دیگر، به هدف دستیابی به حد نهایی حمایت از حقوق مصرف کننده مواد خوراکی و پاسیخ گوی به مسائلی در آینده ممکن است در این مورد پدید می آید. از این جهت فصل دوم از این پایان نامه به دو مبحث تقسیم گردیده است که در مبحث اول آن به مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قرآن کریم و فقه و مبحث دوم آن مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان اختصاص یافته است.

مبحث اول: مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد غذایی از منظر قرآن کریم و فقه:

منظور از مبانی در این مبحث، اساس و زیر بنایی تشکیل دهنده مسئولیت مدنی در قرآن کریم است. اساسی که بر مبنای آن می توان مشروعیت و ضرورت بنیان گذاری چنین مسئولیت را در قرآن کریم و فقه ثابت کرد.

در این مبحث اولاً به بررسی مبانی قرار دادی مسئولیت مدنی تولید کنندگان و فروشنده مواد خوراکی و سپس به مبانی غیر قرار دادی آن بحث خواهد شد تئوری تقصیر، تضمین حق و مسئولیت محض که شکل جدیدی از تئوری خطر است در این دو قلمرو از منظر قرآن و فقه بررسی خواهد شد .

مطلب اول: مبانی مسئولیت مدنی تولد کننده و عرضه کنندگان مواد خوراکی در قرآن کریم:

نگرانی مصرف کنندگان در باره تیمار های مرتبط با غذا رو به رشد است. به دلیل بحران های غذایی که در سطح جهان رخ داده است، موضوعاتی چون کیفیت مواد غذایی، صحتی بودن مواد غذایی، و ایمنی مواد غذایی مباحث داغ در عرصه رسانه ها هستند بررسی که در آمریکا به عمل آمد، نشان داد که هر سال تقریباً ۴۸ میلیون مورد بیماری ناشی از موار غذایی رخ می دهد که در اثر آن ۱۲۷ هزار مورد بستری و ۳۰۰۰ نفر فوت می کنند، ۹/۴ میلیون مورد بیماری ناشی از

۳۱ نوع عامل میکروبی در مواد غذایی و ۳۷/۴ میلیون مورد دیگر ناشی از سایر عوامل نامعین است.¹

امروز سهم قابل توجهی از تجارت جهانی مواد غذایی مربوط به غذای حلال است. بر اساس گزارش انجمن جهانی مواد غذای حلال، سالیانه ۵۶۰ میلیارد دلار مواد غذایی حلال در سطح جهان تجارت می شود که معادل است ۱۲٪ کل تجارت جهانی محصولات غذایی بر پایه کشاورزی است.² اسلام یک دین جامع و زنده است که همه فعالیت ها و رفتار هانی انسان را تحت پوشش خود قرار داده است. برای هر یک از فعالیت ها، استاندارد ه و دستور العمل هایی آورده است. اسلام همچنین دستور العمل های تغذیه ای را ارائه می دهد و از مسلمانان می خواهد که به آنها پایبند باشند تا بندگی خدا را به جا آورند. غذا قطعاً نیاز اساسی برای بقای انسان است. بنابر این مصرف مواد غذایی با کیفیت خوب به وسیله قوانین تغذیه ای اسلام معین می شود که برای سلامتی حیاتی است و منجر به کمال (تکامل سرمایه کیفی) انسان از طریق اصلاح باور ها، اعتقادات، اندیشه ها و رفتار ها، و شکوفا نمودن استعداد ها و تقویت توانمندی ها می گردد.

جزء اول: مفهوم حلال و حرام در قرآن کریم

الف) مسئله حلا و حرام: نظام نامه تغذیه ای اسلام اساساً بر اساس مفهوم حلال (مشروع) و حرام (نامشروع) استوار است مسئله حلال و حرام به طور واضح در قرآن کریم به کرار تاکید شده است. برای مثال خدوند(جل جلاله) در سوره الاعراف آیه ۱۵۷ اهمیت خوردن نعمت های حلال را برای بندگان تاکید فرموده و در آیه ۱۶۰ خوردن مرغ و ترنجبین را به عنوان نمونه های از روز حلال بیان فرموده است. چنانچه در سوره بقره فرموده «يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ كُلُوْا مِمَّا فِى الْاَرْضِ حَلٰلًا طَيِّبًا وَّ لَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ اِنَّهٗ لَكُمۡ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ» بقره آیه (۱۶۸)³ ترجمه: ای مردم از آنچه در زمین است بهره ببرید، که خداوند آن را برای شما حلال و پاکیزه ساخته است؛ و گام های شیطان را دنبال نکنید که او برای شما دشمنی آشکار است؛ پس مبدا به پیروی از شیطان آنچه را خدا حلال کرده است حرام بشمارید و آنچه را حرام کرده است روا بدانید. همچنان در آیه دیگر فرموده «يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مٰرَزَقْنٰكُمْ وَّ اشْكُرُوْا لِلّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُوْنَ»⁴

¹Cdc. estimates of foodborne illness in th united states.

² همان سایت

³سوره بقره آیه ۱۶۸

⁴سوره بقره آیه ۱۷۲

ترجمه : ای کسانی که ایمان آورده اید! از چیزهای بخورید که روزی شما ساخته ایم، و سپاس خدا را بجا آورید ، اگر او را پرستش می کنید. و مراد از [«طَبِیَّاتٍ» چیزهای پاک، مراد خوراکیهای لذیذ یا رزق حلال است.

و در ادامه آیات در آیه ۱۷۳ سوره بقره الله (جل جلاله) امر فرموده است « **إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخُنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ** » به تحقیق حرام گردانید خدا وند (جل جلاله) بر شما مرداری، خون، و گوشت خوک را و آنچه را که به اسم غیر الله کشته باشند. مصرف خوک، خمر مرداری، مثال های کمی هستند که صریح در قرآن ممنوع شده است. در اینجا حلال و حرام مطلق بیان نمی شود، بلکه این توضیح حل و حرمت حیواناتی است که مشرکان بسیار از حیوانات حلال را حرام قرار می دادند یا بر خود تحریم می کردند، لذا این اعتقاد آنها رد شد و در مقابل اعتقاد آنها در این آیه بیان گردید حیواناتی که نزد خدا حرام هستند، مانند فلان و فلان شما از آنها اجتناب نمی کنید و آنچه نزد خداوند (جل جلاله) حلال با شد از آن اجتناب می کنید.

بنا بر این حصری که در این جا عنوان شده است مطلق نیست، بلکه حصر اضافی است.¹

بر اساسی قانون حرام اسلام، مصرف هر نوع ماده غذایی، آشامیدنی و دارویی که موجب مرگ ناگهان یا تدریجی شود و یا به سلامت جسمی و روانی انسان لطمه برساند ممنوع است. به دلایل جسمی، روحی، اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی مصرف بعضی چیزها، ممنوع و حرام است. عوارض مصرف همیشگی غذا های حرام به اشکال مختلف اعم از ناپاکی روحی، ناخوشنودی ذهنی، اختلال شخصیتی و بیماری های جسمی آشکار می شود.

ب) مفهوم حلال و حرام:

1. حلال یک کلمه عربی است که به معنی مشروع و جاز است. مفهوم حلال بسیار جامع و گسترده است به طوریکه باید تمام فعالیت های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی انسانها منطبق با دستورات اسلامی باشد. و مفهوم غذای حلال این است که نه تنها همه عوامل سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، مالی و بازرگانی که در طول زنجیره غذایی دخالت دارند بایستی منطبق با شریعت اسلام باشد بلکه شرایطی که برای تولید یک غذای خوب و سالم لازم و ضروری است مانند مسائل صحی، و ایمنی را نیز در بر بگیرد. بدهی است که نقص در

¹ عثمانی مفتی محمد شفیع، معارف القرآن، ج 1، ص 346 ط الحقایق

هر یکی از عوامل و شرایط فوق، مفهوم غذای حلال را فلج می کند به عبارت دیگری غذای حلال غذای است که اولاً از نظر شرعی پاک و از نظر آلودگی های فیزیکی، شیمیایی و بیولوژیکی سالم و صحتی باشد. مصرف غذای حلال عبادت است.

2. حرام نیز یک کلمه عربی است و نقطه مقابل حلال و به معنی نامشروع و غیر مجاز است. حرام چیزی است که خداوند (جل جلاله) مصرف آن را ممنوع کرده است. غذای حرام غذای است که به دلیل نا پاکی، ناخالصی یا وجود مواد مضر برای سلامت، مضر و غیر مجاز است. مصرف مواد خوراکی و آشامیدنی نه تنها برای سلامتی مضر است بلکه قابلیت های معنوی و روحانی فردی را تحت تاثیر خود قرار می دهد و انسان را دچار گناه می کند.

از منظر اسلام استاندارد های کیفی مواد غذایی بر اساس مفهوم حلال و طیب بیان شده است حلال به عنوان یک استاندارد نقش بسیار مهمی در تعیین کیفیت غذا هایی که به وسیله مسلمانان مصرف می شوند ایفا می نماید. بیشتر مواد غذایی و رژیم های غذایی، حلال هستند مگر آنهایی که خداوند (جل جلاله) به طور مشخص در قرآن و حدیث حرام نموده است و انسان قادر نیست که حرام الهی را به حلال تبدیل نماید. [چنانچه الله (جل جلاله) می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا حَلَّلَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ»¹.

ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده اید! چیزهای را که الله برای شما حلال کرده است (بر خود) حرام نکنید، و از حد تجاوز ننمایید، همانا الله متجاوزان را دوست نمی دارد.

جزء دوم: مصرف غذای حلال عین عبادت است

باید توجه داشت که مصرف غذای حلال عین عبادت است و رضایت پروردگار با به همراه دارد چرا که خداوند در آیه ۱۷۲ سوره بقره می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ»².

ترجمه: ای کسانی که ایمان آورده اید! از چیزهای پاکیزه ای که روزی شما کرده ایم بخورید و شکر الله را به جای آورید اگر تنها او را می پرستید. همچنین جهت روشن تر شدن اهمیت تهیه غذای حلال خداوند (جل جلاله) چنین می فرماید: «وَكَذَلِكَ بَعَثْنَا هُم لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ

¹سوره المائده، آیه ۸۷

²سوره بقره آیه ۱۷۲

قَالُوا لَبِئْسَ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ فَاذْعَبُوا أَحَدَكُمْ يَورِقُكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ
أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ أَحَدًا»¹.

ترجمه: این گونه ما آن هارا (از خواب) برانگیختیم تا از یکدیگر سؤال کنند، یکی از آن ها گفت: «چه مدت خوابیدید؟» گفتند: «یک روز یا بخشی از یک روز» (وقتی که نتوانستند مدت خواب شان را بدانند) گفتند: «پرورگارتان داناتر است که چقدر مانده اید، پس (اکنون) یک نفر از خودتان را با این سکه ای که دارید به شهر بفرستید، و باید بنگرد کدام یک از غذا ها پاکیزه تر است، پس روزی و طعامی از آن برای شما بیاورد، و باید دقت کند، و هیچ کس را از حال شما آگاه نسازد. از این آیات قرآنی چنین بر می آید که پروردگار متعال برای صحت مندی و سلامتی آدمیان دستوراتی را در شبها و رات بس گرانبهایی داده و خاطر نشان ساخته است که انسان ها بایستی از آلودگی های غذایی و به طور کلی از همه زشتی ها و پلیدها دوری گزینند.

مطلب دوم: مبنای مسئولیت تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه اسلامی

قانون حمایت از مستهلک افغانستان در ماده دوم خود نخستین هدف و رسالت قانون حمایت از مصرف کننده در مقابل تقلب و اعمال گمراه کننده و معلومات غیر واقعی تولید کنندگان یا عرضه کنندگان جنس اعم از مواد خوراکی و غیر خدمات دانسته شده است. بدون شک این گونه اهداف از منظر فقه اسلامی نیز امر مقدس و مطلوب دانسته میشود؛ زیرا که برقراری نظم اجتماعی و جلوگیری از کلاه برداری در نصوص دینی مورد تاکید قرار گرفته است. خداوند (جل جلاله) در قرآن کریم می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ»

ترجمه: یعنی خداوند به عدالت و نیکوکاری فرمان داده است. با این ویژگی قاعد مشهور فقهی (لاضرر ولاضرار) از مهم ترین مبنای فقهی حقوق حمایت از مصرف کنندگان است. این قاعده از متن روایتی که از رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بدرجه حسن روایت شده گرفته شده است که رسول الله (صلا الله علیه وسلم) فرمود: **عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَضَى أَنْ لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ "**²

ترجمه: یعنی در دین مبین اسلام زیان رسانیدن با خود و دیگران را ممنوع قرار داده است. هدف این است که در روایت هم بیان شد به دیگران زیان نرسانید و هم از آن استنباط میشود که اگر

¹سوره کهف آیه ۱۹

²صهیب عبد الجبار الجامع الصحیح للسنن والمسائید، ج ۳۶، ص ۲۷۲

شخصی زیان وارد نماید باید آن را جبران کند. در مسئولیت محض ضررهای وارده به موجب معیوب بودن محصولات خوراکی است که باید جبران شود. بدین ترتیب مسئولیت تولید کنندگان و عرضه کنندگان نه تنها مخالف فقه اسلامی نیست بلکه دارای مبانی محکم و استوار میباشد.¹

در بحث اتلاف با اینکه رأی اکثر دانشمندان فقه بر آن است که تقصیر یکی از ارکان مسئولیت مدنی است اما اکثریت فقها بر این نظرند که از اطلاق قاعده اتلاف دانسته میشود² که تقصیر رکن مسئولیت مدنی نمیشود و مبنای آن ورود زیان به دیگران است و ملاک آن نیز صدق عرفی اتلاف است در بحث ضمان اتلاف غاصب علماء فقه حنفی عمد بودن را شرط ندانسته اند. در اتلاف بالمباشر اگر خطأً مال شخص دیگری را تلف نماید ضمان خسارت وارد شده میباشد. افزون بر آن میتوان مسئولیت تولید کنندگان و عرضه کنندگان مواد خوراکی را بر اساس قواعد فقهی ذیل توجیه کرد « **الضَّرَرُ يُزَالُ لِأَنَّ الضَّرَرَ هُوَ ظَلَمٌ وَعَدْرٌ وَالْوَاجِبُ عَدَمُ إِيقَاعِهِ. وَإِقْرَارُ الظَّالِمِ عَلَى ظُلْمِهِ حَرَامٌ وَمَمْنُوعٌ أَيْضًا فَيَجِبُ إِزَالَتُهُ، فَتَجْوِيزُ خِيَارِ التَّعْيِينِ، وَخِيَارِ الرُّؤْيَةِ، وَخِيَارِ النَّقْدِ، وَخِيَارِ الْعَنْبِ، وَالتَّغْرِيرِ، وَرَدُّ الْمَبِيعِ بِخِيَارِ الشَّرْطِ، وَالْحَجْرِ، وَالشَّفْعَةِ، وَتَضْمِينِ الْمَالِ الْمُتْلَفِ لِلْمُتْلِفِ، وَالْإِجْبَارِ عَلَى قِسْمَةِ الْأَمْوَالِ الْمُشْتَرَكَةِ، إِنَّمَا هُوَ بِقَصْدِ إِزَالَةِ الضَّرَرِ، فَخِيَارُ الْعَيْبِ شَرِعٌ لِإِزَالَةِ ضَرَرِ الْمُشْتَرِي الَّذِي يَأْخُذُ مَالًا مَعِيْبًا مَعَ ظَنِّهِ أَنَّهُ مَالٌ سَالِمٌ مِنَ الْعَيْبِ»³. الضرر يدفع بقدر الامكان الخراج بالضمان الغنم بالغرم» من اتلف مال غيره فهو له ضمان⁴ المغرور يرجع على من غره. همان گونه که بعضی از دانشمندان بیان کرده اند: آنچه مبنای مسئولیت را در فقه اسلامی تشکیل می دهد، به مسئولیت محض بسیار همخوانی دارد نسبت به تئوری تقصیر.**

حتی فقهای اسلام: به این نظر اند که مشتری در وقت پیدا کردن عیب در مبیع، می تواند که بدون رضایت بائع مبیع را مسترد نماید. لما ذكر لزوم البيع بعد التفرق من المجلس، ذكر بعده حالات جواز الرد، فقال: [أن يجد بالسلعة عيبا فيردها به، أو يكون قد شرط الخيار لنفسه مدة معلومة فيملك الرد أيضا، ولا خلاف بين أهل العلم في ثبوت الرد بهذين الأمرين] (۱). ويقول أيضا: [متى علم بالمبيع عيبا، لم يكن عالما به، فله الخيار بين الإمساك والفسخ، سواء كان البائع علم العيب وكتمه، أو لم يعلم، لا نعلم بين أهل العلم في هذا خلافا]⁵

¹ کاتوزیان، ناصر، محدودیت آزادی قراردادی بر مبنای حمایت از مصرف کننده، فصلنامه حقوق، مجله حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، دوره ۳۸

² مراغی، عبد الفتاح العناوین، مؤسسه نشر اسلامی، قم، ج ۲، ۱۴۲۵ ق، ص ۲۳۵

³ آفندی، علی حیدر، درالحکام فی الشرح مجلة الأحكام العدلیه، ج ۱، ص ۳۷، ط ۱۴۱۱ ه.

⁴ ابراهیم زلمی، مصطفی، قواعد فقه معاصر، انتشارات احسان، ۱۳۹۸، ج ۱، ۴۵۵

⁵ موسوعه الإجماع فی الفقه الإسلامی، ج ۲، ص ۴۳۸

ترجمه: از این جهت ذکر کرده لازم بودن بیع را بعد از جدای بایع و مشتری از مجلس، و ذکر کرده بعد از آن حالات جواز رد مبیع را، گفته است اگر موجود بیافد در جنس عیب را از خاطر آن عیب مبیع را رد کرده میتواند، یا باشد که شرط کرده باشد خیار را برای نفس خود برای یک مدت معلوم همچنان صلاحیت رد مبیع را در این مدت دارد، وبدون اختلاف علماء مشتری صلاحیت رد مبیع را در این دو صورت دارد، و همچنان گفته است که هر وقتی که به عیب مبیع آگاه شد مشتری صلاحیت رد و قبول بیع را دارد، برابری است که بایع عیب مبیع را دانسته باشد و پت کرده باشد و یا هم عیب مبیع را ندانسته باشد، در بین اهل علم در این خلاف دیده نمی شود.

مبحث دوم مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان

هدف از مبنا این است که قانون حمایت مستهلك افغانستان بر اساس چه دلیل حقوقی مصرف کنندگان را مورد حمایت خویش قرار داده است. یعنی این قانون چرا از بین تولید کننده عرضه کننده و مصرف کننده مصرف کننده را مورد حمایت قرار میدهد؟ در جواب این سوال باید بگویم که مسئولیت تولید کنندگان و عرضه کنندگان در افغانستان مانند سایر کشورها جهان سیری تکاملی را طی نموده است که از مسئولیت قراردادی شروع و مسئولیت غیر قراردادی منتهی میشود باز همین مسئولیت غیر قراردادی هم مراحل را نیز پشت سر گذارنده است که از مسئولیت مبتنی بر نظریه تقصیر آغاز شد و این نظریه کم کم به تقصیر مفروض تغییر کرد و بعد از آن تئوریهای دیگری خطر را مبنای مسئولیت دانستند به تفسیر یکی از حقوقدانان به هر تمهید که باشد باید از حقوق مصرف کننده حمایت کرد و پایه مسئولیت بر تضمین حق استوار ساخت. وجدان حقوقی نیز رو به همین سو است¹. در حقیقت تضمین حقوق مصرف کننده بر سه اصل استوار است: اول تولید کننده نسبتاً در مقام قوت قرار دارد و مصرف کننده ضعیف میباشد. دوم: یکی از وظایف اساسی قانون حمایت شخص ضعیف جامعه است در مقابل قوی سوم عدم توانایی حقوق کلاسیک برای حمایت از مصرف کننده. ما در این مبحث مبنای قراردادی و غیر قراردادی حمایت از مصرف کنندگان در نظام حقوقی افغانستان را مورد بررسی قرار می دهیم.

1 کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی الزام های خارج از قرارداد؛ ضمان قهری، پیشین، ص ۶۳۸

مطلب اول: مبنای مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی معیوب در قوانین افغانستان

اگر در مسئولیت قراردادی شخصی به شخصی دیگر تعهد در یک قرارداد نماید و این تعهد خویش نقض کند و به طرف مقابل ضرری وارد شود فرد متضرر حق دارد که جبران خسارت را از آن در خواست کند، این نوع مسئولیت را مسئولیت قراردادی گفته میشود چنانکه مفهوم آن در بحث قبلی را به حقوق ایران بحث شد چراکه منشأ آن نقض همان تعهد است مسئولیت قراردادی نخستین اقدام از مراحل چندگانه تغییرات و تحولات در مبنای مسئولیت توکنندگان شمرده میشود بر اساس این مبنا مسئولیت قراردادی عرضه کنندگان در ارتباط قراردادی آن محدود باقی میماند چنانچه قانون مدنی افغانستان در ماده ۵۳۵ خود در این زمینه بیان می دارد: «شخصی که اصالتاً عقدی را انجام میدهد حقوق و وجایب مربوط به آن به شخص او متوجه می گردد. در نظام حقوقی افغانستان شخصی محصولات معیوب را خریداری کرده باشد به موجب ماده ۶۸۴ قانون مدنی که مشعر است «عیب وقتی موجب خیار شده میتواند که قبل از عقد موجود بوده و در قیمت مبیعه موثر باشد همچنان متصرالیه به آن علم نداشته و متصرف برائت عیب را شرط نگذاشته باشد. بر اساس خیار عیب میتواند عقد را فسخ کند و قیمت پرداخت شده را دو بار بگیرد و یا تفاوت قیمت (ارش) سالم و معیوب را پس گیرد و یا هم پول را کم بدهد.¹

مسئولیت قراردادی فروشندگان محصولات بر مبنای تعهدهای صریحی و ضمنی فروشندگان در تعهد بعه تسلیم سلامت، ایمنی محصولات با قرارداد قابل بررسی است. پیشرفت تکنولوژی و پیچیده شدن تولید محصولات سبب شده است تا اینکه این نوع مسئولیت به تنهای از پس جبران زبانها بر نیاید. و همین علت بود که مسئولیت خارج از قرار دادها مطرح گردید. با این خصوصیت باز هم برخی عمده از مسئولیت تولید کنندگان و عرضه کنندگان در افغانستان قراردادی میباشد و ضرورت میداند که این موضوع را در دو جزء که جزء اول تضمین سلامت محصولات فروخته شده و جزء دوم فرض آگاه بودن فروشنده به عیب مبیع مورد بررسی قرار دهم.

جزء اول: تضمین سلامت محصولات

زمانی که بین دو شخص قرارداد خرید و فروش محصولی صورت میگردد برای دریافت جبران ضرر ناشی از عدم انجام آن تعهد به سادگی قابل در خواست است. اما در اکثریت موارد تشخیص

¹قانون مدنی افغانستان، ماده ۵۳۵

این گونه تعهد که طرفین قرارداد چه بوده است اختلاف اراده بوده و برای دادرس هم تشخیص آن کاری بسیار دشوار، چه بسا در متن قرارداد اکثریت از تعهدها درج میشود مانند این که قانون مدنی افغانستان در ماده ۵۹۵ شرط پذیرفت و بیان می دارد: «شرط عبارت است از تعهد به آینده در امر تعلق به زمان آینده که به صیغه خاص صورت می گیرد.» . ممکن است برخی از آنها درج نگردد یکی از راهکاری که قانون گذاران و حقوقدانان افغانستان مانند دیگر کشورهای جهان ارائه کرده اند در زمینه حمایت از حقوق مصرف کنندگان حمایت شخص ضعیف در برابر شخص قوی است افزایش تعهدهای عرضه کنندگان و تولید کنندگان از راهی گسترش تعهدهای قراردادی بود. نخستین تعهدهای قراردادی که مبنای مسئولیت قرار گرفت ضمانت کردن از سلامت و ایمنی بودن محصولات فروخته شده است.

ضمانت کردن از سلامت محصولات فروخته شده به صورت شرط ضمن عقد بر ذمه فروشنده است. مفهوم شرط ضمنی این است که اگرچه در عقد طرفین آن را به صورت ظاهر بیان نکرده باشند، اطلاق معامله خودی به خود بر لزوم سالم بودن محصولات از هرگونه عیب و نقض دلالت دارد و جزء از تعهدهای طرفین قرارداد به شمار میرود. این شرط ضمنی بر این فرض استوار است که مردم در عرف جامعه قیمت مشخص شده را در مقابل مبیع سالم میپردازند چانه زنی و مذاکره و بالاخره توافق بین طرفین عقد بر این اساس صورت گرفت است که مواد خوراکی ایمنی و سالم برای خریدار تحویل داد شده است. در صورتی که مواد خوراکی ایمنی و سالم نباشد مانند آن است که صفت مورد توافق طرفین در مبیع وجود ندارد به علت نبود صفت مشتری حق دارد از ضمانت اجرای نقض قرارداد استعمال کند بدین ترتیب معیوب بودن مواد خوراکی فروخته شده نقض شر و صفی میباشد در قرارداد وجود دارد بر این مبنا خریدار حق دارد از ضمانت اجرای نقض قرارداد برای دریافت جبران زیانهای وارده استعمال کند.¹

بر مبنای شرط ایمنی بودن مبیع خریدار زیان دیده از مواد خوراکی عیب دارد میتواند زیانهای خود را بدون ضرورت اثبات تقصیر فروشنده مطالبه کند و بسنده است که خریدار عدم سلامت مواد خوراکی به ثبوت برساند. نظر به این که تعهد عرضه کننده قابل پیش بینی است تعهد آن به ایمنی بودن محصولات غذایی از نوع تعهد به نتیجه است و قاعده در تعهد به نتیجه این است ثبوت عدم دریافت نتیجه بسنده است و ثبوت تقصیر تعهد کننده ضروری نیست تعهد کننده تنها در وقتی

¹قانون مدنی افغانستان، ماده ۵۹۵

از جبران زیانهای معاف است که به ثبوت برساند که عدم حصول نتیجه ناشی از سبب و یا علتی بود که غیر قابل احراز و پیش بینی بوده است که بر آن برنمی گردد. در صورتی که اگر تعهد به وسیله بوده باشد زیان دیده افزون بر عدم حصول نتیجه بایستی تقصیر تعهد کننده را به اثبات برساند به طور خلاصه تولید کنندگان و عرضه کنندگان محصولات خوراکی در قراردادهای فروش به صورت ضمنی متعهد میشوند به تسلیم محصولات غذایی سالم به مشتری در صورتی که محصولات غذایی فروخته شده عیب دار بوده و سبب وارد شدنی ضرر به مصرف کننده گردد تعهد نقض گردیده و آن ملزم به جبران زیانهای وارده میباشند.

جزء دوم: فرض آگاه بودن فروشنده به عیب مبیع

معمولاً فروشندگان حرفه به تمام جزئیات جنس خویش آگاهی دارند حتی از عیب های خطرناک همان محصولات که فروخته شده است علماء حقوق با استناد به اماره به علم همان سوءنیت را استنباط کرده اند. در صورتی که این گونه محصولات خوراکی معیوب را بفروشد مرتکب خطا میشود باید زیانهای وارده را جبران نماید.

اماره نیت بد یا همان سوی نیت با اصل حسن نیت در قراردادهای اگر مقابل هم قرار بگیرند ناعادلانه است. هرگاه عرضه کنند و فروشنده عدم آگاهی خویش را ثابت نماید، بی مفهوم و بی اثر می گردد. در ضمن این اماره تنها در زمینه فروشندگان حرفه ای قابل استفاده و استناد میباشند. بر این مبنا این تئوری در نظام های حقوقی کشورهای مختلف توسعه یافته جایگاه و مقام خوبی پیدا نکرده و زیادتر تمایل بر این است که مسئولیت عرضه کنندگان و فروشندگان را بر اساس تعهد ضمنی بر ایمنی بودن محصولات غذایی توجیه نمایند با وصف این که دانشمندان علم حقوق کوشش کردند برای دریافت جبران زیان های وارده شده به مصرف کننده بر اساس قرارداد مبانی حقوقی استواری پیدا کنند؛ ولیکن سیر و تکامل تکنالوژی و پیشرفت صنعت در حیات چنان بود که چوکات سنتی و دامنه مسئولیت قراردادی برای تحت پوشش قرار دادن آن کمک میکرد بر مبانی مسئولیت قراردادی هرگاه مصرف کننده با معیوب بودن محصولات مواجه میشد به موجب ماده ۶۸۶ و ۶۸۷ قانون مدنی افغانستان تنها میتواند اقدام به فسخ عقد یا گرفتن تفاوت قیمت سالم و معیوب تبادل محصولی قایم مقام و مثال آن بهره برد¹ که قانون مدنی در مورد این موضوع بیان میدارد هرگاه متصرف الیه عقدی را به خیار عیب نقض نماید عقد فسخ گردیده، رد مبیع در

¹قانون مدنی افغانستان، ماده 686-678

حال قبض و مطالبه ثمن در صورتی که پرداخته شده باشد لازم می‌گردد. و چنین ماده بعدی همین قانون می‌گوید: متصرف الیه نمیتواند نقض ثمن را در حالی که شیء معیوب را نزد خود نگه داشته از متصرف مطالبه نماید مگر در صورتی که رد شیء بدون مداخله متصرف الیه ناممکن گردیده و عوض آن به وی نرسیده باشد. اما برخی وقتها وجود عیب زیانهای سنگینی را متوجه مستهلک مینمایند. به عنوان مثال در صورتی که بر ترمز ماشین که مشتری آن را خریده معیوب باشد و خریدار در هنگام رانندگی به آن گرفتار حادثه شود و چندین برابر قیمت ماشین (موتور) ممکن است زیان ببیند چه کسی مسئول جبران زیانهای وارد شده است؟ این مسئولیت محدودیت دارد و یا خیر؟ آیا در برگیرنده فروشنده که طرف قرارداد است می‌گردد و یا که تنها شامل تولید کنندگان و عرضه کنندگان واسطه نیز میشود؟ از سوی دیگر محصولات دارای خطر که به بازار عرضه شده استفاده آن فرد متخصص ضرورت دارد و یا باید به احتیاط زیاد صورت گیرد. این گونه معیوب نیست اما استفاده نادرست آن ضرر آور است.¹ در این زمینه آیا فروشنده مکلف است که این خطرها را به مشتری آگاهی دهد و در این صورت آیا فروشنده از جهت زیانهای وارده به خریدار نا شناس و بی احتیاط مسئولیت دارد؟ اصل این مسئولیتها قانون است و یا قرارداد؟ اگر سازنده محصولاتی ایمنی بودن و دوام آن را ضمانت کند این ضمانت را چگونه میتوان توجیه کرد و آثار آن چیست؟ از طرف دیگر برای پیشرفت مسئولیت قراردادی مانعی دیگر به نام اصل نسبی بودن قراردادها وجود دارد که امکان توسعه و گسترش مسئولیت و جبران زیانهای وارده را دچار مشکل جدی مینماید. بدین ترتیب این اصل، قرارداد مخصوص دو طرف قرارداد بود و بر آنها حاکم و مؤثر است؛ ولیکن نسبت به اشخاصی که در آن نقش نداشته و شخص ثالث به شمار می‌آید، بی اثر بود. مشتری و بایع مستقیم در برابر هم مسئول اند بر این مبنا مصرف کنندگان حق طرح دعوا را نسبت به اشخاص دیگری که در سلسله داد و ستدهای قبلی محصولات خوراکی قرار دادند را ندارند. به گمان به وجود آمدن فکر و اندیشه حمایت از حقوق مصرف کننده و تغییر را در انقلاب صنعت که سبب افزایش موارد ضررهای محصولات غذایی تولید شده گردیده بود تولید کننده و عرضه کننده برای فرار از زیر بار مسئولیت به اصل نسبی بودن قرارداد استناد میکند این چنین شد که تحت تأثیر گرایش به عدالت و از حمایت ضعیف قرارداد اصل نسبی بودن قرارداد جایگاهش را از دست داد. اول محاکم کامن لا در دوسیه ها و قضایای مشهوری مثل قضیه مک

¹همان، ماده ۶۸۶

فرسون علیه کمپانی (بیوک از اصل نسبی بودن قرارداد گذشت و زمینه را برای توسعه مسئولیت به جای که قرارداد هم وجود نداشته باشد فراهم نمود. بدین ترتیب توجیه حمایت از حقوق مستهلك بر مبنای مسئولیت قراردادی ضروریات جامعه را بسنده نمیباشد و نیاز توسعه مسئولیت جبران زیان وارده به مصرف کننده به تولید کننده و عرضه کننده نیز در نظام حقوقی کشورهای توسعه یافت مورد قبول قرار گرفت. بر این اساس جستجوی مبنای حقوق مستهلك در مسئولیت مدنی خارج از قرارداد امری لازم و مهم می باشد.

مطلب دوم: مبنای مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی معیوب در مقابل سایر مصرف کنندگان

تغییرات حالات زندگی پیچیده تر شده نحوه و فرایند در تولیدات محصولات غذایی علت نابرابری و قوت بیشتر از قبل برای تولید کنندگان مواد خوراکی و ضعیف شدن مصرف کنندگان شده. افزون بر آن اصل نسبی قراردادی که زیادتر به فایده تولید کنندگان و عرضه کنندگان بود این عدم تساوی و نابرابری سبب شد که تولید کنندگان مواد خوراکی در متن قرارداد از پیش تهیه شده شرایطی را درج کنند که خویش را از مسئولیت در مقابل زیان های وارده محصولات خوراکی معیوب عاری بسازند و خریدار ناگزیر از قبول آن شروط تحمیلی می باشد. این نابرابری و نارسایی سبب میشود که حقوق قراردادهای در جبران زیانهای وارده را برملا ساخته و تفکر جبران زیانهای وارده بر مبنای مسئولیت قهری را به وجود آورد. نظریه تقصیر و مسئولیت محض را به عنوان مسئولیت غیر قراردادی تولید کنندگان و عرضه کنندگان مواد خوراکی معیوب در این گفتار مورد بحث و بررسی قرار خواهیم داد.¹

جزء اول: مسئولیت مبتنی بر تقصیر و مسئولیت محض

این جزء مزبور دارای دو هدف میباشد که هدف اول آن مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی بر اساس مسئولیت مبتنی بر تقصیر مورد بررسی قرارداد و هدف دوم آن مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی رابر مبنای مسئولیت محض مورد بحث قرار خواهد گرفت.

¹ Macpherson v. buickmotoric

(الف) مسئولیت مبتنی بر تقصیر

قانون گذار افغانستان در ماده ۷۷۶ و ۷۷۷ قانون مدنی پذیرفته است و بیان میدارد: «هرگاه به اثر خطا و تقصیر ضرری به غیر عاید گردد مرتکب به جبران خسارت مکلف می‌باشد و همچنان ماده بعدی همین قانون مشعر است که هر نوع تعدی ای که از آن ضرری به غیر از اضرار مندرج مواد فوق به شخص دیگری عاید گردد مرتکب به جبران خسارت مکلف می‌باشد.^۱

کد جزای افغانستان سه اصطلاح که مفهوم تقصیر تولید کننده را می‌رساند در ماده ۳ چنین ذکر نموده است: اهمال، عدم مهارت، و بی احتیاطی

۱. اهمال که شامل بی مبالایی و غفلت نیز می‌گردد عبارت است از بی توجهی یا عدم مواظبت در عملی است که باید انجام شود^۲

بی احتیاطی آن است که شخص بدون توجه به نتایج عملی که عرفاً قابل پیش بینی است به آن عمل نماید.

۲. ((عدم مهارت آن است که شخص نسبت نداشتن دانش و تجربه در فن مربوط مرتکب عملی گردد که از آن به دیگری زیان برسد)).

از متن هر دو قانون افغانستان درک می‌گردد که قانون گذار تئوری تقصیر را قبول کرد ولیکن با تحولات در به و جود آمدن تولید و مصرف این تئوری نیز نتوانست از نابسامانی بی عدالتی و نابرابری اجتماعی جلوگیری کند. در مقابل وضعیت جدید مسئولیت مدنی خارج از قرارداد نیز کهن و فرسوده می‌باشد و جوابگوی ضروریات نوین نبود؛ چراکه مسئولیت مدنی خارج از قرارداد بر مبنای تقصیر استوار بود جهت اینکه تولید کنندگان و عرضه کنندگان محصولات مواد خوراکی مسئولیت پیدا کنند خریدار بایستی تقصیر و رابطه سببیت میان تقصیر و زیانهای وارده را ثابت میکرد نظر به معلق و پیچیده شدن تولید و شبکه توزیع و عرضه ثبوت این گونه تقصیری برای خریدار برخی اوقات ناممکن بود صرف نظر از این در اکثریت از زبانها اصولاً تولید کنندگان و عرضه کنندگان مرتکب هیچ گونه تقصیری نمیشوند در نتیجه اکثریت زیانهای وارده به خریدار جبران نا شده باقی خواهد ماند در مقابل خریدار به واسطه گسترش صنعت و کارخانه جات به مفاد سرشاری دست پیدا کرده بود. در راه پر از خم و پیچ تولید و توزیع نه تنها تمیز تقصیر مشکل است که در موارد زیادی نیز تقصیری اتفاق نه افتاده است تا بر اساس قواعد عمومی ضمانی به

^۱قانون مدنی افغانستان، ماه ۷۷۶

^۲کد جزاء افغانستان، ماده ۳ فقره ۱۰

بار آید برای مصرف شده پیش از پیش جامعه امروزی و بلند رفتن تنوع در محصولات خوراکی و خدمات و پیچیدگی روند تولید و ارائه آنها در اکثریت موارد خریدار در این مورد ناکام باقی می ماند چراکه ثبوت تقصیر در وقتی ممکن است که خریدار احاطه و اطلاع ضروری در نحوه ساخت محصولات خوراکی و ترکیب آن داشته باشد در حالی که نظر به توسعه و گسترش محصولات مصرفی، توقع این گونه اطلاع از خریدار عادی نباید داشته باشیم به طور خلاصه میتوان گفت که فواید و سود تولید و عرضه را سرمایه داران میگیرند اما ضرر آن را خریدار تحمل میکند و عدالت به چنین نابسامانی مخالفت دارد هر چند که دو طرف عقد بیگناه باشند و این سبب شد که تئوریهای نوینی در زمینه مسئولیت

مدنی تولید کنندگان و عرضه کنندگان مواد خوراکی مطرح شد.¹

(ب) مسئولیت محض

تئوری تقصیر هر چند برای حمایت از سازندگان از جایگاه ویژه برخوردار بود؛ اما وسیله خوبی برای حمایت از حقوق مصرف کنندگان مواد خوراکی نبود سازندگان و تولید پیشگان با استفاده از این فرصت تلاش برای تولید بیشتر و درآمد بیشتر میکردند و از طرف دیگر در مقابل زیانهای روزافزون به خریدارها از مسئولیت جبران آن ضرر معاف بودند زیرا که یا دارای تقصیر نبودند و یا هم اثبات تقصیرشان کار دشوار بود. این نابسامانی سبب ظهور اعتراضات مردمی گردید این اعتراضات سبب شد تا اینکه صاحبان فکر و اندیشه در تلاش حل این معضل باشند حقوقدانان فلاسفه و سایر دانشمندان این اعتراضات مردمی را بر حق دانسته و جامعه سرمایه گذاری ناچار ساختند تا اینکه کسانی که سود سرشار را به دست میآورند بایست بخشی از ضررها را نیز جبران کنند. این نظریه در قالب ایده های نوین مطرح و عملی شد. تئوری خطر و اقدام نامتعارف از جمله این ایده ها بود که تعریفی نوی از عدالت ارائه شد. عدالت تنها تقسیم عادلانه سرمایه و خوبیهای آن نیست، بلکه همراه آن بایستی ضررهای وارده نیز به طور منصفانه تقسیم شود و تنها بر عهده متضرر تحمیل نشود. لازمه همبستگی اجتماعی نیز همین گونه است. البته تئوری تقصیر و این که هر شخص در بند خطای خویش بوده باشد، صحیح تلقی گردید اما بسنده دانسته نشد تقصیر نتیجه عمل بد هست که فرد مقصر باید مسئولیت آن را خودش به تنهای بر دوش بکشد بروش کشیدن

¹شفایی، عبدالله، پیشین، ص ۳۳

گناه دیگری امر منطقی نیست ولی برخی اوقات اتفاق بد بدون اختیار ضرری را متوجه متضرر میکند که در این مورد منصفانه نیست که متضرر به تنهایی آن را به عهده خود بکشد.

¹ضرری که به مصرف کننده مواد خوراکی میرسد نوعاً از قسم دوم است. به قول یکی از دانشمندان: «راننده بی مبالات مکافات خودسری به تنهایی میبیند لیکن خریدار بیگناهی که همراه با سایر مصرف کنندگان کالایی را می خرد و از عیب اتفاقی تولید صدمه میخورد شایسته نیست که به تنهایی عیب چرخه تولید را متحمل شود؛ چرخه ای که به سود همگان در گردش است و عیب اتفاقی نیز لازمه حرکت طبیعی آن است. با این زمینه اجتماعی و فکری مسئولیت محض متمایل گشت هدف تئوری نوین ایجاد تعادل اقتصادی دانسته شد. در تئوری مسئولیت محض تنها رابطه سببیت میان عیب محصولات خوراکی و یا خدمات و ایجاد ضرر بسنده است و نیازی به ثبوت تقصیر تولید کننده و عرضه کننده نیست همینگونه ضروری نیست که رابطه قراردادی بین متضرر و فروشنده وجود داشته باشد بر این مبنا عرضه کننده در ایمنی و سلامت محصولات و خدمات دقت و توجه بیشتر خواهد کرد برای به حداقل رساندن مجموع مصرفهای حوادث و مصرف های جلوگیری از حادثه مسئولیت بر دوش شخصی قرار گیرد که آگاهی بیشتری در مورد خطرات دارد و توانایی جلوگیری از آن را نیز دارد در ارتباط بین مصرف کننده و عرضه کننده این تولید کننده و عرضه کننده است که بر مبنای مسئولیت محض از خطرات محصولات و خدمات اطلاع بیشتر دارد و یا اینکه میتواند داشته باشد و برای بدوش کشیدن هزینه های آن نیز مناسب تر است. این موضوع سبب میگردد وی برای رفع خطرات و افزایش کمیت و کیفیت و سلامت محصولات خوراکی تلاش بیشتر کند. همینگونه کالای خود را بیمه نموده زمینه تقسیم زیان در جامعه و بالا بردن رفاه اجتماعی را فراهم کند.

در مسئولیت محض تولید کنندگان وقتی از زیر دوش مسئولیت بری میگردد که ثابت کند عیب محصولات منسوب به آن نیست مانند اینکه ثابت کند عیب در وقت فروش وجود نداشته و یا بعداً عیب به وجود آمده است؛ یا که عیب بر اثر قوانین آمره ای بوده که توسط مقامات عمومی وضع گردیده است. اتحادیه اروپا با تصویب دستورالعمل در سال ۱۹۸۵ و قبول مسئولیت محض تولید کنندگان محصولات خوراکی معیوب، اجرا و رعایت دستور العمل فوق را برای تمامی اعضای خود الزام آور کرد همچنین آمریکا نیز در نسخه سوم تبصره نوین حقوق مسئولیت مدنی سال

¹کاتوزیان، ناصر مسئولیت ناشی از عیب تولید، پیشین، ص ۱۸

۱۹۹۷ نیز نظریه مسئولیت محض را پیش بینی کرده است.^۱ تئوری مسئولیت محض در قوانین اکثریت کشورهای توسعه یافت جهان برای تولید کنندگان محصولات خوراکی پذیرفته شده است. البته این نوع مسئولیت برای عرضه کنندگان خدمات به اندازه عرضه کنندگان محصولات مورد پذیرای قرار نگرفت.^۲

جزء دوم: مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قانون حمایت از مستهلک افغانستان

در این بند اولاً ما مبنای مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی را در قانون حمایت از مستهلک افغانستان که نخستین قانون است خاص که در زمینه تصویب شده است مورد بحث و بررسی قرارداد و در آخر هم مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان را در فقه اسلام که در هر دو نظام حقوقی ایران و افغانستان منبع اصلی تمام قوانین وضعی است بررسی خواهیم نمود.

الف) مبانی مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی معیوب در قانون حمایت از مستهلک افغانستان

در قانون حمایت از مستهلک افغانستان به صورت مشخص بیان نشده که از تئوری تقصیر پیروی کرده یا از تئوری مسئولیت محض آنچه که در ماده اول آن تحت عنوان مبنا آمده است در حقیقت منبع حقوق مصرف کننده است که ما آن را در مبحث مربوط منابع مورد مطالعه قرار دادیم اما بر اساس تعریفی که از مبنا بیان نمودیم ماده یازده و سیزده قانون اساسی افغانستان منبع قانون حمایت از مستهلک است نه مبنای آن با این ویژگی با توجه به ماده ششم قانون مزبور که مکلفیتهای تولید کننده را بیان کرده است و ماده هفتم که مسئولیت مکلفیتهای عرضه را یادآور گردیده است و ماده نوزدهم که ضمانت اجرای های عدم رعایت ماده ششم و هفتم را مشخص نموده است در مواد فوق هیچ اشاره به تقصیر و یا عدم تقصیر عرضه کننده و تولید کننده نمی نماید. از این مطلق بودن حکم استنباط میشود که مسئولیت عرضه کنندگان و تولید کنندگان مواد خوراکی در نظام حقوقی افغانستان نیز مبتنی بر تقصیر تولید کننده است چنین که در قانون عام افغانستان مانند قانون مدنی

^۱ اصفایی، سید حسین و همکاران مبنای مسئولیت مدنی تولید کنندگان کالا و ارائه دهندگان خدمات مطالعه تطبیقی در حقوق ایران، اسلام، آمریکا و اتحادیه

^۲ اروپا، مجله پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، ۱۳۹۴، شماره ۶ ص ۴۷

ماده ۷۷۶ و ۷۷۷ دیده میشود و یا هم بر مبنای مسئولیت محض استوار است. به عبارت دیگر؛ در ماده نوزدهم بیان کرده است که عرضه کننده محصولات اعم از خوراکی و غیر خوراکی از وظایف قانونی خودسر کشتی نماید یا به این دلیل که مقصر فرض میگردد یا اینکه مسئولیت محض در مقابل محصولات و خدمات عرضه شده دارد، مسئول خواهد بود. نکته که لازم به ذکر است این است که در نظام حقوقی افغانستان مسئولیت محض هم برای تولید کنندگان پذیرفته و هم برای عرضه کنندگان برخلاف برخی از کشورهای اروپایی که آن مسئولیت محض را تنها برای تولید کنندگان قبول کردند نه بر عرضه کنندگان.

فصل سوم

ارکان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد
خوراکی

مبحث اول: ارکان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در فقه

برای این که مسئولیت مدنی تحقق یابد و امکان الزام فرد مسئول به جبران زیان های وارده باشد، وجود سه رکن لازمی و حتمی است که با وجود این سه رکن مسئولیت تحقق پیدا کند؛ ۱- ارتکاب فعل زیان آور ۲- ضرر ۳- رابطه سببیت بین فعل زیان بار و ضرر. از این جهت در مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه مواد غذایی معیوب، چنان که تولید کنندگان و عرضه کنندگان با تولید و عرضه محصولات خوراکی معیوب (فعل زیان آور)، سبب وارد شدن ضرر به مصرف کنندگان بشوند (تحقق زیان)، همان گونه بین تولید و عرضه معیوب محصول و زیانی که به مصرف کننده رابطه علیت و جود داشته باشد (رابطه سببیت)؛ در صورت ضرر رساننده مجبور می شود تا اینکه جبران خسارت کند. بر این اساس سه رکن مسئولیت را در دو مطلب و چندین جزء در فقه مورد بحث قرار خواهیم داد.

مطلب اول: فعل زیان بار

در فصل مربوط به مفاهیم و کلیات مفهوم همچون تولید کننده، عرضه کننده، مصرف کننده و مواد خوراکی را مورد بررسی قرار دادیم. از آنجاکه عیب یکی از عناصر اساسی تحقق مسئولیت تولید کنندگان و عرضه کنندگان مواد خوراکی است و همان گونه بیان شد در همه نظریه های حقوقی و از جمله مسئولیت محض تولید کنندگان، برای ایجاد مسئولیت و امکان در یافت جبران خسارت، نیاز بود که مصرف کنندگان معیوب بودن محصولات غذایی را ثابت کنند، بر این اساس به تبع اهمیت مزبور، در مطلب ذیل اولاً به مفهوم و ماهیت عیب پرداخته می شود و بعداً عیب که موجب مسئولیت گردید و در ادامه اسباب سقوط خیار عیب در مبیع نیز مطرح می شود.

جزء اول: ماهیت و مفهوم عیب

در این جزء موضوعات ماهیت و مفهوم عیب بحث می شود که در جزء اول آن ماهیت عیب و در ادامه مفهوم عیب در فقه بررسی قرار خواهد گرفت.

الف) مفهوم عیب

عیب به معنای نقص¹ و جمع آن ب اعیاب است و عیوب می باشد². و معیب به معنای محل عیب است³ این واژه در قرآن کریم یکبار بکار رفته⁴. برخی حقیقت عیب را خارج شدن از مجرای طبیعی به دلیل زیادت یا نقصان می دانند که موجب نقص مالی شود⁵. از نظر شهید اول عیب هر چیزی است که نسبت به خلقت اصلی و اولی فزونی یا کاستی داشته باشد، خواه عین باشد مانند انگشت (زاید) و یا صفت باشد مانند تب، اگر چه در یک روز⁶. عیب در اصطلاح: در میان فقها تعاریف گوناگونی وجود دارد. از نظر مالکیه عیب چیزی است که شرعاً یا عرفاً یا عقلاً مورد پذیرش و قبول نباشد⁷.

بنا بر نظر حنفیه عیب بر دو قسم است:

عیب فاحش و عیب یسیر، عیب فاحش عیبی است که در چارچوب قیمت گذاران (اهل خبره) قرار نمی گیرد و مقصود آنان از عیب یسیر، عیبی است که در چارچوب قیمت گذاران قرار می گیرد⁸. در جای دیگری آورده اند که عیب، نقص عین مبیع است، اگر چه قیمت به واسطه ی عیب پایین نیاید، بلکه در عرف تجار عادتاً افزایش یابد⁹. از دیدگاه شافعیه: نیز عبارت است از آنچه که به از بین رفتن شیء مظنون الحصول تعلق می گیرد؛ مانند خیار رد با عیب.

ب) تدلیس

اصل تدلیس از ریشه دلس است. لغویان، تدلیس را به معنای ظلمت و تاریکی و کتمان عیب کالا از مشتری دانسته اند.

اما معنی معروف و مشهور تدلیس در بین فقها. فقها: تدلیس را بر کتمان صفات موجود در کالا و اعلام صفاتی بهتر از آنها - هر چند عیب نباشد - اطلاق می نمایند و آن را منحصر به متاع نمی

1 قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الإسلامی، ۱۴۱۲ ق، ج ۵، ص ۷۱

2 ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت، دار الفکر، ۱۴۱۴ ق، ج ۱، ص ۶۳۳

3 سعدی ابو جیب، قاموس الفقهی لغه و اصطلاحا، دمشق، دار الفکر، ۱۴۰۸ ق، ص ۲۶۹

4 فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهُ: خواستم آنرا معیوب کنم (کشف، ۷۹).

5 حلی، فخر المحققین، محمد بن حسن بن یوسف، ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد، قم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۴۹۱.

6 مقدسی، ابن قدامه، عبدالله بن أحمد، الشرح الكبير علی متن المقنع، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۰۵ ق، ج ۴، ص ۱۱۹.

7 سعدی ابو جیب، قاموس الفقهی لغه و اصطلاحا، دمشق، دار الفکر، ۱۴۰۸ ق، ص ۲۶۸

8 همان؛ ص ۲۶۹

9 حجاوی، بی تا، الإقناع فی فقه الامام أحمد بن حنبل، بیروت، دارلمعرفه، ج ۲، ص ۹۳.

کنند. ضابطه آن هر وصفی است که غرض به آن تعلق می‌گیرد و مورد قصد عقلا واقع می‌شود؛ هر چند که خلاف آن و صف از جهت قیمت، ارزش بیشتر داشته باشد». در نزد شافعیه نیز تدلیس در بیع، یا در صفتش، یا در امری خارج متصور است.¹

خيار عيب و تدليس از وجوه اشتراکی و اختلافی بر خوردارند؛ لذا با تتبع در اقوال فقهای اهل سنت و فقهای شیعه می‌توان موارد اشتراکی و اختلافی خیار عیب و تدلیس را به شرح ذیل بیان کرد:

1. موارد اشتراک خیار عیب و تدلیس

در بیان وجوه اشتراکی خیار عیب و تدلیس می‌توان گفت، هر آنچه که مطلق خیار اقتضای آن را دارد، بر دو خیار مورد نظر نیز حاکم است. از جمله اینکه خیار عیب و تدلیس سبب تزلزل ملک و ایجاب حق برای دارنده این خیار می‌شود؛ زیرا اثر خیار تزلزل ملک است به معنی قدرت بر رفع سبب مملک؛ پس خیار حقی برای صاحبش در ملکی که به او منتقل شده به شمار می‌رود، و این قول به مشهور نسبت داده شده است همچنین اگر صاحب بپذیرد، در جمیع خیارات حق خیار به وارث منتقل می‌شود و در صورت بردگی، قتل، کفر و سایر موانع ارث، خیار عیب و تدلیس به ارث نمی‌رسند.

علاوه بر این موارد، خیار عیب از جمله خیارات عام به شمار می‌رود که اختصاص به بیع نداشته و در غیر بیع نیز جاری می‌شود.² و در خصوصی تدلیس نیز گفته شده که: فقط کالا منحصر نمی‌شود.

این عبارت هم حاکی از آن است که خیار تدلیس مختص به بیع نمی‌باشد و در غیر بیع جریان می‌یابد. مورد اشتراکی دیگر عمومیت خیار عیب و تدلیس نسبت به ثمن و مثنی است. حکم ثمن و مثنی در باب خیار عیب متحد است. چون همانطور که قاعده لاضرر: لزوم جبران ضرر غیر، قدیمی‌ترین مفهومی است که از مسئولیت مدنی به جا مانده و همه قواعد دیگر از این منبع سرچشمه گرفته است. در حقوق اسلامی نیز قاعده «لاضرر» همین نقش را ایفا می‌کند؛ زیرا این قاعده یکی از مشهورترین قواعد فقهی است که در بیشتر ابواب فقه مانند عبادات،

¹ سعیدی ابو جیب، القاموس الفقهي لغه و اصطلاحا، دمشق، دار الفكر، ۱۴۰۸، ق، ص ۱۲۵

² سبحانی تبریزی، جعفری، دراسات موجزة في الخيارات و الشروط، ۱۴۲۳، ق، قم، المركز العالمي للدراسات الإسلامية، ص ۲۱

معاملات و غیره به آن استناد می شود. یا تعهد ضمنی در مبیع جاری میشود، در ثمن نیز جریان پیدا می کند و دلیل اینکه در روایات مبیع ذکر شده، از باب غلبه عیب در مبیع است¹. بنا بر این واضح است که بین مشتری و بایع فرقی نیست، پس اگر بایع در ثمن عیبی را ببیند خیار عیب دارد. در خصوص عمومیت خیار تدلیس نسبت به ثمن نیز آمده است: «از جمله تدلیس اشتراط صفت است، سپس فوت شود، خواه از جانب بایع باشد یا از جانب مشتری²».

2. موارد افتراق خیار عیب و تدلیس

الف) تفاوت در ماهیت: در مذاهب اهل سنت، مالکیه و حنفیه از خیار عیب دو تعبیر مخالف هم دارند؛ در نزد مالکیه خیار عیب موجب نقص قیمت مبیع می شود³. امام ابوحنیفه عیب را موجب نقص عین مبیع می دانند، اگرچه سبب کاهش قیمت نباشد، بلکه عادتاً در عرف تجار سبب افزایش قیمت شود. این در حالی است که حنا بیله خیار تدلیس را به عنوان عامل افزایش قیمت تعریف کرده اند و گفته اند خیار تدلیس آن است که بایع بر مشتری با آنچه که سبب افزایش قیمت می شود تدلیس کند، اگر چه عیب نباشد⁴.

در نزد اهل تشیع تدلیس عبارت است از تغییر واقعیت ثمن یا مثن . و یا اشتراط امر زائد که سپس عدمش ظاهر می شود؛ اما عیب به ذات مبیع تعلق می گیرد، از آنچه که موجب نقص و خروج از امثال یا بنای نوع آن می شود. به عبارت دیگر تدلیس اظهار آن چیزی است که موجب کمال نی شود و یا پنهان کردن آنچه است که موجب نقص می شود⁵.

ب) تفاوت در منشأ و موجبات

فقه حنفی گویای این است که ثبوت خیار عیب مشروط به موارد ذیل است:

1. هنگام بیع یا بعد آن قبل تسلیم، عیب ثابت شود، حتی اگر ثبوت عیب بعد تسلیم باشد خیار عیب ثابت نمی شود.
2. عیب بعد قبض مبیع نزد مشتری ثابت شود و به ثبوت عیب نزد بایع اکتفا نمی شود.

¹ همان ص ۶۱

² جبعی عاملی (شهید ثانی)، زین الدین بن علی، الروضة فی شرح اللمعة دمشقیه، قم، ۱۴۱۰ق، ج ۳، ص ۵۰۰.

³ مقدسی، ابن قدامه، عبدالله بن أحمد، الشرح الكبير علی متن المقنع، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۰۵ق، ج ۴، ص ۱۰۸.

⁴ تغلبی شیبانی، عبدالقادر بن عمر، نیل المأرب بشرح دلیل الطالب، کویت، مکتبه الفلاح، ۱۴۰۳ق، ج ۱، ص ۳۴۶.

⁵ جبعی عاملی (شهید ثانی)، زین الدین بن علی، الروضة البهیة فی شرح اللمعة دمشقیه، قم، ۱۴۱۳ق، ج ۸، ص ۱۴۰.

3. جهل مشتری به وجود عیب هنگام عقد و قبض، پس اگر مشتری در مواقع عقد و قبض عالم به عیب باشد، خیار ثابت نمی شود

4. عدم اشتراط برائت از عیب در مبيع و در صورتی که برائت شرط شده باشد مشتری خیار ندارد¹.

مالکيه جريان خیار عیب را دو مورد ذکر کرده اند: اول در جای است که عیب قبل از خریداری مبيع موجود باشد و در نزد مشتری حادث نباشد. دوم اینکه مشتری هنگام خریداری عالم به عیب نباشد².

در فقه شافعی نیز، عدم علم به عقد قبل عقد، تعجیل رد بر فوریت بر حسب عادت بعد علم به عیب قدیم بودن عیب کاهش قیمت مبيع توسط عیب و اینکه عیب در جنس مبيع توسط عیب و اینکه عیب در جنس مبيع، موجب شود که عدمش غلبه پیدا کند از موجبات خیار عیب بر شمرده شده اند.

جزء دوم : اسباب سقوط خیار عیب

اسباب سقوط خیار عیب بر سه گونه اند: اسباب سقوط رد، اسباب سقوط ارش و اسباب سقوط رد و ارش، که به شرح آنها پرداخته می شود:

الف) اسباب سقوط رد مبيع

دیدگاه فقهای حنفیه: امین افندی بر تصرف به عنوان یکی از مسقطات خیار عیب استثنائاتی وارد کرده است، از جمله اینکه اگر مشتری بر عیب اطلاع یابد و به خاطر ترس از از بین رفتن، آن را با خود در بیابان حمل کند مانع از رد نمی شود چون معذور است، مورد دیگر اینکه مشتری بعد از اطلاع بر عیب، به قصد رد بر باع، بر مبيع سوار شود، اینگون تصرف را نیز موجب خیار نمی داند، همچنین اگر مشتری به قصد جلب علف یا کاه یا گیاه و یا آب دادن بر حیوان سوار شود و سواری ضروری باشد - مانند اینکه مشتری قادر به راه رفتی نباشد- پس در این صورت خیار ساقط نمی شود، اما اگر ضرورتی نباشد و سوار شدن بر حیوان برای جلب علف یا کاه یا گیاه برای خودش یا حیوانی دیگر باشد، خیار ساقط می شود، پس اگر دو طرف عقد اختلاف کنند و

¹ شیخ نظام الدین-، و جماعة من علماء الهند، الهندیه، ۱۴۱۱ق، ج ۳، ص ۶۷
² کاشف العطاء عباس بن حسن، منهل الغمام فی شرح شرائع الام، ۱۴۲۴ق، ج ۱، ص ۲۷

بایع ادعا کند که مشتری برای خودش سوار شده و خیارش ساقط است و مشتری نیز ادعا کند که بر حیوان سوار شده تا آن را به بایع برگرداند، قول قول مشتری است، چون ظاهر حال شاهد بر آن است¹.

دیدگاه فقهای شافعیه: از نظر فقهای شافعی، از جمله موانع رد، در صورتی است که مشتری توانایی رد مبیع را نداشته باشد، همچنین معتقد اند که اگر مبیع در دست مشتری از بین برود، سپس مشتری آگاه شود که مبیع معیوب بوده، در این صورت رد متعذر می شود، چون مبیع که مردود است از بین رفته و لکن مشتری به بایع برای ارزش رجوع می کند. همچنین اگر مشتری بر عیب قدیم در مبیع آگاه شود و عیب جدیدی بعد از قبض بر آن عارض شده باشد، حق مشتری در رد قهری ساقط می شود، یعنی بایع حق ندارد مشتری را بررد مجبور کند و برای مشتری خیار نیست، چون با قبض داخل در ضمانش می شود. مسقط دیگر سقوط رد، تقصیر مشتری است، زیرا در کتاب روضة الطالبین تقصیر، هم به عنوان مسقط رد و هم به عنوان ارزش آمده است.²

دیدگاه فقهای حنبلیه: در نزد حنابله اگر مبیع معیوب تلف شود یا مشتری عیب را نداند، تا جای که مبیع را ببخشد یا اثر بفروشد، به دلیل تعذر رد و عدم جود رضایت به نقصان آن ارزش متعین می شود. باشکستن مبیع نیز ارزش متعین می شود، چنانچه مبیع تخم مرغ باشد و آن را فاسد بیابد، به کل ثمن رجوع می کند و حق رد مبیع فاسد به بایع را ندارد، چون فساد عقد از اصل مشخص شده است و فایده ای در آن نیست. از تصرف به عنوان مسقط رد خیار عیب، در جایی که مبیع، حیوان باشد، مواردی استثناء شده است؛ از جمله اینکه اگر مشتری حیوانی را بخرد و شیرش را بدوشت و مانند آن، به دلیل ملکیت و از جهت اینکه مالکش شده خیار رد ساقط نمی شود.³

ب) مسقطات ارزش مبیع

در میان مذاهب اهل سنت، نظرات مختصری در این باره دیده شده است. مقدس در این رابطه می گوید: «اگر مشتری مبیع معیوب را بفروشد، سپس بخواهد ارزش را اخذ کند، ظاهر کلام خرقی این است که مشتری حق گرفتن ارزش را ندارد، به این معنی که مشتری مبیع معیوب را از بایع خرید و سپس مشتری آن مبیع را به شخصی ثالث فروخت و بعداً از بایع سابق

1 امین افندی، علی حیدر، (بی تا) درر الحکام فی شرح مجلة الأحکام، بیروت، دارالکتب العلمیه، ج ۱، ص ۲۹۵

2 نووی، یحیی بن شرف، روضة الطالبین و عمدة المفتین، بیروت، المکتب الإسلامی، ۱۴۱۲ق، ج ۳، ص ۴۷۸

3 حنبلی، ابراهیم بن محمد، المبدع فی شرح المقنع، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۸ق، ج ۴، ص ۸۶

طالب حق ارش ویا تاوان در برابری عیب مبیع شد حالا مشتری این حق را ندارد زیرا که فروختن مشتری مبیع را به شخصی ثالث دلالت به این می کند که مشتری به عیب مبیع راضی است، خواه آن را در حالت علم یا عدم علم به عیب به شخصی ثالث بفروشد و این موافق مذهب امام صاحب ابوحنیفه و امام صاحب شافعی هم است، برای اینکه امتناع رد به فعل مشتری است، بنابر نظر قاضی ابویوسف اگر بایع مبیع را با علم مشتری به عیب بفروشد، مشتری به خاطر رضایت به معیب حق ارش و تاوان را در برابری عیب مبیع ندارد و در صورت فروش آن با عدم علم مشتری به عیب، مشتری حق ارش را دارد. در فقه شافعی نیز تقصیر از جانب مشتری به عنوان مسقط ارش محسوب شده است»¹.

ب) مسقطات رد ارش و تاوان

دیدگاه فقهای حنفیه

حنفیه بر این عقیده اند که خیار عیب (رد و ارش) در این موارد ساقط می شود:

اول: اگر مشتری هنگام خریدن مبیع، عیب را ببیند و با علم به عیب آن را بخرد، دوم: مشتری بعد علم به عیب بدان راضی باشد، سوم: اگر مشتری بعد از اطلاع از عیب توسط شخصی ثالث، مبیع را بخرد، در این صورت حق خیار به سبب آن عیب را ندارد، در این مورد شرط است که مخبر عادل باشد، چهارم: اگر بایع خودش را از هر عیب بری کرده باشد و آن را بفروشد، پنجم: چنانچه مشتری در مبیع تصرف کند و ملاک، تصرف بعد از علم مشتری به عیب می باشد و مورد دیگر اینکه بایع عیب مبیع را هنگام بیع مشخص کند و مشتری با علم به عیب بپذیرد.²

دیدگاه فقهای مالکیه

در فقه مالکی مسقطات اقامه به عیب چهار مورد هستند: مسقط اول آنکه چیزی که بر رضایت مشتری به عیب دلالت دارد ظاهر شود، اعم از اینکه قول باشد، یا سکوت بعد اطلاع بر عیب و یا تصرف در مبیع بعد اطلاع بر عیب، مانند سوار شدن بر چهار پا و پوشیدن لباس، دوم: اینکه عیب زائل شود، سوم: از بین رفتن مبیع به موت یا آزاد کردن، یا از بین رفتن عین مبیع، مانند اینکه تلف شود، و مسقط چهارم اینکه عیب دیگری نزد مشتری حادث شود، در این صورت مشتری

¹ مقدسی، ابن قدامه، عبدالله بن أحمد، الشرح الكبير على متن المقنع، بيروت، دار الکتب العربی، ۱۴۰۵ق، ج ۴، ص ۱۱۷
² امین افندی، علی حیدر، (بی تا) درر الحکام فی شرح مجلة الأحکام، بیروت، دارالکتب العلمیه، ج ۱،

اگر بخواهد مبیع را رد می کند و ارش عیب حادث را به مشتری می دهد و اگر بخواهد مبیع را نگه می دارد و ارش عیب قدیم را از بایع می گیرد.¹

دیدگاه فقهای شافعیه

از نظر ماوردی اگر مشتری کالایی را بخرد و عیب قدیمی قبل از خریدن داشته باشد، از یکی از دو وضعیت خالی نیست؛ یا اینکه قبل بیع بدان علم داشته و یا علم نداشته است، پس اگر قبل بیع عالم به عیب باشد حق مشتری از عیب ساقط می شود، بنا بر این نه حق رد دارد و نه حق ارش، چون بیع مبیع با علم به عیب، رضایت به آن است و اگر قبل بیع عالم به عیب نباشد، عبید الله و ابن ابی لیلی معتقدند که مشتری حفر رجوع به بایع برای ارش را دارد، تا بوسیله آن نقض عیب جبران شود، شافعی و دیگر فقهاء معتقدند که حق رد و ارش ندارد، علت اختلاف در علت مانع از استحقاق ارش است.²

دیدگاه فقهای حنبلیه

نزد حنابله نیز، اگر مشتری قبل عیب مبیع علم داشته باشد، یا عیب بعد عقد حادث شود خیار ندارد، جز در کالاهای پیمانانه ای و مانند آن. علی رغم ماوردی که در خصوصی موارد اسقاط خیار عیب گذشت، لازم به ذکر است که در مورد اسقاط خیار تدلیس به تفصیل بحث نشده و از بین مذاهب امامیه و اهل سنت، حنابله سقوط خیار تدلیس را منحصر در دو مورد می دانند، از نظر آنان اگر بایع مبیع را به آنچه که قیمت به وسیله آن افزایش نمی یابد تدلیس کند. مانند پراگنده کردن مو- یا مشتری هنگام خرید، علم به تدلیس داشته باشد خیار ندارد.³

خلاصه نتیجه

از دیدگاه اهل تشیع و شافعیه ضابطه عیب کاهش قیمت مبیع به شماره می رود، در مقابل برخی از حنفیه، نقض عین مبیع را عیب می - دانند، حتی اگر سبب کاهش قیمت نشود و افزایش قیمت را

¹کاشف الغطاء، عباس بن حسن، منهل الغمام فی شرح شرائع الإسلام، نجف اشرف، عراق، ۱۴۲۴ق، ج ۱، ص ۱۷۶

²مامقانی، ملا عبدالله بن حسن نهاییه المقال فی تکملة غایة الامام، قم، مجمع الذخائر الإسلامی ۱۳۵۰ق، ص ۲۵۵

³تغلبی شیبانی، عبدالقادر بن عمر، نیل المأرب بشرح دلیل الطالب، کویت، مکتبه الفلاح، ۱۴۰۴ق، ج ۱، ص ۳۴۶

به همراه داشته باشد. برخی از مالکيه نيز از عيب به نقصان در مبيع تعبير می - کنند، اما از عبارت آنان نمی توان کاهش قيمت را به عنوان ضابطه عيب در نظر گرفت، زيرا عبارت آنان به صورت مطلق آمده است.

مطلب دوم: ضرر

منظور از مسئوليت مدنی توليد کنندگان مواد غذایی مجازات مرتکب تقصير نمی باشد بلکه هدف و مقصود جبران زیان و خسارت ناشی از آن می باشد. از سوی دیگر تا وقتی که زیانی وارد نشود، جبران ضرری و جود نخواهد داشت. از این لحاظ ما می توانیم ادعا نمود که اصل و اساس مسئوليت مدنی بر موجوديت ضرر است که پرداختن به تمام ابعاد ضرر از قدرت و حوصله بحث فعلی خارج خواهد بود، از این جهت در این مطلب به صورت مختصر اولاً تعریفی از ضرر می شود و در ادامه شروط ضرر قابل در خواست مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

جزء اول: مفهوم ضرر و اضرار

در این جزء روی موضوعات همچون معنی و مفهوم ضرر، و اضرار بحث می شود.

الف معنی ضرر و اضرار معنی ضرر: در لغت بمعنی (زیان) و نقصان و در اصطلاح الضرر: الحاق المفسدة بالغیر مطلقاً¹ اتر جمه: ضرر: عبارت است از الحاق مفسده بطور کامل به دیگران. معنی اضرار: مقابله الضرر بالضرر، أو إلحاق مفسدة بالغیر علی جهة المقابلة. آسیب با آسیب، یا آسیب رساند به غیر در مقابل ضرر که از جانب آن وارد شده بود.²

ب) مفهوم ضرر و اضرار

این دو لفظ، عبارت نبوی است که توسط امام مالک در کتاب «الموطأ» از عمر بن یحی از پدرش به طور مرسل و هم چنین توسط حاکم در کتاب «المستدرک» و بیهقی و دار قطنی از ابو سعید خدری و ابن ماجه از ابن عباس و عبادة بن صامت روایت شده است.

الفاظ یاد شده مشتمل بر دو حکم است:

1. حکم نخست: لاضرر: یعنی برای هیچ کسی جایز نیست که ابتداً به جان یا ناموس یا مال دیگر زیان وارد کند، زيرا الحاق زیان به غیر ستم است و ستم در اسلام حرام است. مقصود از حرام بودن الحاق ضرر و زیان به غیر اطلاق زیان و ضرر فاحش است، حتی

¹البورنو، محمد صدیق بن أحمد، الو جیز فی ایضاح قواعد الفقه الکلیه، ج ۳، ص ۲۵۱
²همان ص ۲۵۲

اگر زیان یاد شده ناشی از انجام عمل مباح باشد. بطور مثال، اگر کسی در خانه خود چاه یا فاضلابی حفر کند که با دیوار همسایه در تماس باشد، یا اینکه در خانه ی خود دیواری بنا کند که به طور کلی مانع نور از خانه ی همسایه شود در این دو مسأله با این که اقدام شخص در خانه و ملک خود مباح است اما چون به زیان فاحش به غیر یعنی همسایه می انجامد او از انجام این عمل باز داشته می شود. اما اگر عمل مباح به زیان اندک و غیر فاحش منجر شود نباید شخص را از انجام آن عمل مباح منع کرد. مانند این که کسی دیواری در خانه اش بنا کند که جلو یکی از پنجره های اتاق همسایه را بگیرد.

2. لاضرار: مقصود از این حکم این است که مقابله زیان با زیان جائر نیست، بلکه شخصی زیان دیده مکلف است که جهت دریافت جبران زیان وارده به دستگاه قضا مراجعه کند. بنا براین، اگر کسی اموالش مورد اتلاف واقع شود برای او جایز نیست که اموال شخصی اتلاف کننده را از بین ببرد، بلکه او باید جهت جبران زیان وارده به داد گاه مراجعه نماید.¹

جزء دوم: شروط ضرر

۱. ضرر باید واقعی باشد، یعنی قطعی بودن وقوع آن، این امر ما را به این امر سوق می دهد که جبران خسارت را باید بر اساس خسارتی که واقعاً رخ داده برآورد کرد، نه اینکه خسارت احتمالی یا فرضی باشد، زیرا او از جبران خسارت احتمالی خودداری می کند، امامی پذیرد.²

۲. آسیب و زیان باید جدی باشد. عده ای هم هستند که برای جبران خسارت جدی بودن را در نظر نمی گیرند، بلکه برای جبران آن کافی است که این خسارت محسوس باشد.

۳. خسارت و ضرر باید مستقیم و مباشر باشد، نه غیر مستقیم. به این معنی که ضرر مستقیماً بر چیزی وارد شود که و بخشی منفعت آنرا را از بین ببرد. که در این نوع ضرر شخصی مضیر مجبور به پرداخت جبران خساره می باشد. و ضرر غیر مستقیم ضرری است متعاقب ضرر اصلی وارد می شود که در این نوع ضرر شخص مکلف به جبران خساره وارده نمی باشد.

۴. ضرر باید موقعیت حقوقی شخص را مختل کرده باشد، و برای جبران خسارت، باید بر حق مشروع باشد، بدین معنی که جبران خسارت باید زمانی حاصل شود که خسارت به موقعیت قانونی مورد حمایت قانون تجاوز کند.

¹ ازیدان، عبدالکریم، مختصری در قواعد فقه، ۱۳۹۵، ص ۱۳۸

² عبد المجید الحکیم، الوجیز فی نظریة التزام، مطبعة وزارت التعليم العالی بغداد، ۱۹۸۰، ج ۱، ص ۲۱۳

۵. آن که خسارت با پول قابل جبران باشد یعنی خسارت که باید جبران شود با پول قابل جبران باشد.

که تفصیل ضرر در مبحث اول فصل چهارم ان شاء الله تعالی خواهد آمد.

مبحث دوم ارکان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان

چنانچه در مبحث ارکان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی مربوط به فقه اسلامی بود بیان شده برای تحقق مسئولیت مدنی و الزام جبران خسارت سه رکن لازمی میباشد ارتکاب فعل زیان بار ضرر و رابطه سببیت و اسباب سقوط خیار عیب همین گونه در نظام حقوقی افغانستان همان سه رکن ضروری است که در این مبحث طی چند مطلب به توضیح آن خواهیم پرداخت که در مطلب اول فعل زیان بار مورد بررسی قرار میگیرد و در مطلب دوم ضرر و در نهایت رابطه سببیت را از زیر نظر خواهیم گذرانید.

مطلب اول فعل زیان بار عیب مواد خوراکی

گرچه در فصل اول مفهوم مواد غذایی تولید و عرضه که هم شامل نظام حقوقی افغانستان بوده بیان شده در مبحث اول همین فصل که مرتبط میشود به فقه اسلامی مفهوم عیب از نظر فقه اسلامی واضح شده اکنون لازم میدانیم که مفهوم عیب شرایط و انواع آن را در نظام حقوقی افغانستان مورد بررسی قرار دهیم.

جزء اول: مفهوم عیب

در قانون حمایت از مستهلک افغانستان تعریفی از عیب نشده اما در ماده اول فقره ۱۱ جنس غیر مصون را این گونه تعریف نموده است که جنس غیر مصئون جنسی است که با وجود استفاده یا استعمال آن مطابق رهنمود داده شده سبب ایجاد ضرر جسمی مستهلک گردیده باشد از تعریف قانون گذار استنباط می گردد که جنس یک واژه عام بوده و در نظام حقوقی افغانستان شامل تمام محصولات میگردد اعم از محصولات غذایی و غیر غذایی و همچنین قانون مدنی نیز عیب را تعریف نکرد ولیکن در ماده اول قانون مدنی فقره دوم بیان نموده است که در صورت حکم قانون موجود نباشد محکمه مطابق فقه اسلامی به ویژه فقه حنفی حکم را صادر نماید؛ برای مفهوم عیب

با استناد به ماده مزبور رجوع مینمایم به فقه اسلامی و در فقه عیب را چنین تعریف نموده است که: «عیب عبارت است از آن چیزی که نزد تجار و اهل خبره نقصانی در ثمن مبیع به بار آورد. ۲ به طور خلاصه میتوان گفت که مواد خوراکی زمانی معیوب تلقی میگردد که سلامت آن به گونه ای که افراد انتظار آن را داشته باشند نبوده باشد. سلامت محصولات خوراکی شامل امنیت فرآورده آن نیز می گردد. اگر فرآورده متضمن ایجاد خطر خسارت مالی و جسمانی باشد امکان دارد غیر سالم و خطرناک شناخته شود. اوضاع، احوال، نحوه و منظوری که تولیدات بر مبنای آنها راهی بازار شده است؛ یعنی آنچه که انجام آن به صورت منطقی و معقول در مورد تولیدات مورد انتظار تمام مصرف کنندگان باشد اگر بر اساس انتظار عموم مصرف کنندگان نباشد محصولات معیوب شناخته میشود با استناد از ماده ۱۰۹۷ قانون مدنی وقفه به صورت جمع بندی می توان عیب را در نظام حقوقی افغانستان این گونه تعریف نمایم که عیب آن است که کالا وقت تسلیم از صفت های که وجود آن نزد خریدار دارای اهمیت ویژه بود خالی باشد یا در آن عیبی مشاهده گردد که سبب کاهش قیمت یا منفعت آن حسب مقصود اصلی معامله یا ظاهر شنی و یا هدف که به آن آماده گردیده شو

جزء دوم شرایط موجود بودن عیب

در این بند روی موضوعات همچون شرایط موجود بودن عیب مواد خوراکی بحث میشود که در جزء اول آن مخفی بودن عیب مورد بررسی قرار میگردد و در جزء دوم آن ورد ضرر به واسطه همان عیب و در ادامه وقت بروز عیب.

الف) مخفی بودن عیب

در نظام حقوقی افغانستان میتوان عیب موجود در مواد غذایی را به عیب مخفی و آشکار تقسیم نمود که در صورت ظاهر بودن عیب و علم خریدار دیگر حق ندارد که برای در یافت جبران خسارت ناشی از عیب ظاهر به فروشنده مراجعه نماید چراکه خویش مقصر است و سبب زیان وارده خود آن بوده نه فروشنده مواد غذایی که سلامت محصولات غذایی را به صورت صریحی یا ضمنی پذیرفته باشد به عنوان مثال فردی یک کیک تاریخ گذشته را با وجود دیدن اینکه تاریخ آن گذشته است از دوکان میخرد و می خورد از اثر استفاده این کیک بر آن ضرر وارد میگردد در این جا ما نمیتواند مقصر دوکان دار را بیدانیم زیرا که خود مصرف کننده مقصر است نه وی.

در مورد عیب پنهانی باید فروشنده و تولید کننده خریدار از تمام عیب مخفی محصولات خوراکی آگاه سازند در غیر این صورت مسئول خواهند بود قانون مدنی افغانستان در این زمینه بیان میدارد که خیار عیب هنگامی ثابت می گردد که خریدار در وقت عقد و قبض اطلاع نداشته باشد چرا که عدم رضایت خریدار و دیگر اسباب بروز خیار عیب در صورت تحقق می یابد که خریدار از وجود عیب آگاهی نداشته باشد. اگر آگاهی داشته باشد دیگر حق خیار عیب را ندارد بر این اصلی همان استثنای که در حقوق ایران وارد شده بود می توان نیز در حقوق افغانستان قابل پذیرش باشد.¹

ب) ورد ضرر به واسطه عیب

شرط دوم برای معیوب شمردن محصولات غذایی ورد ضرر به اثر استفاده همان محصول است تا اینکه بتوان تولید کننده فروشنده آن را مسئول ضررهای وارد شده شناخت بر این اساس اگر عیب موجود در محصولات خوراکی منجر به ضرر نشود برای مشتری تنها حق فسخ است قانون مدنی افغانستان در ماده ۶۸۶ بیان میدارد هرگاه متصرالیه عقدی را به خیار عیب نقض نماید عقد فسخ گردیده رد مبیع در حال قبض و مطالبه ثمن در صورتی که پرداخته شده باشد لازم میگردد بحث بیشتر این موضوع را واگذار مینمایم به گفتار بعدی که همان ورد ضرر است.²

(ج) وقت بروز عیب

شرطی دیگر برای تحقق مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی وقت بروز آن عیب میبوده باشد. در قانون مدنی افغانستان در ماده ۶۸۴ خود چنین بیان میدارد عیب وقتی موجب خیار شده میتواند که قبل از عقد موجود بوده و در قیمت مبیع مؤثر باشد از ماده فوق استنباط میشود که عیب قبل از عقد و یا قبل از قبض در محصولات غذایی موجود بوده باشد پس در صورتی که عیب مزبور بعد از عقد و قبض نزد خریدار بروز نماید محصولات معیوب شمردن میگردد چرا که بروز عیب در آن محصولات بعد از تسلیم شدن در حکم معیوب شدن محصول نزد دارنده آن است و ضرر متوجه دارنده می گردد.

جزء سوم انواع عیب

در قانون مدنی اصل بر این است که محصولات تولید شده پیش از این که راهی بازار شوند باید مراحل ارزیابی و بازرسی فنی خویش را بگذرانند و علایم هشدار در صورت ضرورت بر روی

¹قانون مدنی، افغانستان، ماده ۶۸۴ فقر ۲

²عبد الله، نظام الدین، حقوق وجایب، انتشارات سعید، کابل، ۱۳۹۱، ج ۳، ص ۲۴۵

آنها نصب شود و شیوه های استفاده ارائه گردد. عیوب محصولات امکان دارد مربوط باشد به مرحله طرحی مرحله تولید و مرحله ارائه اطلاعات و هشدارها لازم که در این جزء روی آن بحث خواهد شد.¹

الف) عیب در مرحله طرح

زمان تولید محصولات تولید کننده باید از دانش و مهارتهای خاص مربوطه استفاده نماید در صورت عدم توجه ای که از جانب تولید کننده صورت میگیرد سبب میشود که محصولات معیوب طرح ریزی شود و این طرح ریزی سبب تولید محصولات معیوب خواهد شده که در اثر مصرف آنها حتماً به مصرف کنندگان زیان میرسد قانون حمایت از مستهلك افغانستان در ماده ششم بند دوم خود بیان میکند تولید کننده مکلف است از مطابقت جنس یا خدمات با مقررات تخنیکي استانداردهای² اجباری اطمینان حاصل و بعد از آن جنس یا خدمت را ارائه نماید از ماده فوق می توان چنین استناد کرد که هرگاه تولید کننده معیارهای که استاندارد در کشور مروج است در مرحله تولید محصولات خود مدنظر نگرد مسئول عواقب بعدی آن خواهد مگر این که ثابت نماید عیب در هنگام طرح ریزی از نظر کار شناسان قابل پیش بینی نبوده است عین همین مطلب را میتوان از ماده ۱۰۴ قانون قراردادهای تجارتي و فروش اموال افغانستان استنباط نمی که قانون مزبور بیان میکنند ۲ هر نمونه و مودلی که جزء اساسی معامله را تشکیل بدهد، ضمانت صریح را مبنی بر این که تمام اموال مطابق نمونه و مودل میباشد به وجود می آورد.³ طرح ریزی محصولات غذایی باید مطابق به استانداردهای ملی کشور باشد به عنوان مثال استفاده در ترکیب مواد خوراکی از رنگهای که از طرف وزارت صحت عامه برای آن اجازه داده شده است.

ب) عیب در مرحله تولید

با پیچیده و تخصصی شدن در مراحل تولید ممکن عیب در مرحله تولید مواد خوراکی رخ داده باشد که می توان این عیب تقصیر تولید کننده باشد عدم تولید محصولات مطابق به معیارهای جهانی که تشخیص این گونه عیوب به مصرف کنندگان هرروز دشوار بر می گردد.⁴ چه بسا که عیوب محصولات آشکار نباشد و به تدریج در فرایند مصرف ظاهر گردد از این جهت قانون قراردادهای تجارتي و فروش اموال برای این دشواری پیش بینی های لازم را کرده است که در ماده ۱۰۵ فقر

¹قانون مدنی، ماده ۶۸۶

²قانون مدنی افغانستان، ماده ۶۸۴ فقره ۱

³عبد الله، نظام الدین، پیشین، ص ۲۴۵

⁴قانون حمایت از مستهلك، افغانستان، ماده ۶ فقر ۲

1 خود بیان میدارد هرگاه نمونه یا مدل دارای چنان عیب مخفی باشد که خریدار در وقت عقد قرارداد از آن مطلع نگردد مع الوصف مالی که از طرف فروشنده تحویل داده می شود. باید با معیار کیفیت عادی مال مشابه مطابقت داشته باشد تحویل دهی اموالی که مطابق نمونه ناقص صورت می گیرد، ایفای تعهدات فروشنده تلقی شده نمیتواند این حکم بیان شده جوابی به نیاز روزافزون مصرف کنندگان است که از عیوب مخفی محصولات در هنگام تولید رخ داد و آن متضرر میشوند و در زمان مصرف و کاربرد محصولات غذایی از آن گاهی پیدا میکنند اما مشکلی که در این مورد وجود دارد آن است شاید محصولات نیازی که مدنظر خاص مصرف کننده بوده است برآورده نسازد از این لحاظ بعد از استفاده از محصولات غذایی رضایت کامل نداشته باشد و آن را معیوب به حساب بیاورد در این صورت تولید کننده متضرر می شود که سبب بر هم خوردن تعادل قراردادی به زبان تولید کننده است. قانون گذار افغانستان برای جلوگیری از این بی عدالتی حکم کرده است که در صورتی که محصولات تولید شده به حداقل معیار کیفیت عادی مال مشابه را دارا باشد اگرچه خریدار از آن رضایت کامل نداشته باشد محصولات دارای عیب نیستند. مثال برای آن در مبحث مربوط به حقوق ایران بیان نمودیم و دیگر ضرورت به تکرار نیست.²

(ج) عیب در مرحله اعلانات تجاری

حق اطلاع رسانی از این دیدگاه که زمینه را برای قرارداد و اعمال درست اراده مستهلك مهیا مینماید، از مهم ترین و اساسی ترین حق مستهلك است. در ضمن این حق مربوط به مرحله قبل از قرارداد از این جهت بیشترین جنبه حمایتی سوگیرانه دارد بر خلاف حقوق بعد از انعقاد قرارداد که جنبه حمایتی جبرانی دارد. آگاهی رسانی کامل و صحیح به مصرف کنندگان بیانگر وجود اعتقاد به درک و توانایی دفاع از سود خویش می باشد. با این ویژگی توجه قانون در ضرورت ارائه اطلاعات له مصرف کنندگان تنها امکان جلوگیری از زبان را به آنها اعطا می کند. از این جهت مناسب ترین راه حل برای حمایت از حقوق مصرف کننده و تأمین رضایت آن آگاهی دهی درست در زمینه ویژگی اساسی موضوع عقد و شیوه استفاده از آن میبوده باشد. این آگاهی دهی برای حمایت از مستهلك و جلوگیری از وارد شدن زیان به مصرف کننده مواد خوراکی لازمی است. چراکه اگرچه حمایت از مستهلك بسیار وسیع بوده و حتی بر فرض اینکه آگاهی کامل در مورد استفاده محصولات غذایی برای آن داد شده است باز متضرر سوء استفاده ها خواهد بود که توان

¹قانون قراردادهای تجاری و فروش اموال افغانستان، ماده ۱۰۴، فقرة ۲

²همان ماده ۱۰۵، فقرة ۲

مقابله با تولید کننده و عرضه کننده را نخواهد داشت. بر این اساس قانون گذار افغانستان تلاش که مقابله مستقیم با این گونه سوء استفاده ها دارد.¹ از این جهت قانون گذار حق اطلاع رسانی را یکی از حقوق مسلم و اصلی مصرف کننده به رسمیت شناخته است. که در ماده ۲ خود بیان میدارد آگاهی مستهلك در مورد جنس یا خدمت از طریق ارائه معلومات توسط عرضه کننده آنها، حصول اطمینان مستهلك از کیفیت جنس یا خدمت از ماده فوق می توان استفاده کرد که در صورت که تولید کننده و عرضه کننده محصولات غذایی نحوه مصرف آن را به طریقه درست به مصرف کننده بیان نکنند. در این صورت مسئولیت خواهند داشت به عنوان مثال بیسکویت که مدت مصرف یک هفته بود و این آگاهی را تولید کننده و عرضه کننده به مصرف کننده رسانید مصرف کننده بیسکویت مزبور دو هفته نگهداری نمود و بعداً آن را استفاده کرد در اثر مصرف آن متضرر شده در این صورت تولید کننده و عرضه کننده مسئول شناخته شده و باید جبران خسارت را پرداخت نمایند.²

مطلب دوم ضرر

ورد زبان دومین رکن از ارکان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد غذایی است که در اثر تقصیر و یا خطا زبان به دیگری وارد گردد تا اینکه وی مسئولیت جبران زیانهای وارده داشته باشد قانون مدنی افغانستان در این زمینه بیان میدارد که هرگاه به اثر خطا و یا تقصیر ضرری به غیر عاید گردد مرتکب به جبران خسارت مکلف می باشد. از ماده فوق چنین استنباط میگردد که ورود ضرر برای تحقق مسئولیت مدنی اهمیت داشته و یکی از شرایط آن شناخته میشود که در این گفتار روی مفهوم ضرر در حقوق، افغانستان، انواع و شرایط آن بحثخواهد شد.

جزء اول مفهوم و انواع ضرر

در این برای درک بهتر ضرر لازم میدانیم که ضرر تعریف شود و انواع آن نیز بیان گردد که در جزء اول این بند ضرر تعریف میگردد و در جزء دوم آن انواع ضرر به صورت مختصر بیان خواهد شد.

¹صادقی، محمود و حسامی زینب حمایت از حقوق مصرف کننده در قراردادهای مشارکتی زمانی ۱۳۹۷ فصلنامه دیدگاه های حقوق قضایی شماره ۸۱، ۱۱۸

²قانون حمایت از مستهلك افغانستان، ماده ۲

(الف) مفهوم ضرر

ضرر در لغت به معنی گزند و زیان تنگنا خسارت به شخص یا اموال ضرر در اصطلاح به همان معنای لغوی خود به کار رفته است و در قوانین افغانستان از ضرر تعریفی نشده است اما قانون مدنی در ماده ۷۷۹ خود ضرر را به معنی لغوی آن به کاربرد است که بیان میدارد: محکمه جبران خسارت را به تناسب ضرر عائد تعیین می نماید، مشروط بر آنکه ضرر مذکور مستقیماً از فعل مضر نشئت کرده باشد. برخی ها ضرر را چنین تعریف کرده اند: «ضرر عبارت است از زیان وارده بر شخص^۱.... و آن هرگونه کاهش در کمیت با کیفیت مال شخص زیان دیده که در باب تعهدات از عدم انجام تعهد یا تأخیر در انجام آن ناشی می شود. به طور خلاصه حقوقدانان افغانستان ضرر را به مفهوم عرفی آن قابل پذیرش میدانند که مفهوم عرفی آن در مبحث مربوط به حقوق ایران بیان شد.

ب : انواع ضرر

ضرری که به فرد وارد میگردد به اعتبار موضوع به سه نوع مادی معنوی و بدنی میباشد. ضرر مادی نیز بر دو نوع است ضرر مثبت همان از بین رفتن مال که وجود داشته است و ضرر منفی همان عدم النفع است برای روشن شدن بهتر موضوع اولاً انواع ضرر مادی سپس ضرر معنوی و در ادامه ضرر بدنی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.^۲

۱. **ضرر بدنی**؛ همان گونه که قبل در فقه بیان شد اولین ضرری در اثر استفاده مواد غذایی به نظر می رسد همان ضرر جسمانی است. اما جبران این زیان عیناً قابل امکان نیست از همین جهت قانون گذار افغانستان برای آن جبران مالی را با پیروی از فقه اسلامی پیش بینی نموده است و قانون مدنی در ماده ۷۷۴ خود بیان میدارد^۳ شخصی که مرتکب فعل مضر از قبیل قتل، جرح ضرب و یا دیگر انواع اذیت بر نفس گردد به جبران خسارت وارده مکلف میباشد ضرر جسمانی گاهی سبب زبانهای مالی میگردد مانند هزینه تداوی و برخی وقت ها به طور درد و رنج آشکار می شود مانند از بین رفتن زیبایی که در اثر منفجر شدن بسته شیر در دست مصرف کننده سبب صدمه صورت آن می شود و بعضی وقتها امکان دارد که ضرر جسمانی مرکب از ضرر مادی

^۱قانون مدنی، ۷۷۹

^۲قاسمی، عبدالخالق، مسئولیت مدنی ناشی از نقض قرارداد انتشارات دانشگاه کاتب، کابل، ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۱۹۷

^۳قانون مدنی، ماده ۷۷۴

و معنوی باشد مانند از بین رفتن زیبایی و هزینه تداوی آن که در ذیل ضررهای مادی و معنوی را مورد بررسی قرار می‌دهیم. ضرر مالی؛ ضرر مالی عبارت از ضرری است که به پول قابل تقویم باشد^۱ و به عبارت دیگر ضرر مالی عبارت از ضرری است که در نتیجه از بین رفتن اعیان و اموال یا کمی در قسمت ارزش آن مال و ملکیت معنوی یا از بین رفتن منفعت و حق مشروع اشخاص به آنان وارد گردد. از دید حقوق دانان افغانستان و همچنین در میان تمام فقها شک نیست که هر فردی مالی دیگر را از بین ببرد باید مسئول باشد و جبران خسارت را پرداخت نماید. قانون مدنی افغانستان در این مورد بیان میکند که فردی که مال دیگر را از بین ببرد مسئول جبران زیان آن است ماده (۷۵۸) هم چگونه ائتلاف مال را غیر ضامن می‌پندارد. (ماده ۷۵۹ در هر صورت هنگامی که فعل یا ترک فعل فردی موجب از بین رفتن خود مال منفعت مالی حقوق مالی یا کاهش قیمت مال دیگر گردد بر مبانی قواعد عمومی مسئولیت مدنی ملزم به جبران آن زیان بوده و بایستی آن را جبران کند و در مورد مصداق ضرر مالی در بحث تولید و عرضه مواد غذایی معیوب در حقوق ایران مثالها بیان شد و میتوان آن مثالها در نظام حقوقی افغانستان قابل تطبیق باشد.^۲

۲. **ضرر معنوی:** عبارت از ضرری است که به حیثیت و اعتبار اشخاص وارد می‌گردد و یا اینکه سبب صدمه روحی به آن شود بر اساس این تعریف ضرر معنوی دو نوع است یکی زیانهای مربوط به حیثیت و اعتبار شخص دوم زیانهای مربوط به لطمه زدن به عواطف و ایجاد درد و رنج روحی که فردی متضرر با از دست دادن عزیزان خود آنها را متحمل می‌گردد. این تعریفی که از ضرر شد جامع نیست چون شامل تمام مصداق خسارت معنوی نمیشود و به طور خلاصه می‌توان زیان معنوی را این گونه تعریف نمود: «خسارت معنوی عبارت از خسارت وارده به حیثیت یا اعتبار، شخصیت، جسم روح آزادی و هر حق دیگر قانونی فرد که جنبه مادی ندارد. در مورد اینکه ضرر معنوی قابل جبران به مال است و یا خیر؟ همان گونه که در حقوق ایران بیان شده برخی آن را قبول دارند و برخی دیگر آن را نمی‌پذیرند و در نظام حقوق افغانستان ضرر معنوی قابل جبران است چنانچه که قانون مدنی بیان می‌نماید: ۱- جبران خسارت شامل سنجش ضرر معنوی نیز میباشد^۳ در جزء اول ماده فوق به صورت واضح ضرر معنوی را مانند ضرر مادی قابل جبران دانسته است. حتی ضررهای وارده بر اقارب متضرر را نیز از جمله

^۱ حسینی نژاد حسینقلی مسئولیت مدنی انتشارات مجد، ۱۳۸۹، ج ۱، ص ۷۶

^۲ قانون مدنی، ماده ۷۷۸

^۳ همان، ص ۶۱

ضررهای مسلم و مورد قبول قرارداد است که بیان می‌کند: ۲- اگر به سبب وفات شخص که مورد تعدی واقع گردیده ضرر معنوی به زوج و اقارب وی عاید گردد، بر اساس ماده محکمه میتواند برای زوج و اقارب تا درجه دوم به جبران خسارت حکم نماید. مزبور هرگاه به اثر فوت متضرر یا دیگر صدمات وارد شده بر آن به صورت غیر مستقیم به اقارب وی زبان برسد محکمه تنها نسبت به جبران ضرر معنوی زوج و نزدیکان آن تا درجه دوم مانند پدر مادر جد جده ولد ولد و برادران و خواهر آن رأی صادر میکند سایر اقارب آن اگرچه گرفتار الم روحی و زبان معنوی ناشی از فقدان مرحوم شده باشند نمیتوانند طلب جبران خسارت معنوی کنند. همان گونه میتوان درخواست جبران خسارت از اشخاص حقوقی کرد مانند سوی استفاده از مارک یک شرکت صاحب شهرت که سبب از بین رفتن اعتبار آن گردد متقلب باید جبران خسارت معنوی نماید.¹

جزء دوم: شرایط ضرر

ضررهای وارده به متضرر با توجه به اساس اصول حاکم در زمینه مسئولیت مدنی و حمایت از مستهلک بایستی جبران شود. از طرفی نیز هر خسارتی سبب مسئولیت مدنی تولید کننده مواد غذایی قابل در خواست نیست بلکه قابلیت در خواست بودن آن منوط به یک سلسله شرایطی است که موضوع بررسی این بند را تجزیه و تحلیل آن شرطها تشکیل مدهد.²

الف) مسلم بودن ضرر

ورود زبان یکی از شروط اساسی جبران خسارت است و باید ضرری وارد شده باشد تا اینکه متضرر بتواند در خواست جبران خسارت نماید تنها تقصیر سبب جبران ضرر نمیگردد بلکه مقتضی آن را فراهم می‌نماید از این جهت هنگامی متضرر میتواند مطالبه جبران خسارت کند که ثابت نماید در اثر تقصیر فعل زیان بار آن بر وی ضرر رسیده است قانون مدنی افغانستان در این زمینه بیان مینماید هرگاه به اثر تقصیر و یا خطا ضرری به غیر عاید گردد مرتکب به جبران خسارت مکلف میباشد همان گونه بیان شده هدف از مسلم بودن این است که ضرر حتمی باشد و

¹همان، فقر ۲

²شهیدی، مهدی آثار قراردادها و تعهدات انتشارات مجد، ۱۳۹۵، ج ۷، ص ۶۷

ضررهای احتمالی و آینده را نمی جبران کرد مانند اینکه فردی به اثر استفاده مواد غذایی فاسد مریض گردد تنها هزینه تداوی آن قابل جبران است و بس.¹

ب: مستقیم بودن ضرر

مقصود از مستقیم بودن ضرر این است که ضرر بدون واسطه از فعل عامل آن ناشی شده باشد و به زیان دیده زیانی وارد نماید یعنی این بین فعل عامل و زیان حادثه دیگر وجود نداشته باشد قانون گذار افغانستان مستقیم بودن را یکی از ارکان اساسی قابلیت در خواست جبران ضرر دانسته است و بیان می کند: «محکمه جبران خسارت را به تناسب ضرر عائد تعیین مینماید مشروط بر این که ضرر مذکور مستقیماً از فعل مضر نشئت کرده باشد بنابراین میتوان گفت که در حقوق افغانستان هرگاه بین تقصیر عامل ضرر و زیان وارده رابطه علیت بدون واسطه وجود داشته باشد متخلف ملزم به جبران آن زیان است. به عنوان مثال فردی مواد خوراکی معیوب را به دیگری بفروش برساند و مصرف کننده در اثر استفاده آن مریض گردد و توان کار کردن را از دست بدهد فروشند باید جبران خسارت نماید.²

ج) عدم جبران ضرر

علی القاعده ضرری قابل جبران است که قبلاً جبران نشده باشد. افزون بر این متضرر نمی تواند در خواست جبران زیانی کند که قبلاً جبران شده است.³ یعنی اینکه فرد متضرر نمیتواند برای یک ضرر دو بار جبران خسارت اخذ نماید. از این جهت اگر زیان وارده به متضرر به نحوی جبران گردد ضرر از بین رفته و دو بار نمی تواند آن را درخواست کند زیرا که مقصود اصلی از بنیان گذار مسئولیت مدنی وسیله جبران زیان و بازگرداندن حالت سابق زیان دیده است نه ابزار اکتساب و ازدیاد مال توسط متضرر از این جهت هرگاه زیان وارده قبلاً به هر طریقی که جبران شده باشد متضرر حق در خواست دوباره آن را نخواهد داشت؛ چراکه با جبران شدن خسارت هدف مسئولیت مدنی از بین رفت و به دنبال آن نیز حکم از بین می رود.

¹قاسمی، عبدالخالق، پیشین، ص ۲۲۰

²ماده ۸۷۹ قانون مدنی افغانستان و ماده ۸ و ۲۳ قانون بیمه افغانستان قابل استناد است.

³رجوع شود به ماه ۸ و ۲۳ قانون بیمه افغانستان

د) قابل پیش بینی بودن ضرر

شرط دیگری که بر مبنای آن میتوان در خواست جبران خسارت نمود قابل پیش بینی بودن آن ضرر است. در نظام حقوقی افغانستان علی الاصل طرفین معامله در وقت انعقاد عقد بر زبان ناشی از نقض قرارداد به توافق می رسند و بر مبنای آن مختلف مسئول جبران زیانهای وارده است که در قرارداد تبعی قبلاً پیش بینی نموده اند. از طرف دیگر نیز امکان دارد طرفین بر زبانهای ناشی از نقض توافق ننموده باشند؛ اما در هنگام انعقاد معامله زبان برای طرفین قابل پیش بینی باشد در این گونه حالتی بر اساس شرط قابل پیش بینی متعهدی که بر تعهدش عمل نکرده است مجبور به جبران زبانی است که قبلاً قابل پیش بینی بوده است.

نکته قابل توجه این است که مدعی بایست به اثبات برساند که زبان حاصله در وقت عقد برای فرد ناقض قابل پیش بینی بوده است و عهدشکن را تنها مسئول زبانی میتواند دانست که برای آن قابل پیش بینی بوده یا عرف آن را قابل پیش بینی بداند از این جهت متضرر غیر متعارف و دور از انتظار که به علت غیر متعارف و مخصوص دعوی بستگی دارد از متعهدی که از اجرای تعهد خود امتناع ورزد است نمی توان در خواست کرد قانون اصول نامه تجارت افغانستان در این مورد بیان میدارد اگر عدم ایفای تعهد در اثر علتی باشد که قبلاً قابل پیش بینی نبوده متعهد به هیچ نوع جبران خسارت مکلف شده نمیتواند بنابراین چنان که مصرف کننده مواد غذایی حساسیت ویژه خود را داشته باشد که دیگران آن را نداشته باشند نمیتواند به فروشنده مراجعه نماید و از آن در خواست جبران خسارت کند.

مطلب سوم: رابطه سببیت

سومین رکن از ارکان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد غذایی در نظام حقوقی افغانستان رابطه سببیت است. میان زیان وارده و تقصیر عامل ضرر تنها ورود ضرر به مصرف کننده مواد غذایی و ارتکاب تقصیر تولید کننده سبب تحقق مسئولیت نمیگردد بلکه علاوه بر آن باید رابطه سببیت بین زیان وارده و ارتکاب تقصیر زیان زننده وجود داشته باشد از این رو بحث فرصت بیشتر میطلب که از حوصله این بحث خارج است و آن را به قواعد عمومی مسئولیت مدنی در نظام حقوقی افغانستان می سپاریم در این گفتار ابتدا به لزوم برقراری رابطه مذکور می پردازیم و در

ادامه امکان احراز علمی رابطه و نامعین بودن سبب بین چند نفر تولید کننده و دفاع تولید کنند بحث می شود.¹

جزء اول: لزوم برقراری رابطه سببیت و عدم احراز علمی آن

در این بند روی موضوعات همچون لزوم برقراری بر رابطه سببیت و عدم احراز علمی رابطه سببیت بحث می که در جزء اول آن لزوم برقراری رابطه سببیت و در جزء دو آن عدم احراز علمی رابطه سببیت.

الف) لزوم برقراری رابطه سببیت

با استناد ماده ۷۷۹ قانون مدنی افغانستان هدف از رابطه سببیت این میبوده باشد که زیان وارده نتیجه مستقیم تقصیر ارتکاب فعل مضر شخص باشد؛ یعنی اینکه تقصیر فرد علت زیان وارده باشد تا اینکه محکمه شخص را ناچار به پرداخت جبران خسارت نماید در غیر این صورت نمیتوان شخص را مجبور ساخت تا اینکه زبان وارده را جبران کند در زمینه مواد غذایی ممکن است یک مواد خوراکی معیوب تولید شود و بعد از چندین واسطه بر مصرف کننده برسد و در اثر استفاده آن متضرر گردد در این صورت باید رابطه سببیت را ثابت نماید که زیان وارده مستقیماً ناشی از فعل تولید کننده بوده است. در این باره قاضی برای احراز این سببیت عرفی به اوضاع و احوال خواهد نگاه کرد و مثال آن در مبحث مربوط به حقوق ایران بیان شد.²

ب) عدم احراز علمی آن

به موجب ماده ۹۸۷ قانون مدنی افغانستان کسی مدعی ضرر و خواهان جبران خسارت است باید در پیشگاه محکمه آن را به اثبات برسان؛ چرا که او مدعی است و مدعی باید خواسته خود را نزد محکمه ثابت نماید. اثبات تقصیر در اکثریت موارد آسان است اما در مورد مواد خوراکی اثبات تقصیر تولید کننده کاری است دشوار که مصرف کننده را ناچار میسازد تا به نظر کارشناس مراجعه نماید و کارشناس هم نمی تواند نظر دقیق در این مورد ابراز کند و محکمه باید به دلایل قانع کنند حکم صادر کند در مورد نبود دلایل باید به نظر کارشناس حکم را صادر کند که در چنین مورد مدعی متضرر به بی حقی محکوم میشود وجدان حقوقی این را نمی پذیرد از این جهت پیشنهاد می گردد که در موارد مواد غذایی آنجا که مصرف این گونه فرآورده در ارتباط مستقیم به

¹ اصول نامه تجارت، افغانستان، ماده ۵۹۴

² رسولی، عبدالحسین، قواعد عمومی قراردادها، انتشارات فرهنگ، ۱۳۹۸، ج ۳، ص ۲۴۴

سلامت انسان است قاضی احوال و اوضاع مخصوص دعوا سلامتی مدعی را پیش از مصرف و بعد از مصرف اماره قرار داده و مدعی را از مشکل اثبات تقصیر برهاند.

جزء دوم: نامعین بودن سبب بین چند نفر تولید کننده و دفاع تولید کننده از قطع رابطه سببیت

در این بند روی موضوعات همچون نامعین بودن سبب بین چند نفر تولید کننده و دفاع تولید کننده از قطع رابطه سببیت بحث میشود که در جزء اول نامعین بودن سبب بین چندین نفر تولید کننده مورد بررسی قرار میگیرد و

در ادامه دفاع تولید کننده از اینکه بین آن و ضرر وارده رابطه سببیت وجود نداشته است.

الف) نامعین بودن سبب بین چند نفر تولید کننده

همان گونه که در بحث حقوق ایران بیان شد ممکن چند نفر تولید کننده در تولید مواد غذایی دخل باشند و در نهایتاً عیبی که در قسمتی از محصولات خوراکی وجود دارد منجر به آسیبی برای مصرف کننده آن شود و با اینکه رابطه سببیت میان ضرر و فعل مضر محرز و حتمی است مصرف کننده نتواند اثبات کند که ضرر از سوی کدام یکی از تولید کنندگان وارد شده است. در چنین صورت اولین فرضیه که به ذهن می رسد اینکه رابطه سببیت وجود ندارد نباید تولید کنندگان را مسئول دانست این امر با استناد ماده ۳۷ کد جزایی افغانستان قابل استناد است که بیان میدارد: ۱- شخص از جرمی که نتیجه عمل وی نباشد مسئول شناخته نمی شود. اما این فرضیه در مورد عیب ناشی از تولید مواد خوراکی تولید کنندگان عادلانه نیست از همین جهت حقوقدانان امریکا در جستجوی نظریه جدید بر آمدن که تفصیل آن قبلاً بیان شد و پیشنهاد میشود که نظریه جدید در نظام حقوقی افغانستان باید جایگاه پیدا کند.

ب) دفاع تولید کننده از قطع رابطه

تولید کننده و عرضه کننده مواد خوراکی زمانی که در مقام مدعی علیه قرار بگیرد میتواند مانند سایر مدعی علیه ها از خود دفاع کنند و عیب را ناشی از سبب خارجی بدانند قانون مدنی افغانستان در مورد سبب خارجی بیان میکنند که هرگاه شخص ثابت نماید که ضرر عایدی ناشی از سبب خارجی بدون مداخله وی یا از حادثه غیر مترقبه یا ناشی از اسباب مجبره بوده و یا به سبب خطای شخص متضرر یا از غیر نشئت کرده است به ضمان مکلف نمیگردد مگر این که قانون یا موافقت طرفین به خلاف آن حکم نماید. از ظاهر این ماده استنباط میشود که سبب خارجی قوه قاهره حادثه غیر قابل پیش بینی شده تقصیر متضرر و تقصیر شخص ثالث است؛ به عبارت دیگر از ظاهر

ماده در عرض هم بودن آنها درک می‌گردد در حالتی که این گونه نیست، بلکه سبب خارجی مقسم یا عام است و قوه قاهره حادثه غیر قابل پیش بینی تقصیر شخص ثالث و تقصیر خود متضرر از اقسام و یا مصادیق آن است. اگر سبب خارجی در تولید محصولات غذایی ایجاد زبان نماید، سبب نفی کامل مسئولیت تولید کننده یا همان مدعی علیه میشود؛ به عنوان مثال فردی یک مواد غذایی فاسد را بفروشد و مصرف کننده آن را استفاده نماید قبل از این که مواد خوراکی حزم شود شخص دیگری مصرف کننده را به شلیک گلوله ببندد و فرد در اثر شلیک فوت کنند در این صورت نمیتوان فروشنده را مسئول دانست بلکه تمام مسئولیت بر می‌گردد به شخص سوم که همان شلیک کننده گلوله است و بحث در مورد این سه سبب خارجی بیان شد.¹

¹ کد جزا، افغانستان، ماده ۳۷، فقر ۱

**فصل چهارم: آثار مسئولیت مدنی تولید کنند
گاه مواد خوراکی در فقه و قوانین
افغانستان**

زمانی که تمام ارکان و شرایط مسئولیت مدنی یکی جمع شده باشد، در این صورت خریدار مواد خوراکی حق پیدا می‌کند که در خواست جبران خسارتی نماید که توسط آن او ضرر دیده است، تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی معیوب نیز به عنوان عامل ضرر، ملزم می‌شوند تا اینکه ضرری را که به وجود آورده‌اند جبران کنند. از لحاظ جبران ضرر به عنوان یکی از موضوعات مهم مسئولیت مدنی تولیدکنندگان و نتیجه آن مورد بررسی قرار خواهد گرفت. از طرفی امکان دارد که تولیدکننده و عرضه‌کننده مواد خوراکی، از جهت پیشروی از مسئولیت‌های خود، با طرف‌های معامله خود یا کسانی که در آینده احتمال دارد ضرر ببینند، در خصوص مسئولیت خود قرار دادی منعقد نمی‌کنند و مسئولیت خود را محدود و یا هم‌کامل از بین می‌برند یا آن را تضمین می‌کنند. مبحثی که تحت عنوان اثر قرار دادها در مسئولیت مدنی مورد بحث قرار می‌گیرد. براین اساس این فصل به بحث و بررسی شیوه جبران خسارت و صحت بطلان این قرار دادها در مسئولیت مدنی در فقه و قوانین افغانستان بحث خواهیم کرد.

مبحث اول: آثار مسئولیت مدنی تولیدکنندگان مواد خوراکی در فقه اسلامی

یکی از ویژگی‌های شریعت جامع و عام بودن آن، آگاه بودن از همه حقایق و حوادث، حکم برآن بر اساسی حکم بزرگ شرعی، منفعت رساندن و دفع بلاها، برای حفظ اهداف عالی، آن است. بنابراین در می‌یابیم که شریعت با تغییراتی که دولت مدرن در زندگی و معاشرت مردم ایجاد کرده است، مقابله کرده است علمای کوشا کشور توانسته‌اند ساز و کارها و کنترل‌هایی را برای حکومت ایجاد کنند، فرآیند توجه و اهتمام در این گونه حقایق بر اساس اصل رسیدگی به منافع است.

این همان چیزی بود که قانون اسلامی در اصول کلی خود به عنوان حصار برای دانشکده‌های خود تصمیم گرفت، پیشگیری از ضرر و نهي از آن قبل از وقوع، جلوگیری از وسایلی که منجر به بروز ضرر می‌شود. از قبیل قصور و قصور که دستور رفع آن و رفع عواقب آنچه بر اموال و حقوق مردم ممکن است بر اساس اصل جبران خسارت که شرع وسیله مشروعی برای رفع آن قرار داده است و آثار جبران خسارت حفظ حرمت مال از تعدی و تجاوز، حفظ آنها از تلف و کمبودی است.

مشروعیت جبران خسارت یکی از رموز عظمت این تشریح الهی و رحمت آن نسبت به این ملت است، چراکه این اصل را جامع همه خیر و دفع هر ضرر کرده است و موجب حفظ اموال از

ضرر و زیان می شود. حرمت اموال را حفظ می کند تا جایز هدر نرود، و فساد ایجاد نکند. حرمت مال کمتر از حرمت جان نیست، بلکه یکی از ضروریات حفظ جان است، بنا بر این حکمت اقتضا می کند که حفظ مال با وضع اصل اجرت المثل یا ارزش به عنوان جبران خسارت باشد. ضرر و کاستی که با از بین بردن مالی به مصدوم وارد می شود، زیرا گرفتن آن در مقابل چیزی که از بین رفته است، باعث می شود که او بدهی نداشته باشد، از آنچه می گیرد سود می برد. در عین حال، این کار به پر خاشگری پایان می دهد، متجاوزین را دفع می کند، از حقوق حفاظت می کند و شکاف ها را پر می کند، بهترین راه برای محافظت از مال و جان جبران خسارت است. بنابراین زیان های وارده چه: زیان مالی باشد، زیان بدنی باشد و یا هم زیان معنوی از طریق جبران خساره جبران شده می توانند. و این مبحث شامل چند مطلب است که در مطلب اول آن روی تعریف جبران، خساره و همچنان انواع ضرر بحث میشود

مطلب اول: تعریف جبران، خسارت و انواع ضرر

با این حال، جبران ضرر خسارت مالی تحت کنترل است و شرایط برای واجد شرط بودن خسارت برای آن لازم است، هر خسارت مالی از نظر شرع مستلزم جبران نیست. این مبحث شامل چند مطلب است که در مطلب اول تعریف جبران خسارت و تعریف ضرر یا خسارت و همچنان انواع ضرر بحث میشود. و در مطلب دوم شرایط جبران ضرر بحث میشود.

جزء اول: تعریف جبران و خسارت یا ضرر:

الف) تعریف جبران: جبران در لغت از جبر است بمعنی اسدراک زیان وارده و در اصطلاح: محمود شلتوت: چنین تعریف کرده است (مالی است که حکم می شود آن را برای کسی که واقع شده ضرر در نفس او، در مال او و یاد شرف او).¹

تعریف نزیه حماد: (پرداخت غرامت مالی لازم به دلیل ایجاد خسارت).²

ب) تعریف خسارت یا ضرر:

برای ضرر یا خسارت تعاریف زیاد شده است که از نظر کلیت با معنای زیان تفاوتی ندارد که بر عکس منفعت است از جمله آن تعاریف عبارت اند از:

¹ محمود شلتوت، المسئولية المدنية و الجنائية مطبوعات الأزهر، ص ۳۵،
² نزیه حماد، معجم المصطلحات المالية والاقتصادية، دار القلم، بیروت، الطبعة الأولى، ص ۱۴۲

تعریف اول: (ضرر عبارت است از هر ضرری که به انسان می رسد، خواه در مال متقوم و محترم باشد، یا در بدن معصوم و چه در ناموس محفوظ).

تعریف دوم: ضرر عبارت است از تضييع منفعت مشروع خود یا دیگری از طریق تجاوز یا خود سرانه یا سهل انگارانه).¹

جزء دوم: انواع ضرر

متذکر می شویم که ضرر عام است و مراد در شرع ایراد ضرر به غیر به طور کلی اعم از مالی، حقوق و اشخاص است و اما ضرر مالی از آن نوع است که مراد از آن است در این مبحث. زیرا که ضرر از نظر فقها بر دو قسم است:

الف) ضرر مالی: عبارت است از خسارت وارده به مال اعم از حیوان یا مال غیر منقول یا هر چیز دیگری و اعم از اینکه ضرر از طریق تخریب یا تصرف یا سایر اشکال تعدی به مال باشد.

ب) ضرر بدنی یا جسمی: آن ضرری است که به بدن انسان وارد شود، خواه سبب تلف جان شود یا سبب از بین بردن یک عضوی از اعضای بدن، یا سبب بر هم زدن منفعت، یا سایر اشکال.

مطلب دوم: شرایط جبران خسارت مالی از منظر فقها:

جزء اول: شرط اول: ضرری که باید جبران شود باید مال باشد.

فهای در تنظیم غرامت شرط می کنند که ضرر بر چیزی وارد شود که از نظر شرعی و عرف مال محسوب شود پس از منظر فقها فقط مال قابل جبران است در این فقها اتفاق نظر دارند. ولی در تعیین از این که چه چیز مال است فقها اختلاف تعیین ماهیت اموال اختلاف دارند که: مال تنها اعیان یا است یا منافع هم از جمله اموال به حساب می روند؟ در نزد جمهور علماء مالکیه و شافعیه و حنبلی ها بر این عقیده اند که آنچه که شرع اجازه مالکیت و تعمیر آن را داده است و در صورتی که با تخطی از بین برود آن مال است، بر او بر است که آن تلف شده عین باشد یا منافع، بر طبق آن متلف شرعا به پرداخت جبران مجازات می شود، که از تعریف های که فقها برای مال کرده اند معلوم می شود:

۱. در نزد مالکیه: (مال آنچه در مالکیت مالک واقع باشد، و مالک آنرا از غیر تصرف کرده بتواند در صورتی که به یک وجه از نزد مالک اخذ شده باشد).³

1 أحمد سراج، ضمان العدوان في الفقه الإسلامي، المؤسسة الجامعية للدراسات، ط 1، ص 117

2 همان، ص 138

3 الشاطبي، الموافقات، دار الغفار سعوديه، ج 2، ص 32

۲. در نزد شافعیان: (مال به چیزی اطلاق میشود که از زش بیع را داشته باشد و در صورت تلف بر متلف تاوان بیاید و اگر کم هم باشد، و حتی آنچه را که مردم آنرا نمی اندازند مال است و لو که یک سیکه هم باشد).^۱

۳. در نزد حنابله: (مال آن است که در غیر ضرورت هم، منفعت گرفتن از آن مباح باشد). آنچه در عبارات فقها ملاحظه میشود این است که مال شامل دارای و منافع است، زیرا منافع ملک است و در فروش ارزش دارند و مالک حق فروش آنها را دارد.

اما احناف: در مال بودن منافع اختلاف دارند در نزد آنها در صورت اتلاف منافع تاوان نیست، زیرا که منافع در نزد آنها مال نیست، از این خاطر مال را چنین تعریف کرده اند: (مال آن است که فطرت به آن گرایش دارد و در وقت نیاز ذخیره کردن آن ممکن باشد).^۲

بنا بر قول احناف: مال به چیزی اطلاق میشود که ادخار و ذخیره کردن آن برای اخراج منافع ممکن باشد، و دکتور محمد فتح الله، الناشر گفت است که: مراد از قید (بمکن ادخاره) در تعریف احناف اخراج منفعت است، زیرا منفعت از نظر آنها مانند ملک است، نه مانند اموال.^۳

سبب خلاف در این است که حنفی ها منعت را مال نمی دانند زیرا که حیازت منافع ممکن نیست، و حیازت در مالیت شرط است و حیازت در منافع معدوم است، ازین جهت اتلاف بنزد آنها در منافع متصور نمی شود، چنانچه علامه سرخسی گفته است که: منفعت مال نیست و در آن اتلاف متحقق نمی شود.

اما بنزد جمهور علماء: منافع مال است زیرا که در اکثر نصوص شرعی به منافع اعتبار مالیت داده شده است.

چنانچه الله (جل جلاله) فرموده است که: { قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِي حَجَجٍ }^۴ هوجه استدلال از آیه این است که منافع را الله (جل جلاله) در آیه به جای مهر قرار داده است پس اگر منافع مال نمی بودن مهر قرار دادن منافع در ست نبود. و قول راجح در باره منافع قول جمهور است، حالا ماهیت مال هم شامل اعیان است و هم شامل منافع، پس در صورت تلف اعیان یا منافع جبران خساره لازم است.

جزء دوم: تفصیل با قی شروط جبران خسارت مالی

^۱السیوطی، الاشباه والنظائر، ص ۴۰۹

^۲ابن نجیم، البحر الرائق، دار الکتب العلمیه، ج ۵، ۴۰۳. علی حیدر، درر الحکام، دار الجبل، ج ۱، ص ۱۱۵

^۳فتح الله النشار، حق التفویض المدنی، دار الجامعة الجدیده، ص ۱۸۹، ۲۰۰۲ م

^۴سورة القصص آیه ۲۸

الف) برای جبران خساره مالکیت دائمی در اموال است: برای تنظیم جبران خسارت لازم است که مال تلف شده در اختیار شخص یا گروه یا دولت مهصوم باشد، اموال غیر مالک مانند شتر در محل زندگی آنها، ماهی در دریا و پرندگان در هوا نمی توانند جبران شوند.

ب) آنچه از دست رفته باید معصوم باشد: مراد از عصمت حرمت مال است که نباید تضییع شود اموال معصوم مانند اموال رزمندگان و شورشیان اگر توسط مسلمانان از بین برود جبران نیست اگر مسلمانان مال جنگی را از بین می بر ، یا عادل مال متخلف را تضعیف می کند، ضمانت ندارد زیرا اموال آنها معصوم نیستند، اما فقها حکم به ضایع شدن غرامت اموال از بین رفته مسلمانان کرده اند. توسط جنگجویان و مهاجمین.

ج) ضرر و زیان مورد جبران باید با استمرار و ضرورت حاصل شود: و این شرط شامل دو امر اساسی برای تنظیم خسارت است: ۱. بررسی خطاها: این یک شرط عقلی است، زیرا غیر قابل تصور است که غرامت بدون دلیل آن، ضرر است، ارائه شود. اما فقهای برای روشن شدن مطلب بصریح کردن: صرف وقوع یک ضرر زیان بار که غالباً منجر به ضرر می شود نیاز به جبران ندارد، مانند کسی که در مسیر رهگذر چاهی حفر می کند، این عمل زیان بار است، اما بسبب آن چیز نمی توان ساخت. زیرا شخصی حافر وقتی باید جبران بپردازد که از آن کسی ضرر ببیند و ضرر بر شخص وارد شود، (لذا ضرر باید حاصل شود و لی اگر ضرر آینده باشد در فقه اسلامی جبران نمی شود مگر آن که وقوع آن تأیید شود.

۲ اینکه خسارت نباید محتمل باشد، زیرا جبران خسارت ناشی از خسارت احتمالی نیست.

د) عامل خسارت برای جبران باید دارای اهلیت باشد، با این شرط در کلام فقها ممکن دو چیز منظور باشد: عدم جبران ضرر مجنون و طفل ، و دوم جنایت حیوانات وقتی در نگه داری آنها از طرف صاحب شان تقصیر نشده باشد.

مبحث دوم آثار مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان

منظور اساس از بیان مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی را جبران خسارتی تشکیل میدهد که در نتیجه مصرف مواد غذایی معیوب به وجود میآید در حقیقت هدف ایجاد رشته ای در بخش حقوق زیر عنوان مسئولیت مدنی و مسئول تلقی کرد شخصی به عنوان فاعل ضرر و طرف دیگر به عنوان متضرر منتهی میشود به جبران زیان وارده از سوی عامل ضرر که وی خسارت وارده بر جانب مقابل را باید جبران نماید. درخواست جبران خسارت از سوی مصرف کننده مواد غذایی

در صورت قابل پذیرش است که تمام شرایط و ارکان مسئولیت مدنی در آن وجود داشته باشد؛ بنابراین جبران خسارت به عنوان یکی از مباحث مهم مسئولیت مدنی در حقوق افغانستان و نتیجه آن مورد مطالعه قرار می گیرد.

مطلب اول: آثار مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان

خساراتی که عامل ضرر اعم از تولید کننده و یا عرضه کننده به تبع مسئولیت ناشی از تولیدات خود لازم به جبران آن است شامل همه ای ضررهایی است که در بحث مربوط به ضرر و انواع آن در حقوق ایران و افغانستان بیان به همین منظور از تکرار مکررات آن خودداری مینماید و در این مطلب ابتدا جبران خسارت استفاده از مواد خوراکی معیوب را مورد مطالعه قرار میدهم و در ادامه شیوه های جبران خسارت و تعیین میزان جبران خسارت آن را.

جزء اول: جبران خسارت و شیوه آن

در این جزء روی موضوعات همچون جبران خسارت و شیوه های آن در نظام حقوقی افغانستان بحث می شود بر این ترتیب که در جزء اول آن جبران عینی خسارت و در جزء دوم آن جبران خسارت از طرق دادن معادل آن بیان می گردد.

الف) جبران خسارت

نظام حقوقی افغانستان همانند حقوق ایران در مورد ضررهای ناشی از محصولات معیوب ملاک خاصی جهت جبران خسارت پیش بینی نکرده است اصولاً قاعده کلی جبران خسارت در مورد ضررهای ناشی از محصولات معیوب قابل اعمال میباشد بر این اساس بحث تفصیلی جبران خسارت را باید در قوانین افغانستان جست. همان گونه که بیان شد آنچه به صورت مختصر ذکر میشود که علی الاصول بنا بر ویژگی های فرآورده های غذایی بیشتر مطرح است. منظور از جبران خسارت از میان بردن آسیب و ضررهای است که به افراد یا مالکیت آنها در نتیجه تخلف فاعل ضرر وارد میشود و میزان آن متناسب به ضرر و محرومیت متضرر از حقوقی است که در صورت عدم تخلف فاعل ضرر دریافت مینمود عامل ضرر به عنوان مسئول در این مورد مکلف است که زیانهای وارده را جبران کند به عبارت دیگر جبران خسارت مبلغی از نقود و هر چیزی دیگری است که خسارت وارده به متضرر و دارای از دست رفته آن را که در نتیجه طبیعی فعل

زیان بار است. جبران می نماید. ۱ برای مثال مغازه داری خوردنی فاسد شده را به مسافری عابر می فروشد و خریدار در اثر مصرف آن مسموم شده در اثر این مسمومیت تصادف مینماید هم خودش صدمه میبیند و هم موثرش در این صورت باید فروشند خسارت مالی و جانی مصرف کننده را جبران نماید جبران خسارت عامل زیان آسیبها و مضرات را از بین می برد.

ب) شیوه های جبران خسارت

عامل ضرر به هدف اعاده متضرر به حالت پیش از تخلف و تقصیر بعضی وقتها عین ضرر وارده را مرفوع می نماید که از آن بنام روش عینی جبران خسارت یاد میشود اما گاهی عامل ضرر، خسارت وارده را به وسیله عوض جبران مینماید که از آن به جبران زیان با المثل تعبیر میشود از این جهت به روشهای یاد شده مبحث بیشتری این قسمت به بررسی انواع شیوه جبران ضرر اختصاص دارد.^۱ روش عینی جبران خسارت؛ هدف از جبران عینی ضرر اعاده حالت متضرر به وضعیت پیش از وقوع فعل زیان آور است در حقیقت در شیوه مزبور کوشش بر آن است که تا ضرر وارده به متضرر عیناً جبران شود در این شیوه زیان به گونه ای جبران میگردد که گویا از اساس زیان به وجود نیامده است.

به عنوان مثال فردی خانه بسازد که مانع نور آفتاب به خانه همسایه آن شود در این صورت با تخریب خانه جدید ضرر عینی جبران شده است و گویا از اصل ضرر به میان نیامده است. قانون مدنی افغانستان در مورد جبران عینی خسارت بیان میدارد اگر شخص اسم خانوادگی غیر را به خود انتقال دهد و این عمل او موجب خسارت به شخص اول گردد متضرر میتواند علاوه بر مطالبه منع جبران خسارت را نیز از متعرض مطالبه نماید از ماده یاد شده استنباط می شود که اسم خانوادگی فردی که سبب ایراد ضرر به آن شده است متضرر میتواند جلو استفاده عامل ضرر از اسم خانوادگی آن شود، جلوگیری از اسم خانوادگی متضرر به خودی خود حالت متضرر را به وضعیت پیش از وقوع فعل زیان بار میرساند همین گونه به موجب ماده ۱۹۰۸ قانون مدنی هرگاه فردی خانه بسازد که سبب مسدود شدن کلکی خانه همسایه گردد همسایه میتواند در خواست دفع زیان نماید در صورت امکان و در غیر این صورت هم میتواند که در خواست از بین بردن خانه جدید را کند. اما در خصوص مواد خوراکی شیوه جبران عینی امکان پذیر نیست؛ زیرا که ممکن

^۱رحیمی، محمد اسحاق، مسئولیت مدنی و الزام های خارج از قرار داد، ص ۱۱۷:ط ۱۳۹۷

است به مصرف کنند مواد خوراکی زیان جسمی وارد شده باشد؛ بنابراین آن را در ذیل تحت عنوان شیوه جبران خسارت از طریق دادن معادل آن : مورد بررسی قرار می‌دهیم.

جبران خسارت از طریق دادن معادل آن قبل از اینکه به بحث مزبور بپردازیم لازم می‌بینیم که دیدگاه فقها در این مورد را مرور نمایم تا اینکه جایگاه جبران خسارت از طریق دادن معادل روشن گردد چرا که فقه یکی از منابع اساسی قوانین افغانستان است در فقه اسلامی جبران خسارت به طوری عینی است. تا جای که ممکن عین مال برگردانده میشود اما اگر برگرداند عین مال امکان پذیر نبود، اگر مال از بین رفته مثلی باشد مثل آن و اگر قیمی باشد قیمت آن باید پرداخت شود. قوانین موضوعه که در کنار پیروی از فقه اسلام تحت تأثیر قوانین غرب هم قرار گرفت برخی موارد از آنها نیز الهام می‌گیرند دربار جبران خسارت عینی مانند فقه اسلامی تاکید ندارند. قانون گذار افغانستان شیوه جبران خسارت را در اختیار دادرس قرارداد است که با توجه به اوضاع و احوال هر قضیه نحوه جبران ضرر السرحان، عدنان ابراهیم و خاطر، نوری حمد شرح القانون المدنی مصادر الحقوق الشخصیه (التزامات) دراسه مقارنه، عمان، دار الثقافه، ۲۰۰۵ م ص ۲۷۰ یافت نشود. مالی مثلی عبارت از مالی است که همانند آن در بازار بدون کمی و زیادت پیدا شود و مال قیمی آن است که مانند او در بازار پیدا نشود چنانچه ماده ۷۸۱ قانون مدنی بیان میکند طریقه جبران خسارت با رعایت احوال از طرف محکمه تعیین میگردد جبران خسارت به صورت اقساط یا عواید مرتب پرداخته شده می‌تواند که در این صورت مکلف ساختن مدیون به دادن تأمینات جواز دارد در جاهای که جبران ضرر به صورت عینی امکان نداشته باشد قاضی به خسارت نقدی حکم مینماید در این گونه موارد اصل بر این است که پول به طور یک جا پرداخت شود یا به وجود احوال و اوضاع دادرس می‌تواند آن را به صورت اقساط تعیین کند از آنجای که در صورت اقساط زیان یا پرداخت مستمری قرض متضرر تا مدتها در ذمه مدیون که همان عامل زیان است باقی میماند دادرس میتواند مدیون را به دادن تأمین مناسب ملزم نماید و از محتوی که بیان شد میتوان استنباط کرد که در مورد ضررهای ناشی از محصولات خوراکی معیوب قاضی میتواند عامل ضرر را به جبران خسارت معادل محکوم نماید به عنوان مثال هرگاه در اثر استفاده مواد خوراکی فاسد در رستوران مصرف کننده متضرر شود مانند رنج درد و یا هزینه دکتر و غیره

و یا اقارب متضرر گردد مانند از دست داند عزیز خود قاضی می توان دارنده رستوران را به جبران خسارت معادل آن ملزم نماید.¹

جزء دوم: تعیین میزان جبران خسارت

به موجب قانون مدنی افغانستان محکمه باید جبران ضرر را متناسب به ضرر وارده تعیین کند. اما به شرطی که زیان به صورت مستقیم از فعل زیان بار نشئت نموده باشد چنانچه قانون مزبور در ماده ۷۷۹ خود بیان میدارد محکمه جبران خسارت را² به تناسب ضرر عائد تعیین مینماید مشروط بر این که ضرر مذکور مستقیماً از فعل مضر نشئت کرده باشد. مطابق این ماده مزبور ملاک تعیین جبران زیان ضرری است که به صورت مستقیم به متضرر رسیده باشد یعنی این که جبران ضرر در هر قالبی که باشد عینی یا معادل نقدی یا غیر نقدی قسطی یا مستمری با تناسب زیان مستقیمی که در اثر آن تقصیر به میان می آید تعیین میگردد، اعم از اینکه زیان معنوی باشد و یا مادی قابل انتظار باشد و یا غیر قابل انتظار آنی باشد و یا آتی مشروط به این که زیان مسلم باشد. زیان مستقیم دو رکن دارد که عبارت اند اول اینکه زیان وارده به متضرر دوم اینکه نفعی از دست آن از بین برود.³

دادرس با در نظر داشت این دو رکن میزان خسارت را تعیین مینماید به عنوان مثال فردی ماشین خود را به دو صدهزار افغانی از کابل خریداری کرده و قرار است آن را به شخص دیگری در مزار شریف به دو صد ده هزار افغانی به فروش برساند در این هنگام در مسیر راه کابل مزار در رستورانی غذایی چاشت را صرف میکند و در اثر فاسد بودن غذایی رستوران شخص مسموم شده تصادف مینماید که در اثر آن شخص زیانهای مالی و جانی می بیند که قیمت ماشین آن پایان می آید دادرس باید عامل ضرر را متناسب به ضرر مالی و جانی متضرر تعیین کند قیمت اولی ماشین جمعی سود و ضررهای بدنی البته قاضی در حکم خویش باید قواعد آئین دادرسی را رعایت نماید که بیشتر از مدعا بها حکم صادر ننماید که قانون اصول محاکمات تجارتي افغانستان در ماده ۳۴ خود این را بیان کرده است محکمه مقید به دعوا و دفاع طرفین است و نمی تواند از مقدار مدعا به اضافه تر و یا نسب به مطالبی که اظهار نشده است حکم صادر کند. نظر به تحقیق موضوع و بر اساس دلایل تقدیم شده، اصدار حکم به کمتر از مدعا به جایز است. در صورتی که تعیین

¹قانون مدنی، افغانستان، ماده ۳۸

²همان اثر، ماده ۷۸۱

³رسولی، عبدالحسین مسئولیت گیری قراردادی افغانستان، پیشین، ۱۷۷

میزان خسارت وارده ممکن بوده باشد، دادرس به گونه یکجا حکم می نماید. اما اگر تعیین میزان خسارت وارده به گونه دقیق ممکن نباشد، قاضی حکم را به صورت غیر قطعی تعیین میکند و حق استیناف خواهی را برای متضرر محفوظ می دارد.¹

مطلب دوم : آثار جزایی مسئولیت تولید کنندگان مواد خوراکی در قوانین افغانستان

در این مطلب روی موضوعات همچون مجازات افراد متقلب در تولید عرضه و فروش مواد خوراکی در نظام حقوقی افغانستان بحث می شود که در صورت فوت مصرف کننده مجازات تولید کننده و عرضه اعدام است که در جزء اول بحث می شود و در صوت عدم مرگ مصرف کننده جزایی نقدی است که در جزء دوم مورد بحث قرار خواهد گرفت.

جزء اول: جزای نقدی در صورت عدم مرگ مصرف کننده

برای روشنی موضوع ضرورت میبیم که مجازاتها را به اعتبار نسبت بین آنها در قوانین افغانستان تقسیم بندی نموده و جایگاه مجازات متقلبین مواد خوراکی را نظام حقوقی افغانستان مشخص نمایم. قانون گذار افغانستان جزاها را از لحاظ نسبت بین آنها به سه نوع تقسیم نموده است که عبارت اند از جزاهای اصلی، تکمیلی و تبعی جزاهای اصلی مطابق که جزای افغانستان عبارت است از مجازاتی است که در این قانون برای ارتکاب جرم پیش بینی شده و برای تکمیل یا تبعیت از جزاهای دیگری تعیین نشده باشد جزاهای اصلی باز سه نوع است که عبارت اند از جزای نقدی حبس و اعدام اولین مجازات که برای تولید کنندگان و عرضه کنندگان مواد خوراکی معیوب در قانون افغانستان پیش بینی شده است جزای نقدی است که که جزای افغانستان در ماده ۷۶۲ خود این مطلب را بیان میدارد شخصی که مرتکب یکی از اعمال ذیل گردد به جزای نقدی از ده هزار تا یک صد هزار افغانی محکوم میگردد. ۱- ارائه معلومات نادرست به اداره یا کمیته مندرج قانون حمایت از حقوق مستهلک -۲-۳- عرضه جنس به مستهلک با وزن کن در بسته ها - عدم درج تاریخ تولید یا تاریخ انقضای جنس از طرف تولید کننده - تحریف یا تقلب در تاریخ تولید یا انقضای جنس -۵- تقلب در مشخصه ترکیب محتوی هویت و منبع تولید جنس یا تقلب در خدمت از ماده

¹قانون مدنی افغانستان، ماده ۷۷۹

فوق معلوم میشود که شخصی که مواد غذایی معیوب را به مصرف کننده بفروشد به موجب قانون مجبور به پرداخت جزای نقدی هست.¹

ج دوم مجازات اعدام در صورت فوت مصرف کننده

چنانچه بیان شده اگر موارد فوق سبب صدمه فیزیکی یا روانی یا فوت مصرف کننده شود مطابق کد جزا افغانستان تولید کننده عرضه کننده و فروشنده محکوم به مجازات همان جرم میشود که چنان که بیان می نماید: هرگاه ارتکاب جرایم مندرج فقره این ماده منجر به صدمه فیزیکی یا روانی یا مرگ شخص گردد مرتکب علاوه بر مجازات مندرج این ماده به جزای جرم مرتکبه نیز محکوم میگردد از ماده مزبور معلوم می شود جزای متقلب در صورت فوت مصرف کننده اعدام است و جزای اعدام یکی از جزاهای اصلی و سنگین است. که در نظام های حقوقی کشورهای مختلف قانون انگاری شده است و سیاست جزایی افغانستان نیز در بعضی موضوعات مانند بنده

¹قانون اصول محاکمات تجارتي، افغانستان، ماده ۳۲

نتیجه گیری:

در تحقیق تلاش شده است که تا مسئولیت مدنی تولید کنندگان، عرضه کننده گان و فروشندگان مواد خوراکی را از لحاظ فقه و قوانین موضوعه افغانستان حد امکان مورد بررسی قرار داده و نقاط ضعف و قوت آن با توجه به قوانین کشور های توسعه یافته در مورد، شناسایی گردد و در نهایت نتایج زیر به دست ما حاصل شد؛

۱. با توجه به نقش و ارزش مواد خوراکی که بیان شد مواد خوراکی مستقیماً بر سلامت انسان نقش حیاتی دارد باید هر فردی که سود بیشتر به دست می آرد زیان های ناشی از آن را جبران نماید و محاکم باید ابزاری به دست داشته باشند که توسط آن مقصر را ملزم به جبران خسارت کنند البته ابزار های عمومی مانند قانون مدنی افغانستان کارایی ضروری ندارند؛ زیرا که متضرر از مصرف غذایی فاسد نه از فسخ عقد ضرر می بند و نه هم از قیمت محصولات معیوب و سالم که در مقابل آن از خسارت آن را جبران می نماید. از همین جهت مبانی مختلفی که دانشمندان در مورد مسئولیت مدنی تولید کنندگان، از همین جهت مبانی مختلفی که دانشمندان در مورد مسئولیت مدنی تولید کنندگان، عرضه کنندگان و فروشندگان مواد خوراکی ارائه کرده بودن ما آن را در دو قالب مسئولیت قراردادی و غیر قرار دادی بیان کردیم.

۲. باید بیان داشت که در میان مبانی که بیان شد باید مسئولیت مدنی تولید کننده به مبانی مسئولیت مدنی قرار داری (تضمین سلامت محصولات) پذیرفته شود مصرف کننده متضرر که از مصرف مواد خوراکی زیان می بند طرح دعاوی خود را مطابق به آن پیش ببرد؛ زیرا که تضمین چه به صورت صریحی باشد و چه به صورت ضمنی، خسارت آن قابل جبران است؛ چرا که تولید کننده به تعهد خویش پایبند نبوده و خسارت وارده ناشی از نقص تعهد است و این تعهد ناظر به نتیجه معین که همان سالم بودن مبیع است بوده هر تعهد به نتیجه اگر نقص گردد جبران خسارت آن لازمی است حتی اگر تعهد کنند احتیاط لازم را به جا آورده باشد.

۳. در مورد قانون حمایت از مستهلک افغانستان که ظاهر بیان نداشته که از کدام مبانی پیروی نموده است با اینکه انتظار تمام قانون گذاران افغانستان این بود که قانون گذار باید یک قانون جامع را تصویب می کرد که تمام جوانب مستهلک را مورد حمایت قرار می داد و در مقابل محصولات خطرناک از مصرف کننده حمایت می کرد و در نهایت قانون حمایت از مستهلک مطابق به معیار های بین المللی حقوقی مصرف کننده می بود اما متأسفانه باید بیان داشت که قانون حمایت از مستهلک افغانستان نتوانست در مدت چند سال جلوی متقلبین را بگیرد و بالخصوص در عرصه

مبنای مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد غذایی هیچ پیشروی و جود ندارد. از همین جهت در این پایان نامه تلاش شده تا اینکه با انتقاد برخی مبنای مناسبت مناسبت برای تولید کنندگان مواد خوراکی پیدا نمایم که در نهایت مبنای مسئولیت محض مناسب ترین مبنا می باشد و گاهی می توان تئوری تقصیری قابل پذیرش دانست.

۴. در مورد عرضه کنندگان مواد خوراکی باید بیان داشت که همین گونه مبنای مسئولیت محض برای تولید کنندگان قابل قبول است همین گونه در مورد عرضه کنندگان نیز قابل پذیرش است، چراکه در صورت عدم دسترسی به تولید کنندگان، عرضه کنندگان با درج نام و یا علایم تجاری خود بر روی محصولات، به شکلی سلامت محصولات غذایی را در مقابل مصرف کنندگان ضمانت کردند؛ از همین جهت می توان مسئولیت مستقل عرضه کنندگان را در خواست نمود چراکه مشتری با اعتماد به اسم مورد پسند خود محصولات غذایی را خریداری کرده است و همین گونه نیز می توان وارد کنندگان مسئول دانست از لحاظ عدم دسترسی به تولید کنندگان خارجی.

در مورد قبول مبنای مسئولیت محض برای تولید کنندگان، عرضه کنندگان و فروشندگان مواد غذایی جلوی این را خواهد گرفت که اینها اثبات کنند که زیان وارده به متضرر به واسطه خارجی مانند قوه قاهره، تقصیر خود متضرر و عمل فرد سوم بوده است در صورت که ثابت نماید ایشان در میثولیت جبران خسارت رهایی پیدا می کنند.

پیشنهادات

- ارتقاء آگاهی عمومی: برگزاری کارگاه‌ها و نشست‌های آموزشی برای تولید کنندگان و عرضه‌کنندگان مواد خوراکی به منظور آشنایی بیشتر با مسئولیت‌های مدنی و اهمیت رعایت استانداردهای بهداشتی و بهینه‌سازی فرآیندهای تولید.
- تشویق به تحقیقات بیشتر: ایجاد پروژه‌های تحقیقاتی و توسعه دانش در زمینه بهبود قوانین و سیاست‌های مرتبط با مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی.
- تدابیر اصلاحی: اصلاح قوانین مرتبط با مسئولیت مدنی تولید کنندگان مواد خوراکی در افغانستان به‌نحوی که مسئولیت‌ها و تعهدات این افراد در برابر مصرف‌کنندگان بهبود یابد.
- تقویت نظارت: تقویت و ارتقاء سیستم نظارتی بر تولید و عرضه مواد خوراکی تا بهر موری و کیفیت محصولات افزایش یابد و رعایت استانداردهای بهداشتی تضمین شود.
- تشویق به انطباق با استانداردهای بین‌المللی: تشویق تولید کنندگان مواد خوراکی برای رعایت و انطباق با استانداردهای بین‌المللی به منظور ارتقاء کیفیت محصولات و افزایش اعتماد مصرف‌کنندگان.

فهرست آیات های قرآنی

گنجه	آیات	سورت	صفحه
۱	۱۶۸	بقره	۴۲
۲	۱۷۲	بقره	۴۳
۳	۸۷	بقره	۴۴
۴	۱۹	کهف	۴۴
۵	۹۰	نحل	۴۵

فهرست احادیث نبوی

گنجه	حدیث	صفحه
۱	ما من راع إلا يسأل يوم القيامة، أقام أمر الله أم أضاعه)	۱۱
۲	إن الله سائل كل راع عما استرعاه، حفظ ذلك أم ضيعه	۱۱
۳	الإيمان بضع و سبعون شعبه فأفضلها لا إله إلا الله وأدناها: إماطة الأذى عن الطريق	۱۱
۴	عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ حَفِظَ عَلَيَّ أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا فِيمَا يَنْفَعُهُمْ فِي أَمْرِ دِينِهِمْ بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» يَعْنِي فَقِيهًا عَالِمًا	۲۴

مراجع و مصادر

قرآن كريم

كتاب ها:

١. البخارى ، محمد بن اسماعيل ،الجامع الصحيح البخارى ،باب العبد راعى في مال سيد
٢. ابن نجيم، زين الدين ابن ابراهيم، البحر الرائق شرح كنز الدقائق
٣. الشيبانى ابو عبد الله،أحمد بن محمد، مسند الإمام أحمد بن حنبل
٥. الشاطبى، الموافقات، دار الغفار سعوديّه
٦. ابراهيم زلمى، مصطفى، قواعد فقه معاصر،انتشارات احسان،١٣٩٨
٧. السيوطى،الاشباه والنظائر
- ٨ أفندى،على حيدر،درالحكام فى الشرح مجلة الأحكام العدليه،ط١٤١١هـ .
٩. جامع بيان العلم وفضله،ج١، ص ١٩٤
١٠. الهمشرى،استاد مصطفى،الأعمال المصرفيه و الإسلاميه.
11. الطبران،أبو القاسم، سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، المعجم الأوسط،ت:360
12. الو، ژاکله، معرفى حقوق مصرف با مقدمه اى از مترجم، عباس قاسمى حامد، مجله حقوق بين المللى، ١٣٨٧
13. اصفايى، سيد حسين و همكاران مبنای مسئوليت مدنى توليد كنندگان كالا و ارائه دهندگان خدمات مطالعه تطبيقى در حقوق ايران، اسلام، أمريكا و اتحاديّه
14. آزادى ، محمد رضا، حقوق كار بردى مصرف كننده،١٣٩١، انتشارات مجد
15. اروپا، مجله پژوهش تطبيقى حقوق اسلام و غرب، ١٣٩٤
16. اصول نامه تجارت، افغانستان
17. ابن منظور، محمد بن مكرم،لسان العرب،بيروت، دار الفكر،١٤١٤ق
18. البورنو، محمد صديق بن أحمد،الوجيز فى إيضاح قواعد الفقه الكليه
19. الطيبى شرف الدين الحسين بن عبد الله (ت: 743 هـ) فتوح الغيب في الكشف عن قناع الريب (حاشية الطيبى على الكشف
20. تغلبى شيبانى،عبدالقادر بن عمر،نيل المآرب بشرح دليل الطالب،كويت،مكتبة الفلاح، ١٤٠٤ق
21. توانای فرد،حسن،فرهنگ تشريحي اقتصادى،تهران،انتشارات جهان رايانه،١٣٨٥

22. جبعی عاملی (شهید ثانی)، زین الدین بن علی، الروضة فی شرح اللمعة دمشقیه، قم ۱۴۱۰ق.
23. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، حقوق انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۹
24. حلی، فخر المحققین، محمد بن حسن بن یوسف، ایضاح الفوائد فی شرح مشکلات القواعد، قم، مؤسسه ۱۵. اسماعیلیان، ۱۳۸۷
25. حجاوی، بی تا، الإقناع فی فقه الامام أحمد بن حنبل، بیروت، دارلمعرفة
26. حسینی نژاد حسینقلی مسئولیت مدنی انتشارات مجد، ۱۳۸۹
27. حنبلی، ابراهیم بن محمد، المبدع فی شرح المقنع، بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۸ق
28. د. عبد المجید الحکیم، الوجیز فی نظریة التزام، مطبعة وزارت التعليم العالی بغداد، ۱۹۸۰
29. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷
30. دانش پڑوه، مصطفی، منابع حقوق، تهران، انتشارات جنگل باهمکاران، ۱۳۹۱
31. رسولی، عبدالحسین مسئولیت غیری قراردادی افغانستان
32. ره پیک، حسن، حقوق مسئولیت مدنی و جبران ها، انتشارات خرسندی، ۱۳۹۰
33. رسولی، عبدالحسین، قواعد عمومی قراردادها، انتشارات فرهنگ، ۱۳۹۸
34. زیدان، عبدالکریم، مختصری در قواعد فقه، ۱۳۹۵
35. سعدی ابو جیب، القاموس الفقھی لغه و اصطلاحا، دمشق، دار الفکر، ۱۴۰۸
36. سبحانی تبریزی، جعفری، دراسات موجزة فی الخيارات و الشروط، ۱۴۲۳ق، قم، مرکز العالمی للدارسات الإسلامی.
37. ساکت، محمد حسین، حقوق شناسی، انتشارات ثالث، ۱۳۸۷
39. شهیدی، مهدی آثار قراردادها و تعهدات انتشارات مجد، ۱۳۹۵
40. شیخ نظام الدین، وجماعة من علماء الهند، الهندیه، ۱۴۱۱ق
41. شفای، عبدالله و حازم، پامیر، حقوق مصرف کننده، انتشارات بنیاد آسیا - افغانستان، ۱۳۹۸
42. صهیب، عبد الجبار، الجامع الصحیح للسنن والمسائید
43. صده، عبدالمنعم، اصول القانون، دار النهضة العربیه، بی تا بیروت
44. صادقی، محمود و حسامی زینب حمایت از حقوق مصرف کننده در قراردادهای مشارکتی زمانی ۱۳۹۷
45. طحان، محمود، مصطلح الحدیث، ط: رشیدیہ.

46. طرح مسوده قانون غذای، افغانستان
47. عثمانی، مفتی محمد شفیع، معارف القرآن ط: الحقایق
48. عمد، حسن، فر هنگ عمید، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۷
49. عثمانی، محمد تقی، مبادئ اقتصادی اسلامی
50. عبد الله، نظام الدین، حقوق وجایب، انتشارات سعید، کابل، ۱۳۹۱
51. فصلنامه دیدگاه های حقوق قضایی
52. فتح الله النشار، حق التفویض المدنی، دار الجامعة الجدیده
53. قاسمی، عبدالخالق، مسؤلیت مدنی ناشی از نقض قرارداد انتشارات دانشگاه کاتب، کابل، ۱۳۹۲
54. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دار لکنتب الإسلامی، ۱۴۱۲ ق
55. قانون بیمه افغانستان
56. قانون تجارت، افغانستان
57. قانون اساسی، افغانستان
58. قانون مسؤلیت ناشی از عیب تولید، ایران
59. قانون حمایت از مستهلک، افغانستان
60. قانون مدنی، افغانستان ماده
61. قانون حمایت از مصرف کننده گان ایران
62. قانون مسؤلیت ناشی از عیب تولید، ایران
63. قانون اصول محاکمات تجارتي، افغانستان
64. قانون قراردادهای تجارتي و فروش اموال افغانستان
65. کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی الزام های خارج از قرارداد (ضمان قهری - مسؤلیت مدنی) انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۶
66. کاتوزیای، ناصر، مقدمه علم حقوق، انتشارات گنج دانش
67. کاتوزیان، ناصر مسؤلیت ناشی از عیب تولید
68. کاشف الغطاء، عباس بن حسن، منهل الغمام فی شرح شرائع الإسلام، نجف اشرف، عراق، ۱۴۲۴ ق
69. موسوعة الإجماع في الفقه الإسلامي

70. مقدسى، ابن قدامه، عبدالله بن أحمد، الشرح الكبير على متن المقنع، بيروت، دار الكتب العربى، ١٤٠٥ق، ج٤، ص١١٩.
71. مصباح، يزدى، دروس فلسفه اخلاق، تهران، انتشارات اطلاعات، سال ١٣٨٦
72. منوچهر، فرهنگ علوم اقتصادى، انتشارات اميركبير، ١٣٧٢
73. مراغى، عبد الفتاح العناوين، مؤسسه نشر اسلامى، قم، ١٤٢٥ ق
74. مامقانى، ملا عبدالله بن حسن نهايه المقال فى تكمله غاية الامام، قم، مجمع الذخائر الإسلامى ١٣٥٠ق
75. محمود شلتوت، المسئولية المدنيه و الجنائية مطبوعات الأزهر
76. نووى، يحيى بن شرف، روضة الطالبين و عمدة المفتين، بيروت، المكتب الإسلامى، ١٤١٢ق
77. نوفرستى، محمد، مبانى اقتصاد، ١٣٩٠، تهران مؤسسه خدمات فرهنگى رسا
78. نزيه حماد، معجم المصطحات الماليه والاقتصاديه، دار القلم، بيروت، الطبعة الأولى
79. Macpherson v. buickmotoric

Summary:

This research explores the complex landscape of civil liability pertaining to food producers in the context of Afghan jurisprudence and law. It addresses the paramount importance of ensuring consumer safety and the legal responsibilities incumbent upon those involved in the production and distribution of foodstuffs. With a focus on legal frameworks and religious jurisprudence, the study navigates through the intricacies of Afghan civil law, particularly scrutinizing pertinent provisions such as Article ۷۷۷ and Article ۱۹, which implicitly establish liability premised on fault.

The research underscores the critical need for heightened public awareness regarding food safety issues and the legal recourse available in cases of harm caused by defective or unsafe food products. It advocates for the promotion of educational workshops and seminars aimed at enlightening producers and distributors about their legal obligations and the imperative of adhering to stringent health and safety standards throughout the production process.

Furthermore, the study advocates for increased scholarly inquiry into this subject matter, calling for research initiatives aimed at deepening our understanding of legal precedents and potential areas for legislative enhancement. It emphasizes the importance of aligning Afghan civil law with contemporary legal principles and international best practices to foster a more robust legal framework that prioritizes consumer protection and public health.

The research suggests several avenues for legislative reform, including amendments aimed at clarifying and strengthening provisions related to civil liability for food producers. It recommends measures to enhance regulatory oversight and enforcement mechanisms to ensure compliance with established standards and swiftly address instances of non-compliance or negligence.

Moreover, the study underscores the significance of incentivizing producers to voluntarily comply with international standards, thereby fostering a culture of quality assurance and consumer confidence in the safety and integrity of food products. It highlights the role of government agencies, industry stakeholders, and civil society in collaborating to establish comprehensive regulatory frameworks and promote a culture of accountability within the food industry.

In conclusion, this research serves as a call to action for policymakers, legal scholars, and stakeholders to collectively prioritize the enhancement of civil liability regulations concerning food producers in Afghanistan. By fostering greater legal clarity, promoting educational initiatives, and strengthening regulatory oversight, it seeks to uphold the fundamental rights of consumers and safeguard public health in the realm of food safety.

**Salam University Faculty of
Sharia and law Master
Program in jurisprudence & Law**

**Islamic Emirate of Afghanistan
Ministry of Higher Education
DM of Academic Affairs**

Liability of Food produce in jurisprudence law of Afghanistan
Master's Thesis

**Student: Hedayatullah Mohammadi
Supervisor: DR. Mohammad Younus Ibrahim**

Year: 2023

**Salam University Faculty of
Sharia and law Master
Program in jurisprudence & Law**

**Islamic Emirate of Afghanistan
Ministry of Higher Education
DM of Academic Affairs**

Liability of Food produce in jurisprudence law of Afghanistan
Master's Thesis

**Student: Hedayatullah Mohammadi
Supervisor: DR. Mohammad Younus Ibrahim**

Year: 2023